

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DİLBİLİM ANABİLİM DALI
GENEL DİLBİLİM PROGRAMI
DOKTORA TEZİ

TÜRKÇEDE YÜKLEMLEME

Özgün KOŞANER

Danışman
Prof. Dr. Lütfiye OKTAR

2008

YEMİN METNİ

Doktora Tezi olarak sunduğum “**Türkçede Yükleleme**” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden olduğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

..../..../.....

Özgün KOŞANER

DOKTORA TEZ SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin

Adı ve Soyadı : Özgün KOŞANER
Anabilim Dalı : Dilbilim Anabilim Dalı
Programı : Genel Dilbilim Programı
Tez Konusu : Türkçede Yükleme
Sınav Tarihi ve Saati :

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen öğrenci Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün ..... tarih ve ..... Sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisansüstü Yönetmeliğinin 30.maddesi gereğince doktora tez sınavına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini .... dakikalık süre içinde savunmasından sonra jüri üyelerince gerek tez konusu gerekse tezin dayanağı olan Anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI	☐	OY BİRLİĞİ ile	☐
DÜZELTME	☐	OY ÇOKLUĞU	☐
RED edilmesine	☐	ile karar verilmiştir.	

Jüri teşkil edilmediği için sınav yapılamamıştır. ***
Öğrenci sınava gelmemiştir. **

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.
** Bu halde adayın kaydı silinir.
*** Bu halde sınav için yeni bir tarih belirlenir.

Tez, burs, ödül veya teşvik programlarına (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir.	☐	Evet
Tez, mevcut hali ile basılabilir.	☐	
Tez, gözden geçirildikten sonra basılabilir.	☐	
Tezin, basımı gerekliliği yoktur.	☐	

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

.....	☐	Başarılı	☐	Düzeltilme	☐	Red	.....
.....	☐	Başarılı	☐	Düzeltilme	☐	Red	.....
.....	☐	Başarılı	☐	Düzeltilme	☐	Red	.....
.....	☐	Başarılı	☐	Düzeltilme	☐	Red	.....
.....	☐	Başarılı	☐	Düzeltilme	☐	Red	.....

ÖZET

Doktora Tezi

TÜRKÇEDE YÜKLEMLEME

Özgün KOŞANER

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Dilbilim Anabilim Dalı
Genel Dilbilim Programı

Aristo'dan bu yana felsefe, mantık ve dilbilim alanlarında tartışılan yüklemlemenin, 'kurucularının anlamlarını, yüklem anlam özellikleri arasından seçilen anlamlarla birleştirerek yeni anlamlar üreten bir süreç' olduğu tanımından yola çıkan çalışmamız, '*Türkçede eylemlerle yapılan yüklemlemenin edimbilimsel, anlambilimsel ve biçim-sözdizimsel etmenlerin etkisinde değişik yapılanmalar sergileyen süreç olarak gerçekleştiği*' temel varsayımımızı sınamak için '*Türkçede yüklemleme nasıl biçimlenmektedir?*' ve '*Türkçede yüklemlemenin biçimlenmesinde edimbilim ve anlambilimle biçim-sözdizim arasındaki etkileşim nasıl kodlanmaktadır?*' sorularına yanıt aramıştır. Bu araştırma sorularını yanıtlayabilmek için artzamanlı ve eşzamanlı bütünceler oluşturulmuş ve kuramsal çerçeve olarak seçtiğimiz İşlevsel Söylem Dilbilgisi çerçevesinde incelenmiştir. Çalışmamızda, Türkçede yüklemlemenin nasıl biçimlendiği ele alındıktan sonra, bu biçimlenmenin etkisinde olduğunu varsaydığımız *edimbilimsel, anlambilimsel ve biçim-sözdizimsel etmenlerin* nasıl bir etkileşim sergilediği araştırılmıştır.

İşlevsel Söylem Dilbilgisi kullanılarak yapılan çözümlenmeler sonucunda birinci soru, Olay Durum'larına ilişkin bilginin saklanması ve düzenlenmesini sağlayan 'Yüklemleme Çerçevesi' bağlamında yanıtlanmıştır. Çözümlenmeler, Türkçede geçişli yüklemleme çerçevelerinin sergiledikleri yapılanmaları ortaya koymuş ve bunların hangi etmenlerden etkilendiklerini belirlemiştir. İkinci sorunun yanıtlanabilmesi için yüklemleme çerçevelerinin üye konumlarında yer alan dilsel birimlerin nasıl kodlandıkları incelenmiştir. Çözümlenmeler sonucunda elde edilen bulgular, konuşucuların, mevcut söylem bağlamındaki edimbilimsel bilgideki en önemli / belirgin / yeni bilgiyi boş-artgönderimle kodlamak yerine, sıklıkla tam AÖ'leri ve Adıllarla kodladıklarını yani yüklemlemeyi oluştururken bağlamsal bilgiye eriştiklerini ortaya koymaktadır.

İki araştırma sorusunun yanıtları birleştirildiğinde çalışmamız, konuşucuların ilk olarak, biliş-çıkışlı bilgiyi kullanarak belli bir yüklemleme çerçevesini seçtiklerini, daha sonra bu yüklemlemeyi ve katılımcıları kodlamak için gereken dilsel ve sözlüksel birimleri, yani veri-çıkışlı bilgiyi kodladıklarını ileri sürmektedir. Bu süreçte Olay Durumuna uygun yüklemleme çerçevesinin seçilmesinde *durumsal bilgi*, yüklemlemenin ve katılımcıların kodlanmasındaysa *bağlamsal bilgi* etkindir.

Anahtar Sözcükler: Yüklemleme, Yüklem, Olay Durumları, İşlevsel Söylem Dilbilgisi, İşlevsel Dilbilgisi

ABSTRACT

Doctoral Thesis

PREDICATION IN TURKISH

Özgün KOŞANER

Dokuz Eylül University
Institute of Social Sciences
Department of Linguistics
General Linguistics Programme

This study sets forth from the definition of predication as ‘the process creating new meanings by combining the meaning of the argument with selected aspects of the meaning of the predicate’, which has been a matter for discussion in philosophy, logic and linguistics since Aristoteles, seeks answers to questions ‘*How is the predication in Turkish formed?*’ and ‘*How is the interaction between pragmatics, semantics and morphosyntax coded?*’ in order to test the basic hypothesis designated as ‘*verbal predication in Turkish is realised as a process that displays various constructions under the influence of the pragmatic, semantic and morphosyntactic factors*’. To answer these research questions, both diachronic and synchronic corpuses were built and analysed in the theoretical framework of Functional Discourse Grammar. After discussing the question of how the predication in Turkish is formed, the study investigates what kind of an interaction the *pragmatic, semantic and morphosyntactic factors* exhibit.

As the result of the analyses conducted using Functional Discourse Grammar, the first question is answered in terms of “Predication Frames” which provide ways to keep and organise the information corresponding to the State-of-Affairs. The analyses exhibit the structures presented by the transitive predications in Turkish and define the factors that affect these structures. In order to answer the second question, how the participants in argument positions in the predication frames are coded is examined. The findings show that speakers prefer coding the important / salient / new information with full NP’s or Pronouns instead of zero anaphora, in other words, speakers access the contextual information while forming predications.

When the answers of the two research questions are combined, this study asserts that speakers choose a certain predication frame using the top-down information first, and then they code the linguistic and lexical items to code the participants, namely they use the bottom-up information. In the process of selecting the predication frame appropriate for the State-of-Affairs the *situational information* is operative; whereas in the coding of the participants the *contextual information* is operative.

Keywords: Predication, Predicate, State-of-Affairs, Functional Discourse Grammar, Functional Grammar

TÜRKÇEDE YÜKLEMLEME

YEMİN METNİ.....	ii
DOKTORA TEZ SINAV TUTANAĞI.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER	v
SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	x
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xii
ÇİZELGELER DİZİNİ	xiii
GİRİŞ	xiv

BİRİNCİ BÖLÜM

EYLEM ve OLAY SINIFLANDIRMALARI

1.1. Giriş.....	1
1.2. Eylem ve Katılımcı Bilgisi.....	1
1.3. Olaylar.....	8
1.4. Olay Sınıflandırmaları.....	9
1.4.1. Olay Sınıflandırmasında Eylem Dışındaki Etmenler.....	12
1.5. Mantıksal Anlambilim	16
1.6. Bağ Kuramları.....	18
1.7. Sözlüksel Anlambilim.....	18
1.8. Ruhdilbilimsel Bulgular.....	21
1.9. Değerlendirme.....	22

İKİNCİ BÖLÜM

YÜKLEMLEME NEDİR?

2.1. Yükleme Nedir?	25
2.2. Türkçede Yükleme Üzerine Yapılan Çalışmalar	30
2.3. Sonuç.....	34

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İŞLEVSEL DİZGE ve İŞLEVSEL DİLBİLGİSİ

3.1.	Giriş.....	36
3.2.	İşlevsel Dizge.....	36
3.2.1.	Sözel Etkileşim Modeli.....	38
3.3.	İşlevsel Dilbilgisi.....	39
3.3.1.	İşlevsel Dilbilgisinin Temel Özellikleri.....	40
3.3.1.1.	Üç İşlev Düzlemi.....	42
3.3.1.1.1.	Anlambilimsel İşlevler.....	42
3.3.1.1.2.	Sözdizimsel İşlevler.....	45
3.3.1.1.3.	Edibilimsel İşlevler.....	46
3.3.1.2.	Çözümleme birimi.....	48
3.3.1.3.	Yüklemlemeler.....	48
3.3.1.4.	Yüklemler.....	49
3.4.	İşlevsel Dilbilgisi ve Olay Durumları.....	50
3.4.1.	± Devingen.....	51
3.4.2.	± Sonlu.....	52
3.4.3.	± Anlık.....	53

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

4.1.	İşlevsel Söylem Dilbilgisi.....	58
4.1.1.	İşlevsel Söylem Dilbilgisinin Genel Özellikleri.....	61
4.1.2.	Dilbilgisel Bileşen.....	63
4.1.2.1.	Kişilerarası Düzlem.....	66
4.1.2.2.	Temsilleştirme Düzlemi.....	70
4.1.2.3.	Biçim-Sözdizimsel Düzlem.....	72

BEŞİNCİ BÖLÜM

ÇÖZÜMLEME YÖNTEMİ VE BÜTÜNCE

5.1.	Bütünce Nedir?.....	76
5.2.	Bütünce Temelli Yaklaşım.....	76
5.2.1.	Bütünce Temelli Yaklaşım ve Diğer Yaklaşımlar.....	79
5.2.2.	Bütünce Temelli Yaklaşım ve Artzamanlı Çalışmalar.....	80

5.2.3.	Bütünce Temelli Yaklaşımda Modeller	81
5.3.	Bütünce Tasarımı	81
5.3.1.	Çözümleme Birimi	82
5.4.	Yüklemleme Bütüncesi	83

ALTINCI BÖLÜM

BULGULAR ve TARTIŞMA

6.1.	Giriş.....	87
6.2.	Çözümleme Örnekleri	88
6.3.	Türkçede Yüklemlemenin Biçimlenişi	95
6.3.1.	Türkçede <i>Durum</i> Olay Durumu Gösteren Yüklemleme Çerçevesi	97
6.3.2.	Türkçede <i>Durum</i> _[+DENEY] Olay Durumu Gösteren Yüklemleme Çerçevesi	99
6.3.3.	Türkçede <i>Konum</i> Olay Durumu Gösteren Yüklemleme Çerçevesi	102
6.3.4.	Türkçede <i>Konum</i> _[+DENEY] Olay Durumu Gösteren Yüklemleme Çerçevesi	105
6.3.5.	Türkçede <i>Etkinlik</i> Olay Durumu Gösteren Yüklemleme Çerçevesi.....	107
6.3.6.	Türkçede <i>Etkinlik</i> _[+DENEY] Olay Durumu Gösteren Yüklemleme Çerçevesi.....	109
6.3.7.	Türkçede <i>Başarım</i> Olay Durumu Gösteren Yüklemleme Çerçevesi.....	111
6.3.8.	Türkçede <i>Başarım</i> _[+DENEY] Olay Durumu Gösteren Yüklemleme Çerçevesi.....	113
6.3.9.	Türkçede <i>Değişim</i> Olay Durumu Gösteren Yüklemleme Çerçevesi.....	116
6.3.10.	Türkçede <i>Değişim</i> _[+DENEY] Olay Durumu Gösteren Yüklemleme Çerçevesi.....	117
6.3.11.	Türkçede <i>Devingenlik</i> Olay Durumu Gösteren Yüklemleme Çerçevesi.....	119
6.3.12.	Türkçede <i>Devingenlik</i> _[+DENEY] Olay Durumu Gösteren Yüklemleme Çerçevesi	121
6.4.	Türkçede Yüklemlemenin Biçimlenişinin Genel Görünümü ve Özel Durumlar	123
6.4.1.	Türkçede Yüklemlemenin Genel Görünümü	124
6.4.2.	Türkçede Yüklemlemeye İlişkin Özel Durumlar	126
6.4.2.1.	aş- eylemiyle oluşturulmuş yüklemlemeler	126
6.4.2.2.	bin- eylemiyle oluşturulmuş yüklemlemeler.....	128
6.4.2.3.	dağıt- eylemiyle oluşturulmuş yüklemlemeler.....	129
6.4.2.4.	geç- eylemiyle oluşturulmuş yüklemlemeler	130
6.4.2.5.	oluştur- eylemiyle oluşturulmuş yüklemlemeler.....	131
6.4.2.6.	ulaş- eylemiyle oluşturulmuş yüklemlemeler	132
6.5.	Türkçedeki Yüklemlemelerde Bağlamsal Bilginin Etkisi	135

SONUÇ	144
KAYNAKÇA	151
SÖZLÜKÇE	158

SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ

<E>	olay	
α	alfa	Değişken
[e]	Davidson e'si	olayın mantıksal gösterimi
λ	lambda	Bağlı değişken
π	pi	İşleç
Π	Pİ	Kişilerarası düzlem işleci
σ	sigma	Niteleyici
Σ	SİGMA	Kişilerarası düzlem niteleyicisi
φ	phi	İşlev
Φ	PHİ	Kişilerarası düzlem işlevi
A		Ad
AÖ		Ad öbeği
BİLD		Bildirme sözeylemi
BTY		Bütünce Temelli Yaklaşım
D		Dinleyici
E		Eylem
EDİM _D		Dinleyicinin edimbilimsel bilgisi
EDİM _{Ko}		Konuşucunun edimbilimsel bilgisi
EDS		Edimsöz
EÖ		Eylem Öbeği
F		Konuşma
f		Özellik
G		Gönderme Alteylemi
GEÇ		Geçmiş Zaman Çekimi
H		Hamle
İD		İşlevsel Dilbilgisi
İİ		İletilen İçerik
İSD		İşlevsel Söylem Dilbilgisi
K		Katılımcı
Ko		Konuşucu

od	Olay Durumu
ö	Önermesel içerik
SE	Söylem Eylemi
T	Tümce
x	Birey
y	Yer
Y	Yükleme Alteylemi
YT	Yantümce
z	Zaman

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Sözel Etkileşim Modeli	37
Şekil 2. Olay Durumu Değiştirgenleri Arasındaki Karşılıklı İlişki	52
Şekil 3. İşlevsel Söylem Dilbilgisinin Genel Görünüşü	61
Şekil 4. İşlevsel Söylem Dilbilgisinin Dilbilgisel Bileşeni	62

ÇİZELGELER DİZİNİ

ÇİZELGE 1. Dilin Üç Üst-İşlevi ve Üçlü Özne Ayrımı	29
ÇİZELGE 2. Olay Durumları ve [denetim] Değiştirgeni Kesişmesi	53
ÇİZELGE 3. Dik'in (1989) Olay Durumları Tipolojisi 1	54
ÇİZELGE 4. Dik'in (1989) Olay Durumları Tipolojisi 2	55
ÇİZELGE 5. Yükleme Bütüncesini Oluşturan Metinler	84
ÇİZELGE 6. İşlevsel Söylem Dilbilgisi, Söylem Eylemi Çözümleme Taslağı	86
ÇİZELGE 7. Türkçedeki Yükleme Çerçevesi	121
ÇİZELGE 8. Yükleme Bütüncesinde Yer Alan Yüklemlerin Dağılımı	123
ÇİZELGE 9. Türkçe Yüklemlerde Kurucuların Konumları ve Kodlanma Kodlanma Biçimleri	135

GİRİŞ

Aristo'dan bu yana bir tartışma konusu olan yükleme, felsefe, mantık ve dilbilim alanlarında ele alınan bir olgu olmuştur. Aristo'nun tümceyi Özne-Yüklem olarak ikiye ayırmasından bu yana, özellikle, felsefeciler ve mantıkçılar yüklemenin temel özellikleri üzerinde çok farklı görüşler öne sürmüşler ve yükleme için çok farklı soyut temsiller oluşturmuşlardır.

Günümüzde ise, genellikle, mantık ve dilbilim alanında incelenen yükleme mantıksal açıdan bir varlığa belli özelliklerin yüklenmesi olarak tanımlanmaktadır (Bateman, 2000: 24). Dilbilim açısından bakıldığında ise, bir yükleme bir dizi kurucu arasındaki ilişki olarak belirlenen yükleme tanımı (Bateman, 2000: 26), Kintsch tarafından geliştirilmiş ve yüklemenin 'her bağlamda, kurucularının anlamlarını, yüklem anlam özellikleri arasından özenle seçilen anlamlarla birleştirerek yeni anlamlar üreten bir süreç' olarak tanımlanması yoluna gidilmiştir (2001: 173).

Halliday (1985, 1994), 19. yy boyunca sürdürülen yükleme tartışmaları sonucunda ortaya çıkan ve yüklemenin bileşenlerinden biri olan Özne'nin *Mantıksal, Psikolojik ve Dilbilgisel* olarak üçlü ayrımını işlevsel dizge içinde ele almış ve bu üçlü ayrımı kendi kuramının temelini oluşturan dilin üç üst-işleviyle örtüştürmeye çalışmıştır.

Her tümcede eş zamanlı olarak mantıksal, psikolojik ve dilbilgisel özne kavramlarını temellendiren üç işlevsel boyutun bulunduğu gerçekliğinden yola çıkan çalışmamız Türkçede eylemlerle gerçekleştirilen yükleme olgusunun dilbilgisel olarak nasıl biçimlendiğini sorgulamayı amaçlamaktadır. Bu noktada çalışmamızın temel varsayımı '*Türkçede eylemlerle yapılan yüklemenin edimbilimsel, anlambilimsel ve biçim-sözdizimsel etmenlerin etkisinde değişik yapılanmalar sergileyen süreç olarak gerçekleştiği*'dir. Bu varsayımın sınanabilmesi için çalışmamızın temel araştırma sorularını şu şekilde belirleyebiliriz:

1. Türkçede yükleme nasıl biçimlenmektedir?
2. Türkçede yüklemenin biçimlenmesinde edimbilim ve anlambilimle biçim-sözdizim arasındaki etkileşim nasıl kodlanmaktadır?

Birinci araştırma olgusunu yanıtlayabilmek için, Türkçedeki yükleme olgusu oluşturacağımız artzamanlı bir bütünceden elde edilen örneklem üzerinde incelenecek ve Türkçede yüklemenin nasıl biçimlendiği kuramsal çerçeve olarak seçtiğimiz İşlevsel Söylem Dilbilgisi çerçevesinde ve bu kuramın çözümleme araçlarıyla belirlenmeye çalışılacaktır. Türkçede yüklemenin nasıl biçimlendiği ele alındıktan sonra, bu biçimlenmenin etkisinde olduğunu varsaydığımız *edimbilimsel, anlambilimsel ve biçim-sözdizimsel etmenlerin* nasıl bir etkileşim içinde olduğu yine oluşturulan bütüncü üzerinde seçtiğimiz kuramsal çerçeve kapsamında incelenecektir.

Yüklemenin her tümcede eşzamanlı olarak bulunan düşünsel, kişilerarası ve metinlerarası işlevsel boyutlara yayıldığı (Bateman 2000: 31) gerçeğinden yola çıkarak, bu üç işlevi bir arada ele alabilecek bir kuram seçmek gerekmektedir. Yükleme olgusunu inceleyebilmek için konuşucunun niyetini göz önünde bulundurmak gerektiğini düşündüğümüz için de, kuramın, konuşucunun niyetini dilbilgisel çözümlemenin içine katabilen edimbilimi göz ardı etmeyen bir kuram olması gerekmektedir. Üretici dönüşümsel dilbilimin dil kullanımını yadsıyan yaklaşımları, edimbilimsel bir çözümlemenin bu kuramlarla gerçekleştirilmesini olanaksız kılması nedeniyle çalışmamızda konuşucunun niyetini, dolayısıyla edimbilimsel çözümlemeyi içine alan, hatta temeline oturtan, bir kuram olan *İşlevsel Söylem Dilbilgisi* kuramı seçilmiştir. Yükleme gibi çok katmanlı bir çözümleme gerektiren dilsel birimlerin ele alınmasında araştırmacıya birçok olanak sağlayacağını düşündüğümüz bu kuram Hengeveld ve Mackenzie tarafından, Dik'in (1978, 1989) İşlevsel Dilbilgisi yaklaşımı temel alınarak geliştirilmiştir.

İşlevsel Dilbilgisinin yeni bir uyarlaması olan İşlevsel Söylem Dilbilgisi, tümceler yerine *Söylem Eylemlerini* temel çözümleme birimi olarak ele almakta; böylelikle de edimbilimsel çözümlemeyi içine daha en başından sokmaktadır. *Söylem*

Eylemleri, uygun dilsel biçimleri üretmek için etkileşim içinde bulunan bağımsız edimbilimsel, anlambilimsel, biçim-sözdizimsel ve sesbilimsel modüller halinde temsil edilmektedir ve böyle bir düzenleme, dile işlevci yaklaşımı mantıksal sınırlara taşımıştır. Böylelikle uzun zamandır üzerinde birçok mantıksal tartışmanın yürütüldüğü yüklemleme olgusu, mantıksallığından kopartılmadan bir dilbilim kuramı çerçevesinde incelenebilmektir. İşlevsel Söylem Dilbilgisi, dilbilgisi yoğunluklu bir çözümleme modeli olduğu için yüklemleme olgusunun biçimsel özelliklerini ortaya koymakta ve çalışmamızın birinci araştırma sorusu olan *‘Türkçede yüklemleme nasıl biçimlenmektedir?’* sorusunun yanıtlanmasında uygun bir araç olmaktadır. Son olarak, İşlevsel Söylem Dilbilgisi, dilbilgisel düzlemler (edimbilim, anlambilim, biçim-sözdizim, sesbilim) arasındaki ilişkileri çok açık bir biçimde ortaya koyarak, çalışmamızın ikinci araştırma sorusunda sorguladığımız, yüklemlemede edimbilim-dilbilgisi etkileşimini ele alabilmemiz için de, daha en başından güçlü bir destek sağlamaktadır.

Sonuç olarak, çalışmamızda, Türkçedeki yüklemleme olgusu, *‘Türkçede eylemlerle yapılan yüklemlemenin edimbilimsel, anlambilimsel ve biçim-sözdizimsel etmenlerin etkisinde değişik yapılanmalar sergileyen süreç olarak gerçekleştiği’* temel varsayımı doğrultusunda sorduğumuz araştırma soruları aracılığıyla, İşlevsel Söylem Dilbilgisi çerçevesinde ve Bütüncü Temelli Yaklaşım doğrultusunda incelenmeye çalışılacaktır.

Çalışmamızın bundan sonraki ilk bölümünde, yani Birinci Bölüm’de öncelikle yüklemlemelerin temsilleştirdiği ve kendileri de dil kullanıcılarının dış dünyadaki deneyimlerinin birer temsilleştirmesi olan Olay Durumları ele alınmış ve dilbilim alanında yapılan eylem ve olay sınıflandırmalarına değinilmiştir; daha sonra İkinci Bölümde yüklemleme olgusu genel hatlarıyla tanıtılmış ve Türkçede yüklemleme üzerine yapılmış doğrudan ve dolaylı çalışmalar irdelenmiştir. Çalışmanın Üçüncü Bölüm’ünde, kuramsal çerçevemizin yer aldığı İşlevsel Dizge tanıtıldıktan sonra, İşlevsel Söylem Dilbilgisinin öncüsü olan İşlevsel Dilbilgisi genel özellikleriyle ele alınmıştır. Dördüncü Bölümde ise, çalışmamızın kuramsal çerçevesini oluşturan İşlevsel Söylem Dilbilgisi ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Çalışmanın Beşinci Bölümü'nde, araştırma yöntemimiz olan Bütüncü Temelli Yaklaşım ve bu yaklaşım doğrultusunda oluşturulan *Yükleleme Bütüncüsü* tanıtılmış ve Altıncı Bölümde ise, öncelikle çözümleme birimi ve çözümleme yöntemi sunulduktan sonra üç adet günümüz Türkçesi biyografik anlatı metninden ve 3 adet tarihsel biyografik anlatı metninden ayıklanan 3193 yüklemleden oluşan bütüncüden elde edilen bulgulardan örnekler sunularak çözümlenmeler yapılmış ve bulgular tartışılmıştır.

Çalışmamızın birinci araştırma sorusu olan '*Türkçede yüklemleme nasıl biçimlenmektedir?*' sorusu, Olay Durum'larına ilişkin bilginin saklanması ve düzenlenmesini sağlayan 'Yüklemleme Çerçeveleri' bağlamında yanıtlanmıştır. Bu soruya yönelik çözümleme sonucunda Türkçede geçişli yüklemleme çerçevelerinin sergiledikleri yapılanmalar ortaya konmuş ve bu yapılanmaların hangi etmenlerden etkilendikleri belirlenmiştir. Bu bulgular doğrultusunda, çalışmamız 'yüklemleme çerçevesine ilişkin bilginin eylemden bağımsız olduğu' görüşünü desteklemektedir. Çalışmamızda kuramsal çerçeve olarak belirlediğimiz İşlevsel Söylem Dilbilgisi kapsamında yaptığımız çözümlenmelerden elde edilen yüklemleme çerçeveleri, dilin, yalnızca sözlüksel birimlerden gelen veri-çıkışlı bilgiyi değil, biliş-çıkışlı bilgiyi de kullandığını daha iyi sergileyebilmemizi sağlamıştır. Buna göre, konuşucular, yalnızca eylem ya da diğer sözlüksel birimlerden gelen veri-çıkışlı bilgilerden yararlanmayıp biliş-çıkışlı bilgi olan yüklemleme çerçevelerini de kullanmakta ve bu iki farklı bilgi türünü birleştirerek yüklememeyi, dolayısıyla da dış dünyadaki olayların bir temsilleştirmesini oluşturabilmektedirler.

Çalışmamız '*Türkçede yüklemlemenin biçimlenmesinde edimbilim ve anlambilimle biçim-sözdizim arasındaki etkileşim nasıl kodlanmaktadır?*' biçimindeki ikinci araştırma sorusunu yanıtlayabilmek için yüklemleme çerçevelerinin üye konumlarında yer alan dilsel birimlerin nasıl kodlandıklarını (tam AÖ, Adıl, boş-artgönderim, vs.) incelenmiştir. Bu soruya ilişkin çözümlenmeler sonucu elde edilen bulgular, KONU edimbilimsel işlevinde '*yüklemlemenin hakkında olduğu varlığın*', ODAK edimbilimsel işlevinde ise, '*konusucu ve dinleyicinin edimbilimsel bilgisinde görelilik olarak en önemli / belirgin /yeni olan bilgiyi*

temsilleştiren kurucunun’ kodlandığını göstermektedir. 1. Kurucu, yani KONU edimbilimsel işlevli üye konumunda kullanılan dilsel birimlerin dağılımlarıyla (özellikle boş-artgönderim), ODAK edimbilimsel işlevini yüklenen üye konumundaki dilsel birimlerin dağılımı karşılaştırıldığında, ODAK konumunda *‘konuşucu ve dinleyicinin edimbilimsel bilgisinde görelî olarak en önemli / belirgin /yeni olan bilgiyi temsilleştiren kurucunun*’ kodlandığını ortaya çıkmaktadır. Bu sonuç, konuşucuların, içinde buldukları söylem bağlamındaki edimbilimsel bilgide en önemli / belirgin / yeni gördükleri bilgiyi boş-artgönderimle kodlamak yerine, bu bilgiyi daha çok tam AÖ’leri ve Adıllarla kodlamakta olduklarını, yani yüklemlemeyi oluştururken bağlamsal bilgiye eriştiklerini ortaya koymaktadır.

İki araştırma sorusunun yanıtları birleştirildiğinde çalışmamız, konuşucuların ilk olarak, biliş-çıkışlı bilgiyi kullanarak belli bir Olay Durumunu temsilleştirmek için gereken yüklemleme çerçevesini seçtiklerini, daha sonra da bu Olay Durumunu ve katılımcıları kodlamak için gereken dilsel ve sözlüksel birimleri, yani veri-çıkışlı bilgiyi kodladıklarını ileri sürmektedir. Bu süreçte Olay Durumuna uygun yüklemleme çerçevesinin seçilmesinde *durumsal bilgi* etkinken, Olay Durumunun ve katılımcıların kodlanmasında *bağlamsal* bilgiye başvurulmaktadır.

Sonuç olarak çalışmamız, Türkçede Olay Durumlarını, eyleme ya da tümcenin tamamına indirgmeden sınıflandırabilmiş ve Olay Durumlarının nasıl biçimlendiğini ortaya koyabilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

EYLEM ve OLAY SINIFLANDIRMALARI

1.1. Giriş

Dilbilim kuramlarının açıklamakta zorlandığı konuların başında göreceli olarak durağan bir dizge olan dil dizgesiyle, devingen ve açık uçlu olan dil kullanımı arasındaki gerilim gelmektedir (Zhang, 2006: 689; Gómez-González, 2004: 211). Bu gerilimin temelinde devingen bir dünyanın, durağan bir dizge yoluyla temsilştirilmesi süreci yatmaktadır. Dış dünyadaki olayların tümceler yoluyla temsilştirilmesi, yani tümceler oluşturulması ve anlamlandırılması ise, dilbilimcilerin temel sorularından biridir.

Bir tümceyi anlamamanın birincil koşulu, tümcenin iletği ‘kim kime ne yaptı?’ bilgisini belirlemektir. Başka bir deyişle, bir tümcenin ne tür bir olayı betimlediğini, katılımcıların kimler olduğunu ve betimlenen olayda bu katılımcıların hangi rolü oynadığı belirlenmelidir (Maurer ve Koenig, 1999: 178). Böyle bir belirlemeyi yapabilmek için dilbilim kuramları ya eylemleri ya da olayları sınıflandırma yoluna gitmişlerdir. Çalışmamızda öncelikle, ‘kim, kime ne yaptı’ sorusunu yanıtlamak için eylemler üzerine odaklanan çalışmalar irdelenecek; ilerleyen bölümlerde ise olaylar (Olay Durumları, Dik, 1978, 1989) üzerine yapılan çalışmalar ele alınacaktır.

1.2. Eylem ve Katılımcı Bilgisi

Birçok tümcenin katılımcılarına ilişkin bilgi o tümcenin açık içeriğinden (sözcüklerden) elde edilebilmektedir. Ancak bu durum her tümce için geçerli değildir (Maurer ve Koenig, 1999: 178). Sezgisel bilgimizin parçası olan katılımcı bilgisi her zaman tümcenin yapısından çıkartılamayabilir (Maurer ve Koenig, 1999: 179):

- (1) a. The owner sank the ship.
'Sahibi gemiyi batırdı.'
- b. The ship was sunk by the owner.
'Gemi (sahibi tarafından) batırıldı.'
- c. The ship was sunk
'Gemi batırıldı.'

(1a)'da 'batırma' olayının katılımcıları 'batıran' ve 'batırılan' üyelerine ilişkin bilgi tümcedeki sözcüklerden (yani 'the owner' ve 'the ship') elde edilebilmektedir. (1b) tümcesindeki yapı (1a)'dakinden farklı olsa da, tümcedeki sözcüklerden katılımcı bilgisini elde etmek mümkündür. Ancak, (1c) örneğinde 'batıran' katılımcısı açık bir biçimde, sözcük kullanılarak kodlanmamıştır. Bu durumda tümcenin 'kim, kime ne yaptı?' şeklindeki yorumlamasının yapılamaması gerekmektedir. Ancak, 'batıran' katılımcı bilgisi (1c) tümcesinde açıkça ifade edilmese bile, bu katılımcı bilgisi tümce yorumlamasının bir parçası olmaya devam etmektedir. Mauner ve Koenig (1999), tümcede açıkça ifade edilmeyen katılımcı bilgisinin elde edilebileceği iki olası kaynaktan söz etmektedirler. Bu kaynaklardan birincisi, özellikle eylemin sözlükçedeki temsilleştirmeleriyle ilişkilendirilen anlambilimsel üye yapıları (Fillmore, 1968), yani dilbilgisel kaynaklardır; ikincisi ise kavramsal şemalar (Rummelhart ve Ortony, 1977), betikler (Schank ve Abelson, 1977) ya da çerçeveler (Minsky, 1975) olarak durumsal bellekte saklanan bilgidir.

Tümcede açıkça ifade edilmeyen katılımcı bilgisinin elde edilebileceği birinci kaynak olan dilbilgisel kaynaklara ilişkin dilbilim kuramları ve ruhdilbilimsel çalışmaların temelini eylem, tümce yapısı ve tümce anlamı arasındaki ilişki oluşturmaktadır. Dilbilim kuramında, Fillmore (1965) ve Chomsky'den (1965) bu yana baskın görüş eylemin sözlüksel temsilleştirmesinin, eylemin gösterdiği olaydaki katılımcılara karşılık gelen üyelerin sayı ve türlerini tanımladığı (ya da yansıttığı) görüşüdür (Bencini ve Goldberg, 2000: 640). Sözlükselci Yaklaşım olarak adlandırabileceğimiz bu yaklaşımda eylem, üye yapılarını belirleyen anlambilimsel ilişkiler bilgisini sağlamaktadır (Ahrens, 2003: 498). Yani, eylem sözlükçede kodlanırken, eylemin gösterdiği olaydaki katılımcılarla eşleşen üyelerin sayısı ve

türleri de sözlüksel kütükte depolanır ve tümce üretimi ve yorumlanması sırasında, eylemin diğer sözlüksel kütük bilgileriyle birlikte, üye sayısı ve türü bilgilerine de erişilir. Bu görüş tümce yorumlaması için en iyi öngörücünün, yani en çok bilgi taşıyan birimin eylem olduğunu ileri sürmektedir. Bu görüşe ‘eylem-merkezli’ görüş adı verilmektedir (Bencini ve Goldberg, 2000: 640).

Yönetme ve Bağlama (Chomsky, 1981) gibi sözdizim-temelli yaklaşımlar da, tematik rol kavramıyla ortaya çıkan anlambilimsel roller ve eylem-üye yapısını ele almaya çalışmışlardır (Ahrens, 2003: 498). Ahrens’e (2003) göre, tematik rollere ilişkin bilginin eylemle birlikte sözlükçede saklandığı varsayılmaktadır ve sözlükçe de, sözdizimsel ve anlambilimsel dizgelerdeki kısıtlama ve kurallardan bağımsız olarak kabul edilmektedir (Di Sciullo ve Willams, 1987; Hale ve Keyser, 1986, 1987, 1993; Pinker, 1989, Rappaport ve Levin, 1988).

Dilbilim kuramları içinde, sözlükselci bakış açısı sözdizimsel ve anlambilimsel bilginin eylemden yansıtıldığını ileri sürmektedir (Levin, 1985; Levin ve Rappaport-Hovav, 1995; Rappaport ve Levin, 1988; Rappaport, Laughren ve Levin, 1987, 1993; Rappaport-Hovav ve Levin, 1998’den aktaran Ahrens, 2003: 498). Benzer biçimde, Bencini ve Goldberg (2000: 641) de, tümcedeki sözcükler içinde tümcenin sözdizimine ve anlabilimine ilişkin en çok bilgiyi taşıyan birimin eylem olduğunu ileri sürmektedir. Çünkü eylemler işlemleyici için gerekli olan bilgiyi, yankategorileme çerçeveleri, üye yapıları ya da tematik roller olarak kodlarlar (Ahrens, 2003; 479). Ancak eylemler genel olarak düşünüldüğünden çok daha farklı üye yapısı düzenlenişlerinde yer alırlar (Goldberg, 1995; Rappaport-Hovav ve Levin, 1998); bir başka deyişle eylemlerin kodladıkları yankategorileme çerçeveleri, üye yapıları ya da tematik roller çok farklı ve çok çeşitlidir. Eylem-merkezli görüş, aynı sözlüksel birimler ve farklı üye yapılarıyla kurulan tümceler arasındaki ilişkileri, sözlüksel kurallar ya da dönüşümler olarak ele almakta ve bu farklı tümceler arasında önemli anlamsal farklılıklar olmadığını ileri sürmektedir (Katz ve Postal, 1964’ten aktaran Bencini ve Goldberg, 2000: 640):

- (2) a. Pat gave Kim a cookie.
'Pat Kim'e bir kurabiye verdi.'
- b. Pat gave a cookie to Kim.
'Pat Kim'e bir kurabiye verdi.'

(2)'deki örneklerde Türkçede görülmeyen ama İngilizcede sık rastlanan Yönelme Durumu Kayması adı verilen olgu gözlenmektedir. (2a) örneğindeki 'gave' (ver-) eylemi 'verici' (Pat), 'alıcı' (Kim) ve 'verilen' (a cookie) katılımcılarını sözlüksel kütüğünde kodlamaktadır. Ancak bu katılımcılar sözdizimsel olarak gerçekleştirilirken farklı düzenleniş sergilemektedirler. (2a)'da 'alıcı' (Kim) yalın durumda kodlanmışken, (2b)'de aynı katılımcı yönelme durumuyla kodlanmıştır. Eylem-temelli yaklaşım (2)'deki her bir düzenlenişin belli dönüşümler sonucunda gerçekleştiğini ve aralarında çok da fazla anlamsal bir farklılık olmadığını ileri sürmektedir. Ancak, bu üye yapısı değişiklikleri dönüşümsel olarak kabul edilseler de, birçok dilbilimci (Anderson, 1971; Borkin, 1974; Fillmore, 1968; Partee, 1965; Wierzbicka, 1988) bu üye yapısı düzenlenişlerinin dizgesel anlam farklılıklarına yol açtığını ileri sürmüşlerdir (Bencini ve Goldberg, 2000: 641):

- (3) a. I brought a glass of water to Pat.
'Pat'e bir bardak su getirdim.'
- b. I brought Pat a glass of water.
'Pat'e bir bardak su getirdim.'
- (4) a. I brought a glass of water to the table.
'Masaya bir bardak su getirdim.'
- b. * I brought the table a glass of water.
'Masaya bir bardak su getirdim.'

(3) ve (4) örneklerinde de görüldüğü gibi aynı eylem, aynı üye yapısı düzenlenişinde bile farklı sözlüksel birimlerle farklı etkileşime girebilmektedir. (3a-b) tümcelerinde işleyen Yönelme Durumu kayması olgusu, (4a-b) tümcelerinde işlememektedir. Eylemin katılımcılarından birini (alıcı) kodlayan sözlüksel birimlerdeki ('Pat' ve 'the table') değişiklik (4b)'deki tümcenin kabul edilemez olmasına yol açmaktadır.

Bencini ve Goldberg'e (2000: 642) göre, bu sorunu ve diğer anlam farklılıklarını açıklamanın bir yolu, her üye yapısı için farklı bir eylem anlamı varsaymaktır (Levin ve Rappaport-Hovav, 1995; Pinker 1989). Çoklu-içlem yaklaşımı olarak adlandırılabilir bu yaklaşımda (3a)'daki 'bring' (getir-) eylemiyle, (3b)'deki 'bring' eyleminin ve dolayısıyla (4a) ve (4b)'deki eylemlerin de farklı anlamda olduğu varsayılmaktadır. Psikolojik olarak, çoklu-içlem yaklaşımı, her eylem anlamı için zihinsel sözlükçede uzun erimli olarak depolanan temsilleştirmeler olduğunu varsaymaktadır (Bencini ve Goldberg, 2000: 642).

Eylemlerin farklı üye yapılarında görünmelerini ve anlam farklılaşmalarını açıklamanın diğer bir yolu da, farklı soyut üye yapılarına belli anlamlar yüklemektir; yani üye yapılarını kendi başlarına dilsel birim olarak kabul etmektir (Bencini ve Goldberg, 2000: 642). 'Yapılanmacı yaklaşım' olarak adlandırılan bu görüşe göre, üye yapısı örüntüleri, bir tümcenin genel anlamına doğrudan katkıda bulunmakta ve tümcenin anlamının oluşmasında, eylemin anlamıyla üye yapının anlamı işbölümü yapmaktadır. Bir başka deyişle, yapının anlamı, tek başına eylemin anlamında belirgin olmayan bir anlam özelliğini tümceye katmaktadır (Bencini ve Goldberg, 2000: 642):

- (5) a. Kim kicked the wall.
'Kim duvarı tekmeledi.'
- b. Kim kicked Pat the ball.
'Kim topu Pat'e tekmeledi.' (tekmeleyerek verdi)

(5)'teki tümcelerde yer alan 'kick' (tekmele-) eylemi 'aktarma' anlamı gerektirmemektedir. Yani bu eylem (5a)'daki gibi hiçbir aktarım anlamı olmadan kullanılabilir. Ancak, (5b)'deki gibi çift-geçişli bir yapıda, 'aktarma' anlamı ortaya çıkmaktadır; 'Kim' 'Pat' katılımcısına 'the ball' katılımcısını aktarmaktadır. (5b) tümcesinde üye yapısı, tümcenin genel anlamına 'aktarma' anlamını katmakta, 'kick' eylemi de, bu aktarma anlamının gerçekleşme biçimini göstermektedir (Bencini ve Goldberg, 2000: 642).

Yukarıdaki örnekte, eylemin tümce anlamını ortaya koymada kusursuz bir öngörücü olduğunu kabul eden eylem-merkezli yaklaşımların aksine, tümce anlamını öngörmeye üye yapısının da en az eylem kadar etkili olabildiği gözlenebilmektedir.

Tümcede açıkça ifade edilmeyen katılımcı bilgisinin elde edilebileceği birinci kaynak olan dilbilgisel kaynağın dışındaki diğer kaynak ise, kavramsal şemalar (Rummelhart ve Ortony, 1977), betikler (Schank ve Abelson, 1977) ya da çerçeveler (Minsky, 1975) olarak durumsal bellekte saklanan bilgidir. Bu görüşe göre, katılımcı bilgisi sözlüksel kaynaklardan değil, kavramsal olarak kodlanmış durumsal bilgiden (dünya bilgisi) elde edilmektedir (Mauner ve Koenig: 1999: 179). Sözdizim-temelli dilbilim kuramları, daha bilişsel bir bakış açısı gerektiren bu ikinci kaynağı değerlendirmeye almamaktadırlar. Bu kuramlar tümcedeki katılımcı bilgisinin elde edilebileceği tek kaynak olarak dilbilgisel birimleri (sözcükler ve biçimbirimler) kabul etmektedirler. Ancak, Goldberg'ın (1992, 1995) yapılanmacı yaklaşım çerçevesinde önerdiği 'Yapılanma Dilbilgisi', veri-çıkışlı¹ bilginin eylem tarafından, biliş-çıkışlı² bilginin ise üye-yapısı tarafından sağlandığını ileri sürmektedir (Ahrens, 2003: 499). Bu görüşe göre, üye-yapısı, daha önce Bencini ve Goldberg'den (2000: 642) aktardığımız gibi, sözlüksel birimlerden bağımsız bir anlam taşıyan başlı başına bir dilbilgisel birim olarak kabul edilmektedir (Ahrens, 2003: 499).

Yapılanmacı yaklaşıma göre, eylem tümce anlamına, veri-çıkışlı bilgi olan katılımcı rollerini katarken, üye yapısı da, biliş-çıkışlı bilgi olan kurucuları katmaktadır. Yani işlemleyici (dil kullanıcısı), tümcedeki eylemden elde ettiği veriyle katılımcıları işlemlemektedir. Bu katılımcıların, dış dünyada gerçekleşen olayda üstlendikleri rollere ilişkin bilgiyi, yani kurucu bilgisini ise, kendi dünya bilgilerinden elde etmekte ve bu iki bilgi türünü eşleştirmektedir. Örneğin 'kick' (tekmele-) eylemi tümce anlamı için 'tekmeleyen' ve 'tekmelenen' katılımcı rollerine ilişkin veriyi sağlamaktadır. Üye yapısı ise, 'Kılıcı' ve 'Etkilenen' üye rollerini tümce anlamına katmaktadır (Ahrens, 2003: 499).

---

¹ Bottom-up process

² Top-down process

Ahrens, eylemin, içinde yer alabileceği yapılardan bağımsız olarak katılımcı rollerine sahip olduğunu ve bu katılımcı rollerinin eylemin temel anlamıyla ilişkili olduğunu ileri sürmektedir. Ayrıca bu katılımcı rolleri eyleme özgüdür (Ahrens, 2003: 499). Örneğin, ‘throw’ (fırlat-) eylemi ‘fırlatan’ ve ‘fırlatılan’ olmak üzere iki katılımcı içermektedir. ‘Throw’ eylemi bu iki katılımcı rolüne ek olarak bir ‘alıcı’ rolü içerebilse de, bu rol eylemin temel anlamı için gerekli değildir (Ahrens, 2003: 499):

- (6) a. The girl threw the ball.
‘Kız topu fırlattı.’
b. The girl threw the ball to Sue.
‘Kız topu Sue’ya fırlattı.’

(6a) örneğindeki ‘throw’ eylemi ‘fırlatan’ (the girl) ve ‘fırlatılan’ (the ball) katılımcı rollerini içermektedir ve bu haliyle tümcede anlamsal bir eksiklik yoktur; yani tümce dilbilgiseldir. (6b)’de ise ‘fırlatan’ ve ‘fırlatılan’a ek olarak ‘alıcı’ (to Sue) katılımcı rolü vardır.

Eylemlerin katılımcı rollerine ilişkin bilginin yalnızca eylemin temel anlamıyla ilişkili olduğu görüşü, yeni eylem anlamlarının zihinsel sözlükçeye ek bir işleme yükü getirilmeden eklenebilmesini sağlamaktadır. Ancak sözcükselci yaklaşımlarda, yeni bir eylem anlamı, o eylem anlamına ilişkin yeni üye yapısının da sözlüksel kütükle birlikte saklanması gerektirmektedir (Ahrens, 2003: 499). Bu durum da, dil kullanıcıları için ek bir işleme yükü getirmektedir. Ahrens ve Swinney (1995) ise, eylemin temel anlamıyla birlikte kodlanan bilginin üye yapısının sayısı değil, eylemle ilişkili katılımcı rollerinin sayısı olduğunu ileri sürmektedir (aktaran Ahrens, 2003: 500). Sonuç olarak sözlükselci yaklaşım üye yapılarını eylemin yansıttığını savlarken, yapılanmacı yaklaşım tümcesel bilgi ile eylemsel bilginin bütünleştiğini ileri sürmektedir (Ahrens: 2003: 500).

Yapılanmacı yaklaşımın da gösterdiği gibi, bir tümcedeki ‘kim kime ne yapıyor’ bilgisinin yalnızca eylemlerden ve tümcedeki açık dilbilgisel birimlerden

çıkartılması her tümce için geçerli olmamaktadır. ‘Kim kime ne yapıyor’ bilgisinin elde edilebilmesi için yalnızca veri-çıkışlı bilginin değil, biliş-çıkışlı bilginin de hesaba katılması gerekmektedir. Böyle bir eşleştirmeyi gösterebilecek ve açıklayacak bir kuramsal çerçeve arayışına girmeden önce, eylemler yerine olayları sınıflandırmaya çalışan araştırmaları da incelemekte yarar vardır.

1.3. Olaylar

Olaylar gerçek dünya olayları ve dilsel olaylar olarak iki farklı şekilde ele alınabilir. Dilsel olaylar gerçek dünyada olanların birer temsilleştirmesidir. Bu aşamada iki soru sorulabilir: Bu dilsel olayların temel birimleri nelerdir ve bu olaylar dilbilgisinin hangi bölümünde temsil edilmektedir? Dilsel temsilleştirme üzerine yapılmış çalışmaların birçoğu olayları, dili kavramsal deneyimle bağlantılandıran şu iki bileşenle ilişkilendirmektedir (Rosen, 1999: 1):

- Sözlükçe: Olaylara ilişkin ilk düşünceler olay olma özelliğinin sözlüksel ulamla ilişkili olabileceğinden yola çıkmaktadırlar: Adlar nesnelere, eylemler de hareketleri gösterirler ve bu nedenle olayları kodlayan eylem olmalıdır (Perlmutter ve Postal, 1984; Baker, 1988; Levin, 1993; Levin ve Rappaport-Hovav, 1995; Pinker, 1989) .
- Anlambilim: Dilin anlambilimsel bileşeni tümce anlamını temsil etmektedir. Tümce anlamı da olayın özellikleriyle yakından ilişkilidir. Bu nedenle olaylar anlambilimsel bileşende temsilleştirilirler (Davidson, 1967).

Son zamanlarda ise ‘Kurucu yapısı kuramı’ tümcede neler olup bittiğini eylemin denetlediğini varsaymakta ve olaydaki katılımcılara (kurucular) eylemlerin karar verdiğini ileri sürmektedir (Rosen, 1999: 1). Olayların dilbilgisinin hangi bileşeninde kodlandığı üzerine yapılan tartışmalar aslında olayların temel birimlerinin neler olduğunu da ortaya koymaktadır. Bir olay temel olarak, olayın kendisini gösteren bir eylem ve bu olayda rolü olan katılımcılardan oluşmaktadır.

Ancak son zamanlarda yapılan çalışmalar (Borer, 1994, 1996; Travis, 1997), olayların kodlandığı bileşenler olarak düşünülen sözlükçe ve anlambilimin dışında üçüncü bir seçeneğin de olabileceği varsayımı üzerine odaklanmaktadır: Sözdizimi. Olaylar üzerine yapılan yeni çalışmalar, sözdizimsel işlemlerin olay yapısına duyarlı olduğunu göstermektedir. Bu durum da olayların sözdiziminde kodlandığını sezdirmektedir (Rosen, 1999: 1).

1.4. Olay Sınıflandırmaları

Olay sınıflandırması çalışmalarının temeli, bütün olayları sınıflandırabilecek az sayıda olay türü tanımlamaktır. Ancak bu yöndeki araştırmalar açıklayıcı değil betimleyicidir: Olayların nasıl ya da nerede – sözlükçe, anlambilim ya da sözdizimi - temsilleştirildiğini açıklamazlar. Açıklayıcı olmasa bile, sınıflandırma araştırmaları, en azından temsilleştirilmesi gereken olayların temel özelliklerini saptamış ve bütün olay temsilleştirme incelemelerinde kullanılan terminolojiyi belirlemiştir (Rosen, 1999: 2). Olaylara ilişkin yapılan çalışmaların çok büyük bir bölümü tümceleri, yüklemeleri ya da eylemleri az sayıdaki olay türlerine göre sınıflandırmayı amaçlamaktadır. Bu tür araştırmaların temel hedefi bütün önermeleri kapsayabilecek olası en az sayıdaki olay türünü tanımlamaktır (Rosen, 1999: 2).

Aristo, eylemlerin olay-temelli ilk sınıflandırmasını yapmıştır. Aristo'nun temel olarak olaylar ve durumlar arasında bir ayrıma gitmiş ve daha sonra olayların da kendi içinde belli bir sonlanma noktası olan ve olmayan olarak farklılıklarını belirlemiştir (aktaran Rosen, 1999: 3). Aristo'ya göre üç temel olay türü vardır: *Gerçeklik* “bir nesnenin var olması”dır. *Gerçeklik* bir durum olarak ele alınabilir. *Hareket*, tamamlanmamış bir süreç, içsel bir sonlanma noktası olmayan bir olaydır. *Eylem* ise, içsel bir sonlanma noktası olan bir süreçtir (aktaran Rosen, 1999: 3). Panini ise, eylemlerin belli hareketleri, adların da bu hareketlerle ilişki kuran – hareketi gerçekleştiren ya da hareketin nesnesi ya da aracı olan - belli varlıkları gösterdiğini saptamıştır (aktaran Rosen, 1999: 10). Platon da, aynı ayrımı hareket bildiren ve hareket bildirmeyen dilsel anlatımlar arasında yapmıştır. Bu ilk çalışmalar temel olarak dilin iki farklı bilgiyi –hareket bildiren ve hareket bildirmeyen- kodladığını ileri sürmektedirler. Bu iki bilgi türü arasındaki fark ise, sözcüklerin

sözlüksel ulamı (ad ya da eylem) yoluyla kodlanmaktadır. Adlar nesnelere, eylemler hareketleri temsil ederler (Rosen, 1999: 10).

Aristo, bazı eylemleri anlamlarının bir “son” ya da “sonuç” içerdiğini, bazılarının ise içermediğini saptasa da, 20. yüzyıla kadar felsefeci ve dilbilimciler, mantıksal gerektirimleri ve eylemler ve diğer sözdizimsel birimler arasındaki eş-görünme kısıtlamalarını doğru olarak kapsayabilen bir olay türü sınıflandırması yapamamışlardır (Lin, 2004: 19).

Günümüz felsefecilerden Ryle (1949) ve Kenny (1963) Aristo’nun *gerçeklik*, *hareket* ve *eylem* ayrımını kendi terminolojilerini kullanarak ayrıntılandırmışlardır. Özellikle Kenny’nin üçlü olay sınıflandırması *durum*, *etkinlik* (sonlanma noktası olmayan olaylar) ve *edim* (sonlanma noktası olan olaylar) türlerini içermektedir (Rosen, 1999: 3):

- (7) a. *Durum*
Ahmet uzun boyludur.
- b. *Etkinlik*
Mehmet koşuyor.
- c. *Edim*
Ahmet bir ev inşa ediyor.

(7a) tümcesi bir *durumu* belirtmektedir ve Aristo’nun da işaret ettiği gibi yüklem konumunda bir ad soylu sözcük vardır. (7b)’de ise, belli bir sonlanma noktası olmayan ‘koşma’ olayı kodlanmaktadır. (7b) tümcesinin bir *etkinlik* olması koşma işleminin bir süredir gerçekleşiyor olmasını gerektirmektedir ve (7b) tümcesi bağlamında ‘Mehmet koştu’ önermesi doğru kabul edilmektedir. Ancak (7c) örneğinde sonlanma noktası olan bir olay ifade edilmektedir ve bu tümce bağlamında ‘Ahmet bir ev inşa etti’ önermesi, sonlanma noktasına ulaşılmadığı için doğru kabul edilmemektedir.

Daha sonra, Ryle (1949) ve Kenny'nin (1963) çalışmalarından yola çıkan Vendler (1967) ve Dowty (1979) dörtlü sınıflandırma dizgelerini ortaya koymuşlardır (aktaran Rosen, 1999:3; Lin, 2004: 19). Vendler (1967), bütün eylemlerin *durum*, *etkinlik*, *kazanım* ve *başarım* olarak sınıflandırılabilceğini ileri sürmektedir (aktaran, Rosen, 1999: 4):

- *Etkinlik*: Belli bir süre gerçekleşen ama belli bir noktada sonlanmayan olaylar.
- *Başarım*: mantıksal olarak gerekli bir sonlanma noktasına doğru ilerleyen olaylar.
- *Kazanım*: bir anda gerçekleşen olaylar,
- *Durum*: hareket içermeyen, belli bir süre için geçerli olan olaylar.

Vendler'in sınıflandırmasındaki olay türlerini örneklendirelim:

(8)	a.	Can bir saattir yürüyor.	(<i>Etkinlik</i>)
	b.	ocuk bir daire çiziyor.	(<i>Başarım</i>)
	c.	Vazo kırıldı.	(<i>Kazanım</i>)
	d.	Ayşe annesine benziyor.	(<i>Durum</i>)

Örneklere de grldği gibi, *yr-* eylemiyle kurulan (8a) tümcesindeki olay bir süredir devam etmektedir ve belli bir sonlanma noktası yoktur. (8b) tümcesinde ise, *iz-* eylemi belli bir sonlanma noktasına (dairenin tamamlanması) doğru ilerlemektedir. (8c) tümcesinde *kır-* eylemiyle kodlanan olay bir anda gerçekleşmektedir; bu tümcede kodlanan olay aşamalarına ayrıştırılamamaktadır. (8d) tümcesinde *benze-* eylemiyle kodlanan *durum*, hareket içermeyen ve belli bir süre için (bir ömür boyu, belli bir yaşı kadar, vs.) geçerli olan bir olaydır.

Smith (1991) aynı dört eylem sınıfına ek olarak beşinci bir sınıfı önermiştir: *birolgusal* olaylar. Smith (1991), *kazanımları* sonlanma noktası olan anlık olaylar olarak tanımlarken, *birolgusal* olayları sonlanma noktası olmayan anlık olaylar olarak tanımlamaktadır. *Kazanımların* aksine *birolgusal* olaylarda durum değişikliği yoktur.

- (9) a. Vazo kırıldı. (Kazanım)
b. Küçük kız birkaç kez öksürdü. (Birolgusal)

(9a)'da görüldüğü gibi, 'vazonun kırılması' olayı belli bir sonlanma noktası olan anlık bir olaydır ve olayın sonunda bir durum değişikliği (vazonun artık kırık olması) vardır. *Birolgusal* olay kodlayan (9b) tümcesinde ise 'öksürme' olayının başlama ve sonlanma noktaları belirlenememekte, olay bir anda gerçekleşmektedir. Ayrıca, (9b)'de kodlanan olay bir durum değişikliğine yol açmamaktadır.

Olaylar hakkında buraya kadar verdiğimiz bilgiler, genellikle olayların görünüş özelliklerine göre bir sınıflandırmasıdır. Ancak olayların tümcede temsilleştirilmesi sırasında yalnızca eylemde kodlanan görünüş özellikleri değil, eylem dışında kalan dolaysız ve dolaylı nesnelere de etkili olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde olay sınıflandırmasına etki eden eylem dışındaki etmenleri ele alalım.

1.4.1. Olay Sınıflandırmasında Eylem Dışındaki Etmenler

Hem Aristo hem de günümüz felsefecileri Ryle (1949), Kenny (1963) ve Vendler (1967), olay sınıflandırmalarının nesnesi olarak eylemi temel almışlardır; çünkü bir yüklem hangi sınıfa ait olduğunu belirleyen eylemdir, yani eylemler sınıflandırılmalıdır (Rosen, 1999: 4). Ancak, Verkuyl (1972), Dowty (1979; 1991), Tenny (1987; 1994) ve Ritter ve Rosen (1996) tümcedeki nesne, eklentiler ve diğer kurucuların da tümcenin tümünün olay türünü belirlemeye katkıda bulduklarına dikkat çekmektedirler. Bu araştırmacılar olay sınıflandırmasının birleşimsel olması gerektiğini, yani eylem, nesne, eklentiler ve diğer kurucuların birlikte ele alınması gerektiğini ileri sürmüşlerdir (Rosen, 1999: 5).

Rosen (1996), eylemlerin belli sözlüksel kümelere ayrılmasındaki sorunlara dikkat çekmiştir. Eylem temelli sınıflandırmalara getirilen temel eleştiri, bir eylemin bir tümcede belli bir anlambilimsel sınıfa, diğer bir tümcede başka bir anlambilimsel

sınıfa dahil edilebilmesidir. Bu durumda eylemlerin birçoğu kesin bir biçimde belli bir olay türüyle ilişkilendirilememektedir; eylemler değişken davranışlı ve bağlam (burada sözdizimsel bağlam) bağımlıdır. Örneğin, dolaysız nesne olay türünü farklı açılardan etkileyebilmektedir (Rosen, 1999: 5-6):

- (10) *Dolaysız nesnenin eklenmesi*
- a. Bill ran for 5 minutes/*in 5 minutes (Etkinlik)
'Bill 5 dakika boyunca / *5 dakika içinde koştu.'
- b. Bill ran the mile *for 5 minutes / in 5 minutes. (Başarım)
'Bill bir mili *5 dakika boyunca / 5 dakikada koştu.'

(10a) örneğindeki olay bir *etkinliktir* ve bu olay belli bir zaman diliminde sürmektedir; olayın belirgin bir sonlanma noktası yoktur. (10b) örneğinde ise tümceye bir dolaysız nesne (*the mile*) eklenmiştir. Dolaysız nesnenin eklenmesiyle birlikte tümcenin anlattığı olay *etkinlik* olmaktan çıkmıştır. Çünkü artık kodlanan olayın bir sonlanma noktası vardır. Olay bir mil koşulduktan sonra sonlanacaktır. Bu durumda (10b)'de anlatılan olay *etkinlik* değil *başarımdır*.

Olay türü, ayrıca, dolaysız nesnenin içsel özelliklerine bağlı olarak da değişebilmektedir (Rosen, 1999: 6):

- (11) *Dolaysız nesnenin belirliliği*
- a. Bill wrote letters for an hour/ *in an hour. (Etkinlik)
'Bill bir saat boyunca / *bir saat içinde mektup yazdı.'
- b. Bill wrote the letter *for an hour / in an hour. (Başarım)
'Bill mektubu *bir saat boyunca / bir saatte/ bir saat içinde yazdı.'
- (12) *Sayılabilen / sayılamayan nesnelere*
- a. Bill drank coffee for an hour / *in an hour. (Etkinlik)
'Bill bir saat boyunca / *bir saat içinde kahve içti.'
- b. Bill drank a cup of coffee *for an hour / in an hour. (Başarım)
'Bill *bir saat boyunca / bir saatte / bir saat içinde bir fincan kahve içti.'

(11a) örneğinde belirsiz olan dolaysız nesne (*letters*) tümcede anlatılan olayın *etkinlik* olarak yorumlanmasını sağlarken, (11b)'deki belirli dolaysız nesne (*the letter*) tümcede kodlanan olayın *başarım* olarak yorumlanmasını sağlamıştır. Yine benzer şekilde, (12a)'daki sayılamayan dolaysız nesne (*coffee*), (12b) örneğinde sayılabilen bir dolaylı nesneyle değiştirilmiş (*a cup of coffee*) ve böylece bir önceki tümcede *etkinlik* olarak kodlanan olay (12b) örneğinde *başarım* olarak kodlanmıştır.

Olay türlerinin birleşimsel olarak, yani tümceyi oluşturan bütün birimlerin katkılarına göre değerlendirilmesi gibi bir sorunu çözümenin bir yolu yüklem hatta tümceleri sınıflandırmaktır. Ancak yüklem sınıflandırmaları birçok sorunu çöze de sınıflandırma bazı yönlerden eksik kalmayı sürdürmektedir: Sınıflandırmada yer alan sınıflar bir dilin kodladığı olayları doğru bir biçimde betimleseler de, bu sınıflandırma yaklaşımı açıklayıcı olmaktan uzaklaşmakta ve kullanılan sınıflar, sınıflandırmanın temel amacı olan evrensel ilkeler olmaktan çıkmaktadırlar (Rosen, 1999: 7).

Verkuyl (1993), olay türlerini oluşturan değiştirgenleri anlamının önemine değinmiş ve Vendler'in dörtlü sınıflandırmasını ikili özellik eşleştirmeleriyle elde etmeye çalışmıştır. Bu ikili özellikler şunlardır (aktaran Rosen, 1999: 7):

- *Süreklilik* ya da bir olayın süresinin olup olmaması,
- *Sınırlılık* ya da bir olayın doğal bir sonlanma noktası olması.

Etkinlikler ve *başarımlar* belli bir zaman süresinde gerçekleşmektedir; *durumlar* ve *kazanımlar* ise anlıktır. *Başarımlar* ve *kazanımların* sonlu bir sınırı varken, *durumlar* ve *etkinlikler* böyle değildir. Dört sınıf ve aralarındaki ilişki aşağıdaki gibidir (Rosen, 1999:7-8):

(13)	Durum:	-sınırlı -süreklilik
	Etkinlik:	-sınırlı +süreklilik
	Kazanım:	+sınırlı -süreklilik
	Başarım:	+sınırlı +süreklilik

Hoeksama (1983) ve Mourelatos (1978) ise, olayların sayılabilirliği kavramını ortaya atmışlardır. Sonlanma noktası olan olaylar sayılabilirken, sonlanma noktası olmayan olaylar sayılamamaktadır. Hoeksama (1983), Mourelatos'un sayılabilirliğe ilişkin saptamalarından yola çıkarak, dört eylem sınıfını belirlemek için $\pm$ sayılabilirlik ve $\pm$ süre değiştirgenlerini kullanmıştır (aktaran Rosen, 1999:9):

(14)	Durum:	- sayılabilir –süre
	Etkinlik:	-sayılabilir +süre
	Kazanım:	+sayılabilir –süre
	Başarım:	+sayılabilir +süre

Buraya kadar verilen olay sınıflandırmalarına ek olarak Pustejovsky (1991; 1995), Van Voorst (1988), Grimshaw (1990), Tenny (1994), Ter Meulen (1995) ve Moens (1987) farklı sınıflandırmalar yapmışlardır. Ancak bu sınıflandırmaların hemen hepsi bazı sorunlar içermektedir. Olay sınıflandırmasına ilişkin sorunları şu şekilde sıralayabiliriz (Rosen 1999: 10):

- Yalnızca eylemleri kendi içinde sınıflandırmak eylemlerin anlambilimsel ya da sözdizimsel davranışlarına ışık tutmamaktadır. Eylem, tek başına, anlambilimsel ya da sözdizimsel çıktılarının belirlenmesi için gereken bilginin yalnızca bir kısmını taşımaktadır. Bu nedenle birçok araştırmacı eylemler yerine yüklemeleri sınıflandırma yoluna gitmektedir.
- Olayların dilsel temsilleştirmelerini anlayabilmek için sınıflandırma ölçeklerinden daha derin çözümlemelere gereksinim vardır.

Buraya kadar sözünü ettiğimiz yaklaşımlarda görülen bu iki sorunu aşabilmek için, anlambilimsel ve sözdizimsel çıktılarının tamamını belirleyebilen ve olayların dilsel temsilleştirmelerini daha derinlemesine, örneğin önermesel düzlemde, çözümlenebilen yaklaşımlara gereksinim duyulmaktadır. Bu nedenle önermesel düzlemde çözümlenmeler yapabilen mantıksal anlambilimin bulgularından da yararlanılmaktadır. Bir sonraki bölümde mantıksal anlambilimin olayların sınıflandırılmasında nasıl kullanıldığını inceleyelim.

1.5. Mantıksal Anlambilim

Günümüz felsefeci ve mantıkçılarından Davidson (1967), ‘hareket’ kavramını yeniden ele alarak, hareket bildiren tümcelerin mantık-anlambilimsel yapılarında bir olay değişkeni olduğunu ileri sürmüştür (Rosen, 1999: 10). Davidson’a göre hareketler de mantıksal olarak nesnedirler ve tekrar tekrar nitelenebilir ve nicelenebilir bir değişken oluşturmaktadırlar. Davidson hareket bildiren tümcelerin mantıksal yapılarını, temsilleştirmeye bir olay konumu ekleyerek, göstermektedir (Rosen, 1999: 11):

- (15) a. Jones buttered the toast.
‘Jones ekmeği yağladı.’ (Jones ekmeğe yağ sürdü.)
b. $(\exists e)$ (buttered (Jones, the toast, e))
- (16) a. Jones buttered the toast slowly.
‘Jones ekmeği yavaşça yağladı.’ (Jones ekmeğe yavaşça yağ sürdü.)
b. $(\exists e)$ (buttered (Jones, the toast, e) & (slowly,e))

(15b)’deki mantıksal gösterim (15a) örneğindeki olayı temsilleştirmektedir. (15b)’deki gösterim, tümcedeki eylem ve üyelerinin dışında Davidson [e]’si olarak bilinen simge aracılığıyla, tümcenin gösterdiği olayı da temsilleştirmektedir. (16b)’de ise, aslında, olayın katılımcısı olmayan ama olayın gerçekleşme biçimini bildiren belirteç işlevli birimlerin mantıksal temsilde nasıl gösterildiği açıkça görülmektedir. Bu örnekte olayın nasıl gerçekleştiğini belirten, diğer bir deyişle olayı niteleyen ‘*slowly*’ belirteci eylemle değil, olayın bütünüyle ilişkilendirilmiştir.

Davidson’un (1967) savlarının en ilginç kullanımı, olayların aslında eylemin üye yapısında temsil edildiği savıdır (Higginbotham, 1985; Kratzer, 1989). Bu öneri sözdizimsel temsilleştirmeye, doyurulması gereken bir üye eklemektedir (Rosen, 1999: 13). Higginbotham (1985), Davidson [e]’sinin bütün eylemlerin üye dizisinde görüldüğünü varsaymaktadır. [e], tıpkı eylemin anlambilimsel rol yüklenen üyeleri gibi bir üye olduğu için sözdizimsel olarak doyurulmak zorundadır. Higginbotham (1985), [e]’nin ÇEKİM (ya da ZAMAN) budağına kurucu bağlama yoluyla

doyurulduğunu ileri sürmektedir. Higginbotham, eylemler için aşağıdaki gibi bir kurucu çerçevesi önermektedir (aktaran Rosen 1999: 13):

- (17) a. John saw Mary.
see, +V,-N <1, 2, E>
b. $(\exists e)$ see(John, Mary, e)

<E> yani olay, eylemin bir üyesi olduğu için sözdizimsel olarak doyurulmalıdır. Higginbotham'a göre bu doyurma işlemi Φ -bağlama (ROL-bağlama) ile gerçekleşmektedir: <E> üyesi ÇEKİM budağıyla bağlanmaktadır.

Kratzer (1989) de, Davidson [e]'sini eylemin bir üyesi olarak ele almaktadır. Kratzer'e göre, [e] sözdizimsel olarak ZAMAN tarafından doyurulmaktadır. Ancak, Higginbotham'ın aksine Kratzer, yalnızca belli eylemlerin üye yapısında [e] olduğunu ileri sürmektedir (aktaran Rosen, 1999: 14). Ancak Higginbotham ve Kratzer'in çözümlenmelerinde de bazı sorunlar vardır. Öncelikle eylemlerin üyeleri genellikle anlambilimsel içeriğe sahiptirler. İkincisi, eylemin üyeleri sözdizimsel yapıdaki XÖ'ler (ad öbekleri, ilgeç öbekleri) olarak gerçekleşmektedirler. Ancak, Higginbotham ve Kratzer'in [e] üyeleri ÇEKİM öbeği içindeki (işlevsel) başlarda gerçekleşmektedir. Bu durumda [e] sözdizimsel işlenişi, diğer üyelerin sözdizimsel işlenişinden farklı olmaktadır. Ayrıca Davidson [e]'sinin ayrıştırılamaz olması, içsel yapısı çok zengin ve sözdizimiyle ilişkisi çok karmaşık olan olayların ele alınmasında bazı zorluklar ortaya çıkartmaktadır (Rosen, 1999: 14).

Davidson [e]'sinin ayrıştırılamaz olması ve eylemin üyelerinin anlambilimsel içeriğiyle, bu birimlerin sözdizimsel yapıdaki gerçekleştirmeleri arasındaki ilişkinin işlenişindeki belirsizlikler, anlambilim ve sözdizim düzlemleri arasındaki ilişkinin açıklanması için bir arayüz tasarlanmasına yol açmıştır. Bir sonraki bölümde anlambilimle sözdizim arasındaki arayüz tasarımlarını kapsayan Bağ kuramlarını ele alabiliriz.

1.6. Bağ Kuramları

Dilbilim Kuramları eylemlerin sözlüksel girdileriyle sözdizimsel yapıları arasında çok sıkı bir ilişki olduğunu varsaymaktadırlar. Bu eşleştirme kuramları, belli anlambilimsel üyelerin belli sözdizimsel konumlara yerleşmeleri eğilimi göstermelerinden yola çıkarak iki temel evrensel eşleşme ilişkisi önermişlerdir (Rosen, 1999: 15):

- Perlmutter ve Postal'ın (1984) Evrensel Dizilim Hiyerarşisi (UAH)
- Baker'ın (1988) Rol Yükleme Kuramı Aynılığı (UTAH)

Bu kuramlar, belli anlambilimsel kurucuların belli sözdizimsel konumlara ait olduğunu ve anlambilimsel kurucu ile birincil sözdizimsel konum arasında birebir eşleşme olduğunu ileri sürmektedirler. Evrensel Dizilim Hiyerarşisi, kurucuların sözdizimsel konumlarla eşlenmesinde eylemler ve diller arası özdeşlikler öngörmektedir (Rosen, 1999: 15). Bu eşleşme evrensellerinin en belirgin olanı kılıcıların bütün dillerde özne konumunda görünmeleridir. Kılıcı dışında kalan hiçbir anlambilimsel kurucu bu kadar öngörülebilir davranmamaktadır (Rosen, 1999: 15; Lin, 2004: 17) Anlambilimsel hiyerarşi kuramlarına bir alternatif olarak Dowty (1991) proto-rol yaklaşımını geliştirmiştir. Ancak bu yaklaşım da betimleyici olmaktan ileri gidememiştir (Lin, 2004: 17).

Sadece anlambilimsel rollere dayanan kuramların zayıf yönleri görüldükçe, dilbilimciler üye yapısının büyük oranda olay anlambiliminden çıkartılabileceği konusunda uzlaşmaya varmışlardır. Yani, üye gerçekleşme örüntüleri, olay kuramı içinde yer alan sözlük-anlambilimsel temsillerden çıkartılabilmelidir (Lin, 2004: 18).

1.7. Sözlüksel Anlambilim

Sadece anlambilimsel rollere dayanan olay kuramlarının zayıf yönlerini gidermek için birçok sözlük-anlambilimsel temsilleştirme kuramı geliştirilmiştir. Bu

çabaların temelinde, olayları daha ilkel yüklemelere ayrıştırabilen sözlük-anlambilimsel temsilleştirmeler yatmaktadır (Lin, 2004: 24). Genel kanı, daha soyut ilkeler temelinde oluşturulmuş bir üye yapısı kuramının daha açıklayıcı ve daha kapsayıcı bir kuram olacağıdır. Bu ayrışimsal kuramların ortak üç bileşeni vardır (Lin, 2004: 24):

- daha az sayıda ilkel yüklem (bilgisel ulamlardan elde edilen OLAY ve kavramsal bilgiyi temsil eden NEDEN OL gibi),
- daha geniş sabitler ya da açık-sınıf birimler,
- bu yüklemeleri sabitlerle birleştirerek daha büyük ifadeler üretme yöntemi.

Rappaport Hovav ve Levin (1998, 2001), Jackendoff (1990), Croft (1991, 1998) ve diğerlerinin çalışmaları sözlük-anlambilimsel temsilleştirmelerin sözdizimsel yapıdan bağımsız olduğunu varsaymaktadır (Lin, 2004: 28). Bu özellikleriyle bu kuramlar olay temsilleştirmesindeki üyelerle sözdizimsel üyeler arasında açık bir eşleme yapan bir bileşen (bağ kuramı) olmadan eksik kalacaktır (Lin: 2004: 29). Jackendoff (1990), anlambilimsel üyeler ve sözdizimsel yapıdaki konumları ilişkilendirebilmek için anlambilimsel bir hiyerarşi kullanmaktadır. Rappaport Hovav ve Levin (1998, 2001) ise, olay yapısı bileşenlerini sözdizimsel yapıyla ilişkilendiren bir dizi düzenleme kuralı kullanmaktadırlar (Lin, 2004: 29). Jackendoff (1990) ve Rappaport Hovav ve Levin'in (1998, 2001) olay rolü eşleme yaklaşımları genellikle olay bilgisinin eylemin sözlük-anlambiliminde görüldüğünü varsaymaktadır. Bir eylemin sözlük-anlabilimi (a) kurucularının olay rollerini, (b) olay kurucularının sözdizimiyle eşleşmesini belirlemektedir (Rosen, 1999: 19). Pustejovsky (1991, 1995) ve Jackendoff (1990) bir eylemin sözlük-anlambiliminde yer alan olaya ilişkin özel temsilleştirmeler önermişlerdir. 'Olayların, daha küçük parçalara ayrıştırılabilen bir içsel yapısı olduğu' savından yola çıkan Pustejovsky (1988, 1991), eylemlerin sözlüksel kavramsal yapılarına, olay yapılarına karşılık gelen bir dizi anlambilimsel işleç eklemiş, daha sonra bu sözlüksel kavramsal yapıları daha da geliştirerek olay yapısı temsilleştirmelerini bu yapılara dahil etmiştir (aktaran Rosen, 1999: 19). Pustejovsky'yle benzer olarak Jackendoff (1990) da sözlüksel kavramsal yapıları tümleşik yapılara dahil etmiştir. Jackendoff (1990), yine

Pustejovsky'ye koşut bir biçimde olay bilgisini eylemin sözlüksel kavramsal yapısı içine eklemiştir; ancak olay bilgisini tematik bilgiden belirgin biçimde ayırmamıştır. Jackendoff'un (1990) sözlüksel kavramsal yapıları OLAY ya da DURUM gibi kodlar içermektedir. Belli olay türleri ise, sözlüksel temsilleştirmenin içsel yapısına göre belirlenmektedir. Jackendoff'un (1990) sözlüksel kavramsal yapılarını aşağıdaki gibi örneklendirebiliriz (aktaran Rosen, 1999: 20):

- (18) a. [OLAY ([VARLIK , [VARLIK]])
YAKALADI KEDİ FARE
'Kedi fareyi yakaladı.'
- b. [DURUM ([VARLIK], [YER [VARLIK]])]
OL ALİ -DA OKUL
Ali okuldadır.

(18a)'daki örneğın ilk satırında bir Olay Durumunun sözlüksel kavramsal yapısı verilmektedir. İlk olarak bu Olay Durumunun türü belirtilmektedir (OLAY), daha sonra ise olaydaki katılımcılar (VARLIK) tanımlanmaktadır. (18b)'de ise, bir DURUM olay yapısı ve bu DURUMda yer alan VARLIKlar ve konumlar (YER) ayrı ayrı gösterilmektedir.

Rosen'a (1999) göre, bir eylemin anlambilimsel içeriğıyle sözdizimsel davranışı arasına birebir eşleşme yoktur. Anlambilimsel olarak benzer olan eylemler farklı dillerde farklı davranışlar sergileyebilirler. Rosen, iki eylemin sözdizimsel olarak farklı davranışlar sergilediğı durumlarda daha ayrıntılı anlambilimsel sınıflandırma yapılmak zorunda kalındığını ve sözdizimsel verinin gerektirmesi gerekli kıldığı durumlarda her eylemin ayrı bir anlambilimsel sınıfa yerleştirilmesi gibi bir süreçle karşılaşıldığını ileri sürmektedir (1999: 16).

Ritter ve Rosen'a göre (1996), bağı kuramları, eylem anlabiliminin sözdizimini sıkı bir biçimde denetlediğini ileri sürseler de, kurucuların sözdizimsel konumları ve kurucuların özgül anlambilimsel özellikleri eylemin yorumlanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Diğeri bir deyişle, eylemler tek başlarına bütün bir

sözlük-anlambilimsel yapıyı kodlayamazlar (Lin, 2004: 12). Sözlükselci, yani olay sınıflandırmasında salt eylemi temel alan yaklaşımların savlarının aksine, eylemler değişken kurucu gerçekleştirmeleri sergilerler ve bu değişkenlik eylemler arasında da değişkenlik gösterir (Rosen, 1999: 20). Ritter ve Rosen (1996), sözlüksel-anlambilimin kurucu eşlemedeki süreçleri açıklamada yetersiz kaldığını ve eylemlerin, genellikle, sözlüksel yapılarına ilişkin genellemeleri ihlal edecek şekilde kullandıklarını ileri sürmüşlerdir. Ritter ve Rosen (1996) olay yorumlamasının, yüklem tümü – eylem, kurucuları ve eklentileri – tarafından belirlendiğini ileri sürmektedir. Rosen’a göre, olayların bileşimsel olması – yani küçük parçalara ayrılabilmesi – olayların sözdiziminde kodlanmalarını gerektirmektedir (1999: 26).

Sonuç olarak, olaylara ilişkin bilginin yalnızca eylemin anlambiliminin değil, tümce sözdiziminin de katkısıyla elde edildiği görülmektedir. Ruhdilbilim alanında denekler üzerinde yapılan testler de bu görüşü destekler niteliktedir. Bir sonraki bölümde, olay sınıflandırmalarına ilişkin deneylerin yapıldığı ruhdilbilimsel çalışmalar ve bu çalışmaların bulguları ele alınacaktır.

1.8. Ruhdilbilimsel Bulgular

Eylem, tümce biçimi ve tümce anlamı uzun yıllardır hem dilbilimsel kuramların hem de ruhdilbilimsel tümce işleme modellerinin merkezinde yer almaktadır. Dilbilim kuramları içinde Chomsky’den (1965) bu yana baskın olan görüş, bir eylemin sözlüksel temsilleştirmesinin eylemin kodladığı olayın katılımcılarına karşılık gelen üyelerin sayısı ve türünü belirlediği yönünde olmuştur (Bencini ve Goldberg, 2000: 640). Söz konusu eylem-merkezli görüşe göre, aynı sözlüksel birimlere sahip, ancak farklı üye yapıları olan tümceler arasındaki ilişkiler sözlüksel kurallar ya da dönüşümler yoluyla açıklanmaya çalışılmış ve bu tümceler anlamsal olarak çok da farklı olmadıkları varsayılmıştır (Bencini ve Goldberg, 2000: 640)

Tümce üretme ve yorumlamaya ilişkin birçok ruhdilbilimsel model de üye yapısı bilgisinin eylemde kodlandığını varsaymaktadır. Tümce yorumlamaya ilişkin

sözlüksel yaklaşımlar, üye yapılarının, eylemlerin sözlüksel temsilleştirmelerinde yer aldığını ve eylem tanınır tanınmaz yorumlama için kullanıma hazır olduğunu varsaymaktadırlar (Bencini ve Goldberg, 2000: 641). Pickering ve Branigan (1998), bir eylemin üye yapısı olasılıklarının eylemin ulamı ve sözdizimsel özellik bilgileriyle birlikte saklandığını ileri sürmüşlerdir.

Tümcedeki bütün sözcüklerin içinde, tümcenin sözdizimi ve anlambilimine ilişkin en fazla bilgiyi taşıyan birimlerin eylemler olduğu, dolayısıyla eylemlerin, yüksek öngörülebilirlik değerleri nedeniyle, tümce yorumlama sürecinde diğer birimleri ve tümcenin anlamını tahmin etmede kullanılmaları akla yatkın gelmektedir (Bencini v Goldberg, 2000: 641). Ancak, ruhdilbilim alanında yapılan testler sonucunda, eylem merkezli yaklaşımların, tümcenin tamamının anlamını eyleme dayandıran görüşlerinin çok da doğru olmadığı görülmektedir. Dahası, üye yapısı örüntüleri tümcenin tamamen tahmin edilmesi için eylemin salt biçimbilimsel yapılanışından daha fazla bilgi sağlamaktadır (Bencini ve Goldberg, 2000: 645; Conklin, Koenig ve Mauner, 2004; Mauner ve Koenig, 1999; Ahrens, 2003).

1.9. Değerlendirme

Buraya kadar sunulan bilgileri özetleyecek olursak;

- Chomsky'den (1965) bu yana baskın olan 'eylemin sözlüksel temsilleştirmesinin, eylemin gösterdiği olaydaki katılımcılara karşılık gelen üyelerin sayısı ve türlerini yansıttığı' görüşünü temel alan anlambilimsel rol kuramları yankategorileme çerçevelerini, sözdiziminde zorunlu olarak ÖZNE gerektiren İngilizceye göre oluşturmakta ve rol-çerçevelerine ÖZNE dışındaki üyeleri katmaktadırlar. Ancak bu durum diller arasında farklılık göstermekte ve yankategorileme çerçevelerinin eksik bilgi sunmasına neden olmaktadır. Söz konusu yaklaşımlar bir yandan eksik bilgi sunarken, diğer yandan bir eylemin bulunabileceği hemen hemen bütün üye yapısı düzenlemelerini eylemin sözlükçedeki girdisine ekleyerek, girdinin yükünü arttırmaktadırlar. Tümce anlamının yorumlanmasını sadece eyleme bağlayan ve olayları bu eylemlere göre sınıflandırmaya çalışan yaklaşımlar, bir

eylemin farklı üye yapısı düzenlenmesinde bulunması durumunda o eylemi farklı bir sınıfa dahil etmekte ve böylece neredeyse her eylem için bir anlambilimsel eylem sınıfı ortaya çıkmaktadır.

- Sözlükselci yaklaşımlar, sözlükçe ve sözdizim arasında bir ilişki, bir arayüz olduğunu (bağ kuralları) varsaymakta ve dilbilgisine yeni bir bileşen ekleme yoluna gitmektedirler. Ayrıca çoğu sözlükselci kuram, olayları sözlükçede eylemin girdisinde kodlanan dilsel birimler olarak ele almakta ya da olay yapısını sözdizimsel yapıyla örtüştürmektedir. Sözlükselci yaklaşımlar, her ne kadar, eylem dışındaki üyelerin de tümce anlamına ve olayın temsilleştirilmesine katkıda bulduklarını savlasalar da, bu katkının tam olarak nasıl ve dilbilgisinin hangi bileşeninde gerçekleştiğine ilişkin bir uzlaşmaya varamamışlardır.
- Her iki yaklaşım da, olay sınıflandırmalarında olayın kendisini değil, ya eylemleri ya da yüklemeleri veya tümcenin tamamını temel almaktadır. Sözlükselci yaklaşımlar, olayları temel alıyormuş gibi görünseler de, olayları sözlüksel bilgiye ya da sözdizimsel birimlere indirgeyerek, aslında, önermesel düzlemde de kapsamlı olan olay tasarımını gerektiği gibi ele alamamaktadırlar.
- Üretici-Dönüşümsel dilbilim çerçevesi içinde yer alan sözlükselci yaklaşımlar, sözdizimsel ve anlambilimsel yapının eylemden yansıtıldığı görüşünden yola çıkarak, dilin yalnızca veri-çıkışlı yönünü hesaba katmışlardır. Buraya kadar sözü edilen yaklaşımlar içinde yalnızca yapılanmacı yaklaşım (Goldberg, 1992, 1995) dilin biliş-çıkışlı yönünü de göz önünde bulundurarak, aslında, yapının bağımız bir dilsel birim olduğunu ve eylemden gelen bilgiyle birlikte tümcenin anlamına katkıda bulunduğunu kabul etmekte; yani tümce anlamının birleşimsel olduğunu savlamaktadır.

Bu değerlendirmeler ışığında, olay yapısını daha farklı bir açıdan ele alabilmek için bu olguyu, hem veri-çıkışlı bilgi hem de biliş-çıkışlı bilgi açısından

ele alabilecek ve olay anlamını farklı dilsel birimlerin birleşimsel bir işlevi olarak irdeleyebilecek bir kurama gereksinim vardır. Bu noktada, İşlevsel Dilbilgisi'nin (Dik, 1978, 1989) Olay Durumlarına yaklaşımı değerlendirme bölümünde sözü edilen sorunları büyük ölçüde çözebilecek bir yaklaşım olarak görülebilir. Ancak, İşlevsel Dilbilgisi'nin Olay Durumlarını nasıl ele aldığını incelemeden önce çalışmamızın temel araştırma nesnesi olan yüklemlemenin ne olduğunu, yüklemlemeye ilişkin Türkçede yapılan çalışmaların neler olduğunu incelemek faydalı olacaktır. Ayrıca yüklemlemeyi incelerken kullanacağımız İşlevsel Dilbilgisi'ni de kapsayan işlevsel dizgenin nasıl yapılandığını ve bu dizge içinde 'olay'ların nasıl ele alındığını irdelemek, 'olay' yapısını daha iyi kavrayabilmek için yararlı olacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

YÜKLEMLEME NEDİR?

2.1. Yükleme Nedir?

Yükleme, çok uzun bir zamandır dilbilimsel bir tartışmanın odağında yer almaktadır; ancak, ne yazık ki, son 50 yıldır baskın olan üretici-dönüşümsel dilbilim yaklaşımı yükleme olgusunu, mantıklı basitleştirme sınırının ötesinde, basitleştirmeye çalışmaktadır. Bu çabanın iki farklı sonucu vardır: birincisi, yüklemenin temsili, örüntülerin ortaya çıkartılmasına çok az katkıda bulunacak yapı grupları listesine dönebilir; ikinci olarak da, yükleme çalışmaları, içsel olarak yükleme olgusunun çok-işlevli doğasını ayırtırmaya uygun olmayan az ya da çok karmaşık sözdizimsel yapı kavramları üzerine yapılanabilir (Bateman 2000: 23).

Günümüzde yükleme, çoğunlukla dilbilimcilerin ya da mantıkçıların demirbaşı olarak görülmektedir. Yükleme taşınmaz olarak görülmektedir, çünkü bu iki alanın, yani dilbilim ve mantığın tek ortak noktası, Aristo'dan miras kalan tartışmalardır. Aristo'dan bu yana tümceleri, Özne ve Yüklem olarak iki bileşene ayırma işlemi sürdürülmekte ve genellikle bir varlığa belli özelliklerin yüklenmesi bir (mantıksal) yüklem örneği olarak verilmektedir (Bateman 2000: 24).

Bateman'a göre *Yükleme*, genellikle, bir yükleme bir dizi kurucu arasındaki ilişki olarak tanımlanmaktadır (2000: 26). Bir yüklemenin tam anlamı da, o yüklemenin üzerinde işlediği kuruculara bağlıdır. Kintsch ise, yüklemeyi 'her bağlamda, kurucularının anlamlarını, yüklem anlam özellikleri arasından özenle seçilen anlamlarla birleştirerek yeni anlamlar üreten bir süreç' olarak tanımlamaktadır (2001: 173). Bu sürecin altında yatan temel güdülenmeyi ise, Von der Gabelentz, aşağıdaki soruyla irdelemeye çalışmıştır:

*Bir kişi diğeriyle konuştuğunda ne elde etmeyi ister? Bu sorunun yanıtı, o kişinin diğeriinde bir düşünce uyandırma isteğidir. Bana göre bu, iki görünüşü akla getirmektedir: birincisi, kişi diğeri katılımcının dikkatini (düşüncesini) bir şeye yönlendirmek zorundadır; ikinci olarak da, kişi diğeri katılımcıyı o şey hakkında şöyle ya da böyle düşündürmelidir. Burada katılımcının hakkında düşünmesini istediğim şeyi **psikolojik özne**, katılımcının o şey hakkında düşünmesini de **psikolojik yüklem** olarak adlandıracağım. (Von der Gabelentz, 1869: 378; çeviren Seuren, 1998'den aktaran Bateman 2000: 24).*

Von der Gabelentz'in psikolojik özne kavramına ek olarak *mantıksal* özne, Aristo'nun özne kavramının rollerinden birini üstlenmekte ve bu da genellikle yalın durumda görünen *dilbilgisel* özne olmaktadır. Bu durumda üç-yönlü bir ayırım söz konusudur: iki anlambilimsel ve bir dilbilimsel yönelimli özne (aktaran Bateman 2000: 24).

Anlambilimsel ve psikolojik bakış açılarının yanında, mantık açısından bakıldığında ise, yüklemleme, bir yüklemle bir dizi kurucu arasındaki ilişki olarak tanımlanabilir. Bu nedenle, 'Aristo parkta köpekleri kovaladı' tümcesinin olabilirliği soyut olarak, kovalayanı (Aristo), kovalananı (köpekler) ve yeri (park) birbiriyle ilişkilendiren üç-öğeli bir 'kovalama' yükleminde görülebilir (Bateman 2000: 26):

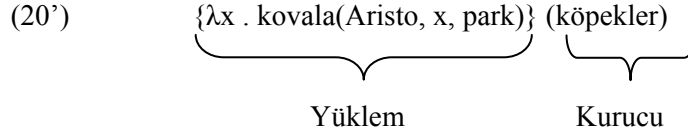
(19) kovala(Aristo, köpekler, park)

Bu bakış açısına göre yüklemleme, yüklem mantığı kurallarıyla belirlenen soyut bir işlemdir. Bu soyut işlem daha soyut bir mekanizma olan **lambda soyutlaması** aracılığıyla yeni ve daha karmaşık yüklemeler oluşturabilmektedir (Bateman 2000: 26):

(20) λx . kovala(Aristo, x, park)

(20)'de de görüldüğü gibi λx lambda soyutlaması Aristo'nun parkta bir şeyleri kovaladığını göstermek için kullanılabilir. Burada görülen yüklemeye yeni

kurucuların uygulanması daha karmaşık yüklemeler elde etmeyi olanaklı kılmaktadır (Bateman 2000: 26):

(20') örneğinde λx soyutlamasıyla kurulan yükleme yapısına, (köpekler) kurucusu eklenerek yükleme yapısı genişletilmiştir. Bu örnekte (köpekler) kurucusu, λx soyutlamasında 'kovala' eyleminin, x ile gösterilen 'kovalanan' üyesiyle eşleşmektedir. Böyle bir gösterim, yüklelemenin üretken ve genelleştirilebilir olmasını sağlamaktadır.

Günümüz dilbilim yaklaşımlarına baktığımızda ise, çağın baskın yaklaşımı olan üretici dönüşümsel dilbilgisindeki kurucu yapısı kavramının ilk zamanlarında, en yakın kurucular arasındaki ilk kesmenin 'Özne-Yüklem' ayrımı olması gerektiği varsayılmıştır. Böyle bir ayrımın ne anlama geleceği üzerine yapılan farklı değerlendirmeler de çok farklı görünen dilsel yapılara yol açmıştır (Bateman 2000: 25). Hockett'in *konu-yorum* ayrımını bu yaklaşımlara örnek olarak verebiliriz. Tümcenin öğelerinin *konu-yorum* olarak ayrılması yaklaşımı birçok Avrupa dilinde işler görünmektedir. Tümcenin *konu* bölümü, genellikle, öznelerle, *yorum* bölümü ise, yüklemelerle örtüşmektedir. Ancak, böyle bir tanımlamanın Avrupa dilleri dışındaki dillerde ve hatta günlük İngilizcede başarısız olması bir sorun oluşturmaktadır. Bu sorun bazı çalışmalarda dikkatli örnek seçimi yoluyla gizlenebile birkaç basit örnek üzerinde açıkça görülebilmektedir (Napoli 1989'dan aktaran Bateman 2000: 25):

- (21) a. BILL left town.
'Bill şehri terk etti.'
b. Some IDIOT must have suggested that to you
'Bunu sana aptalın biri önermiş olmalı.'
c. I know SOME Spanish
'Biraz İspanyolca biliyorum.'

Napoli (1989), BILL, IDIOT ve SOME dilsel birimlerinin *yeni* bilgi sunduğunu ve bu nedenle de, bunların birer *belirtme* olduğunu ileri sürmektedir. İngilizcede *yeni* bilginin, yani *odağın* genellikle yüklem olması nedeniyle, Napoli'ye göre, (21)'de büyük harfle yazılan birimler de, yüklem olmaktadır (Bateman 2000: 25).

İşlevsel Dilbilgisi alanında da, Halliday, 19. yy boyunca oluşturulan mantıksal, dilbilgisel ve psikolojik Özne ayırımına dikkati çekmiş ve bu üç yaklaşımın da dilbilgisine uyarlanması gerektiğini ileri sürmüştür. Halliday'e göre, anlambilimsel düzlemdeki mantıksal özne ile dilbilgisel düzlemdeki dilbilgisel özne arasında bir bölünme yoktur; bunun yerine iki farklı dilbilgisel ilişki ya da işlev vardır (1994: 31-32). Bu işlevlerden biri, tümcenin temsilini gerçek dünyayla ilişkilendirirken, diğeri dilbilgisel araçlar tarafından belirlenmektedir. Bu iki işlevin örtüşmediği durumlara çok sık rastlanabilmektedir (Bateman, 2000: 27):

(22)	Ahmet	kumaşları	terziye	götürdü
	Özne	Erek	Alıcı	Süreç
	Kılıcı			Etken
(23)	Kumaşlar	terziye	(Ahmet tarafından)	götürüldü
	Özne	Alıcı	(Kılıcı)	Süreç
	Erek			Edilgen

(22) ve (23) örneklerinde de görüldüğü gibi, Öznenin seçimi “götür-” eyleminin katılımcıları olan ‘Ahmet’ ‘kumaşlar’ ve ‘terzi’ dilsel birimleri arasından yapılabilmektedir. ‘Özne’nin Kılıcı olmadığı durumlar ise, biçimbilimsel olarak Süreç üzerinde (edilgen biçimbirimi ile) belirtilmektedir (Bateman 2000: 27).

Halliday, üçlü özne ayırımını, tümce içinde bir araya gelen üç farklı anlam alanından beslenen dilsel birimler olarak görmektedir. Bir tümcede bulunan bu üç farklı işlev sayesinde, hiçbir dilbilgisel tümce, dış dünyanın temsilleştirilmesine, toplumsal anlaşmalara ve metinsel konumuna ilişkin seçim yapma konusunda başarısız olmayacaktır. Halliday bu üç farklı işlevi dilin üst-işlevleri olarak

tanımlamış ve 19. yy.da yapılan üçlü özne ayrımıyla üst-işlevleri aşağıdaki gibi örtüştürmüştür (1994: 34):

<i>Üst-işlev</i>	<i>19. yy. Öznesi</i>	<i>Tanım</i>
Düşünsel: Kılıcı	Mantıksal Özne	Tümcenin işlevi gerçekliğin bir temsilini oluşturmaktır: mantıksal özne, bir olay ya da etkinlikteki mantıksal Kılıcıdır.
Kişilerarası: Özne	Dilbilgisel Özne	Tümcenin işlevi, kişilerarası ilişkilerin kurulmasıdır – soru sorma, bildirimde bulunma gibi: dilbilgisel özne diyalojik olarak sorumlu katılımcıdır.
Metinsel: Tema	Psikolojik Özne	Tümcenin işlevi sürmekte olan metinsel ürüne katkıda bulunmaktır: psikolojik özne konuşucunun iletisine başlamak istediği yer, iletmek istediklerinin çıkış noktasıdır.

Çizelge 1. Dilin üç üst-işlevi ve üçlü özne ayrımı

Çizelge (1)'de 19. yüzyılda yapılan özne tanımlarıyla Halliday'in (1994) üst-işlev tanımlarını ve bu üst-işlevlerde yer alan temel birimleri eşleştirmektedir. Çizelge(1)'e göre, 19. yüzyılın mantıksal öznesi, Halliday'in Düşünsel üst-işlevindeki *Kılıcı*yla eşleşmekte ve bir olaydaki mantıksal kılıcıyı kodlamaktadır. Aynı şekilde, dilbilgisel özne de, kişilerarası üst-işlevdeki *Özne* birimiyle eşleşmekte ve kişilerarası ilişkilerin kurulması ve sürdürülmesinden sorumlu olan katılımcıyı kodlamaktadır. Son olarak psikolojik özne, metinsel üst-işlevdeki *Tema* birimiyle eşleşerek, konuşmacının iletisine başlamak istediği yeri; yani iletinin çıkış noktasını kodlamaktadır. Halliday'in bu üç üst-işlevini aşağıdaki gibi örneklendirebiliriz.

- (24) a. Ali dün okulun camını kırdı.
Kılıcı – *düşünsel üst-işlev*
Özne – *kişilerarası üst-işlev*
Tema – *metinsel üst-işlev*
- b. Dün, okulun camı(Ali tarafından) kırıldı.
Tema   Özne   Kılıcı

(24a) örneğinde, *Kılıcı*, *Özne* ve *Tema* örtüşmekte ve ‘Ali’ dilsel birimi tarafından kodlanmaktadır. Ancak, (24b)’de düşünsel, kişilerarası ve metinsel üst-işlevleri kodlayan birimler örtüşmemektedir. Konuşucu iletinin çıkış noktası, yani *Tema* olarak, olayın gerçekleşme zamanını seçmiştir. Kişilerarası üst-işlevde yer alan *Özne* birimi ‘okulun camı’ olarak kodlanmakta; düşünsel üst-işlev, yani *Kılıcı* ise, genellikle, Türkçede sözdizimsel olarak gerçekleştirilmese de ‘Ali tarafından’ dilsel birimiyle ifade edilmektedir. Bu örneklerde de görüldüğü gibi, yüklemleme üç farklı düzlemde işlemektedir. Ancak, bu üç düzlem her zaman örtüşmemekte, konuşucunun yaptığı seçimlere göre düzenleniş farklılıkları sergileyebilmektedir.

Yüklemlemenin ne olduğu konusunda kısa bir giriş yaptığımız bu bölümde, yüklemlemenin genellikle üç düzlemde (dilbilgisel, mantıksal, psikolojik / düşünsel, kişilerarası, metinlerarası) alındığına ilişkin bilgiler sunulmuştur. Dolayısıyla, yüklemlemeyi çözümlenmeye çalışan bir kuram bu üç düzleme ait bilgileri işlemleyebilecek çözümlenme araçlarına sahip olmalıdır. Çalışmamız için kuramsal çerçeve olarak seçtiğimiz İşlevsel Söylem Dilbilgisi bu tür çözümlenme araçlarına sahip bir kuramdır. Ancak, İşlevsel Söylem Dilbilgisi’ni ele almaya başlamadan önce bir sonraki bölümde Türkçede yüklemleme üzerine yapılan çalışmaları inceleyecek; daha sonra da İşlevsel Söylem Dilbilgisinin içinde yer aldığı İşlevsel Dizge’yi ele alacağız.

2.2. Türkçede Yüklemleme Üzerine Yapılan Çalışmalar

Türkçe üzerine yapılan çalışmalarda yüklemleme ile ilgili bulgular, daha çok doğrudan yüklemlemeyle ilgili olmayan (eylem sınıflandırmaları, tümce yapısı incelemeleri, vb.) çalışmalarda yapılan saptamalardan elde edilmektedir. Yapılan bu çalışmalar da, genellikle, biçimi işlevden önde tutmakta ve çözümlenmelerini daha çok biçimsel, yani üretici dönüşümsel yaklaşım çerçevesinde gerçekleştirmektedirler. Genel olarak Türkçedeki yüklemeleri, daha özeldir ise Türkçedeki eylemleri (bir başka deyişle eylem soylu yüklemeleri) edimbilimsel açıdan inceleyen çalışmalara rastlanmamaktadır. Üstelik eylemlerin incelenmesinde anlambilimsel düzlemi göz

önünde bulunduran çalışmaların sayısı da (Aksan, 1997; Aksan, 1999; İbe, 2004, 2005), Türkçe gibi edimbilimsel yönü ağır basan bir dil için çok sınırlı düzeyde kalmaktadır.

Geleneksel dilbilgisi kitaplarında, yüklem kısıca bir tanımı yapıldıktan sonra, yüklem türlerine göre tümceler sınıflandırılmaktadır. Örneğin, Gencan (1979) yüklemi, 'tümcede iş, oluş, kılış, düşünce, duygu, imge, yargı anlatan sözcük' olarak tanımlamaktadır. Gencan, yüklem olabilecek dilsel birimleri şu şekilde sıralamıştır (1979: 81-82):

- yalın, türemiş ve bileşik eylemler
  - o Ali koştu.
  - o Öğretmen çocuğu payladı.
- adlar (koşaçlı yapılar aracılığıyla yüklem olurlar)
  - o Türkiye'nin başkenti Ankara'dır.
- sıfatlar (koşaçlı yapılar aracılığıyla yüklem olurlar)
  - o Balodaki kızlar çok güzeldi.
- adıllar (koşaçlı yapılar aracılığıyla yüklem olurlar)
  - o Dün akşam kapına gelen bendim.
- belirteçler (koşaçlı yapılar aracılığıyla yüklem olurlar)
  - o Bu gittiğimiz yer Marmaris'ten sonraymış.
- ilgeçler (koşaçlı yapılar aracılığıyla yüklem olurlar)
  - o Olay sana anlattığım gibiymiş.
- eylemlikler (koşaçlı yapılar aracılığıyla yüklem olurlar)
  - o Şimdi yapmamız gereken yeni çözümler üretmektir.
- tamlama yapıları (koşaçlı yapılar aracılığıyla yüklem olurlar)
  - o Gördüğünüz baharın güzelliğidir.
- durum eki almış adlar (koşaçlı yapılar aracılığıyla yüklem olurlar)
  - o On gündür bu odadayım.
- Var-Yok sözcükleri (koşaçlı yapılar aracılığıyla yüklem olurlar)
  - o Bizim okuduğumuz kitaplarda hiç resim yoktu.
- Değil sözcüğü (koşaçlı yapılar aracılığıyla yüklem olurlar)
  - o Araba hurda değildi.

Gencan, tümcelerın yüklemelerine göre, **eylem tümcesi** ve **ad tümcesi** olarak iki farklı ulamda ele alındıklarını ileri sürmektedir (1979: 82). Banguoğlu ise, yüklemi ‘bir yargının (önermenin) yüklediği kılış, oluş ve özellik’ olarak tanımlamaktadır (1974: 520). Banguoğlu’na göre yüklem, önermenin, dolayısıyla da tümcenin düğümlendiği sözcüktür. Yüklemin eylem ya da ad soylu sözcüklerle oluşturulması, o yüklemelerin üyesi oldukları tümcelerin de eylem ya da ad tümceleri olmasını sağlamaktadır (1974: 525):

(25) Hava iyice ısındı.

(26) Hava çok sıcak.

(25)’teki tümcede ‘ısın-’ eylemiyle kurulmuş bir yüklem varken, (26)’da ‘sıcak’ sıfatıyla kurulmuş bir yüklem vardır. Dolayısıyla (25) eylem tümcesiyken, (26) ad tümcesi olmaktadır.

Türkçe üzerine yaklaşık yarım yüzyıldır yapılan dilbilimsel çalışmalarda ise, birçok ilginç özelliğinin yanı sıra Türkçenin edimbilimsel ve anlambilimsel ilkelere bağlı olarak değişime izin veren *eylem-son* bir sözcük dizilişini sergilediği bulgusuna ulaşılmıştır. Ayrıca, tümce yapısı üzerine yapılan birçok çalışma da, Türkçenin biçim-sözdiziminin büyük ölçüde mihver rolü üstlenen eylem tarafından belirlendiği ortaya konmuştur (Erguvanlı-Taylan, 2001a: vii). Türkçede sadece yüklemlemeyi ele alan bir çalışma olmasa da eylemlerin sınıflandırılması, farklı dilsel birimlerle olan ilişkileri ve edinimi üzerine yapılan birçok çalışma bulunmaktadır (Zeyrek, 1993; Erkman-Akerson, 1994; Aksan, 1997, 2003, 2004 ; Aksan, 1999; Ketrez, 2000; Özmen ve Dönük, 2000; Schroeder, 2000; Nakipoğlu-Demiralp, 2002; Erdem, 2004). Özellikle, biçimbilimsel olarak eklemeli diller sınıfına giren Türkçenin eylem türetim ve çekim dizgesi üzerine yapılan çalışmalar (Sezer, 2001; Cinque, 2001; van Schaaik, 2001; Erguvanlı Taylan, 2001b) eylemler üzerinde görülebilen eklerin sırası ve işlevlerini incelemiştirlerdir.

Daha önceki bölümde sözünü ettiğimiz eylem sınıflandırmalarının Türkçede nasıl işlediğini ele alan İbe (2004, 2005), Türkçedeki ruh durumu eylemlerini incelemiştir. Eylemin tümcede yer alan üyelerin hem türüne hem de sayısına karar vermesi görüşünden yola çıkan İbe, eylemin anlamının, eylemin sözdizimsel davranışını etkilediğini ve eylemin ait olduğu anlam sınıfının eylem-üye yapısının belirlenmesinde etkili olduğunu ileri sürmektedir (2005: 238). Ancak İbe'ye göre, Türkçedeki ruh durumu eylemleri bu sınıflandırmalara uymayan bazı özellikler sergilemektedir (2005: 238). Örneğin 'fırtına çocuğu korkuttu' tümcesinde *Konu* rolündeki 'fırtına' nesne konumunda olması gerekirken özne konumunda; *deneyimleyen* rolündeki 'çocuk' da özne konumunda olması gerekirken nesne konumundadır (İbe, 2005: 239). İbe (2005), bu duruma açıklık getirmeye çalışan araştırmalardan örnekler sunmaktadır; ancak sonuçta Türkçedeki ruh durumu eylemlerinin örtüşme kurallarına aykırı bir durum sergilediğini kabul etmektedir. Bu durumun çözülebilmesi için sadece eylemlere değil diğer katılımcılara ilişkin bilgiyi de hesaba katan ve anlambilimsel rolleri (*Konu* ve *Deneyimleyen* gibi) daha iyi sınıflandıran bir kurama gereksinim vardır. İşlevsel Dilbilgisi, ileriki bölümlerde inceleyeceğimiz özellikleriyle daha kapsamlı ve tutarlı bir anlamsal rol sınıflandırması yapılabileceğini ve yüklemlemenin sadece eylemden gelen bilgiye indirgenemeyeğini göstermektedir.

Buraya kadar sözü edilen Türkçe çalışmalarda, Türkçede yüklemlemeyi bir bütün olarak ele alıp edimbilimsel ve anlambilimsel düzlem de dahil olmak üzere, bütün düzlemleriyle inceleyen bir çalışmaya rastlanmaması, tümcenin en temel bileşenlerinden biri olan yüklem ve yüklemi de içine alan yüklemleme olgusunun daha ayrıntılı olarak incelenmesini gerektirmektedir. Bu nedenle, çalışmamızda Türkçedeki yüklemleme olgusunu edimbilimsel düzlemden başlayarak, sırasıyla anlambilimsel ve biçim-sözdizimsel düzlemleri de göz önünde bulundurarak incelemeyi amaçlamaktayız.

2.3. Sonuç

Önceki bölümlerde verilen bilgileri özetleyecek olursak, yüklemleme kavramının içerisinde 19. yy. özne kavramlarına karşılık gelen ve her tümcede eşzamanlı olarak bulunan üç işlevsel boyut bulunduğunu ileri sürebiliriz (Bateman 2000: 31). Bu nedenle, yüklemleme olgusunu inceleyebilmek için kuramsal çerçeve olarak bu üç işlevi bir arada ele alabilecek bir kuram seçmek zorunluluğu doğmaktadır. Von der Gabelentz'in de belirttiği gibi, yüklemlemenin altında yatan temel güdülenme olan konuşucunun niyetini göz önünde bulundurmaya gerekmektedir. Yüklemlemenin içsel yapısının biçimlenmesinde en temel rolü oynadığını düşündüğümüz konuşucunun niyetini dilbilgisel çözümlemenin içine katabilmek için, edimbilimi göz ardı etmeyen bir kuram gerekmektedir. Üretici-dönüşümsel dilbilimin dil kullanımını yadsıyan yaklaşımları, edimbilimsel bir çözümlemeyi olanaksız kılmaktadır. Bu nedenle, çalışmamızda konuşucunun niyetini, dolayısıyla edimbilimsel çözümlemeyi içine alan ve hatta temeline oturtan bir kurama gereksinim duyulmaktadır. Buna ek olarak seçilecek kuramsal çerçevenin, Halliday'in 19. yy. özne kavramlarıyla eşleştirdiği üç farklı üst-işlevi de kapsamaya gerekmektedir.

Biz, İşlevsel Dizge içinde yeni bir yaklaşım olan İşlevsel Söylem Dilbilgisi'nin saydığımız bu özelliklere sahip olduğunu ve yüklemleme gibi çok katmanlı bir çözümleme gerektiren dilsel birimlerin ele alınmasında araştırmacıya birçok olanak sağlayacağını düşünmekteyiz. Bu nedenle çalışmamızın kuramsal çerçevesi olarak Hengeveld ve Mackenzie (2005a) tarafından, Dik'in (1978, 1989) İşlevsel Dilbilgisi yaklaşımı temel alınarak geliştirilen İşlevsel Söylem Dilbilgisi kuramını seçmeyi uygun gördük. Ayrıca Türkçede yüklemlemeyi bir bütün olarak ele alan bir çalışmanın eksikliği tümcenin en temel bileşenlerinden biri olan yüklem ve yüklemi de içine alan yüklemleme olgusunun daha ayrıntılı olarak incelenmesini gerekli kılmaktadır. Seçtiğimiz kuramsal çerçeve, edimbilimsel ve anlambilimsel ilkelere bağlı olarak değişime izin veren *eylem-son* bir sözcük dizilişi sergileyen Türkçede, yüklemlemenin incelenmesi için bize birçok açıdan çözümleme kolaylığı sağlamaktadır.

Yüklemleme olgusunu genel hatlarıyla tanıttıktan sonra, bir sonraki bölümde, kuramsal çerçevemizin, içinde bulunduğu İşlevsel Dizgeyi, temelinde yatan İşlevsel Dilbilgisini ve son olarak da kuramsal çerçevemizin kendisini tanıtmaya geçebiliriz.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İŞLEVSEL DİZGE ve İŞLEVSEL DİLBİLGİSİ

3.1. Giriş

Türkiye’de işlevsel yaklaşımın dilbilim alanındaki çalışmalarda çok fazla ele alınmayışı, çalışmamızda işlevsel yaklaşımın tanıtılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle önce İşlevsel Dizgenin temel savı ve kavramları sunulacak, daha sonra da çalışmamızın kuramsal çerçevesini oluşturan İşlevsel Söylem Dilbilgisinin öncülü olan İşlevsel Dilbilgisi (Dik 1978; 1989) tanıtılacaktır. Daha sonra ise, İşlevsel Dilbilgisinin olayları nasıl ele aldığı irdelenecektir.

İşlevsel Dilbilgisi ve İşlevsel Söylem Dilbilgisi kuramları birbirlerinden farklı kuramlar olsalar da, İşlevsel Söylem Dilbilgisi kuramı İşlevsel Dilbilgisi kuramının temel güdülenmelerinden yola çıkarak, bu kuramı daha ileriye taşımıştır. İşlevsel Dilbilgisi’nin kısaca tanıtılmasından sonra Dördüncü Bölümde, kuramsal çerçevemizi oluşturan İşlevsel Söylem Dilbilgisinin ayrıntılı bir betimlemesi yapılacaktır.

3.2. İşlevsel Dizge

İşlevsel dizgede dil, öncelikle insanlar arasındaki toplumsal etkileşimin bir aracı olarak kavramsallaştırılmıştır. Dil dizgesi insanlar arasında iletişimsel ilişkilerin kurulması niyetiyle kullanılmaktadır. İşlevsel dizgede amaç, insanların toplumsal etkileşimde dil ile ne yaptığını ve ne elde ettiğini de göz önünde bulundurarak, dilin araçsallığını ortaya çıkartmaktır (Dik 1989: 3). Dik’e göre, sözel etkileşim, yani dil aracılığıyla gerçekleştirilen toplumsal etkileşim, yapılandırılmış işbirlikçi bir etkinliktir. Yapılandırılmıştır, çünkü kurallar, normlar ve gelenekler tarafından yönetilmektedir. Sözel etkileşim içinde, katılımcılar *dilsel anlatım* olarak

adlandırılan belli araçları kullanıma sokarlar. Bu dilsel anlatımlar da kendi içlerinde yapılandırılmışlardır. Bu durumda, işlevsel açıdan bakıldığında dilbilimin ele almak zorunda olduğu iki tür kural dizgesi ortaya çıkmaktadır (Dik 1989: 3):

1. dilsel anlatımların oluşturulmasını yöneten kurallar (anlambilimsel, sözdizimsel, biçimbilimsel ve sesbilimsel kurallar);
2. söz konusu dilsel birimlerin kullanıldığı sözel etkileşim örüntülerini yöneten kurallar (edimbilimsel kurallar).

İşlevsel dizgede, bu iki kural dizgesi birbirinden bağımsız değildir. Edimbilim, anlambilim ve sözdizim içinde çalışılması gereken kapsayıcı bir çerçeve olarak kabul edilmektedir (Dik 1989: 7). Anlambilim ‘Edimbilim’e göre, sözdizim ise, anlambilime göre araçsal kabul edilmektedir. İşlevsel dizgede özerk bir sözdizim kavramından söz etmek olanaklı değildir. Aksine sözdizim, insanların karmaşık anlamları ifade edebilmeleri için karmaşık yapılar türetmek için vardır ve karmaşık anlamlar da, insanların ustalıklı farklı biçimlerde iletişim kurmalarını sağlamaktadır (Dik 1989: 7).

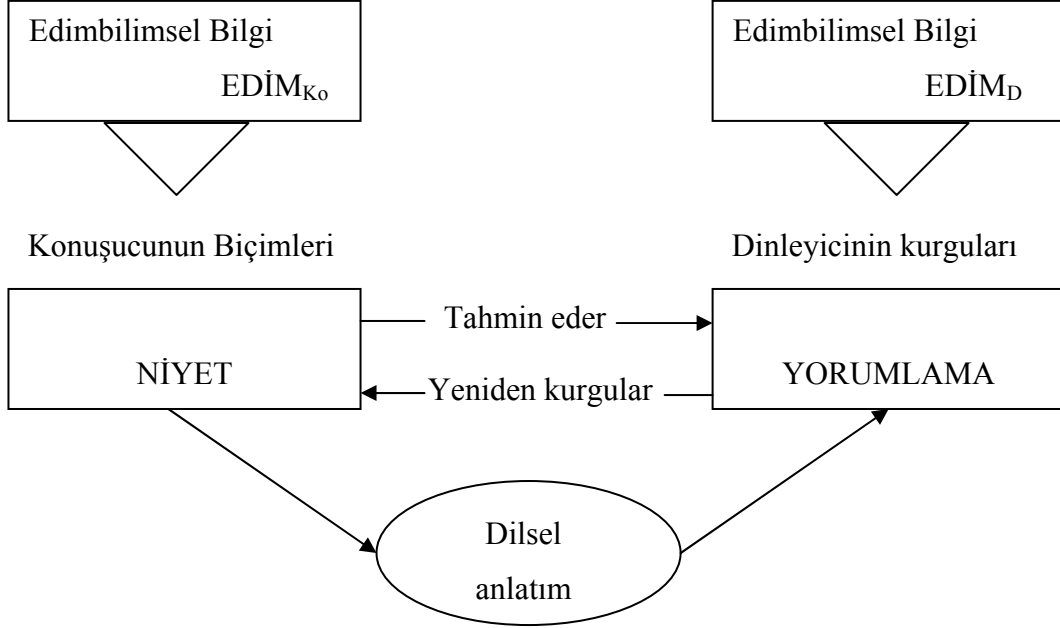
İşlevsel dizgede yer alan bir dilbilgisi kuramı yalnızca dilin kurallarını kuramın kendisi için göstermekle yetinmemeli; buna ek olarak, mümkün olduğunca, bu kuralları kullandıkları stratejilerdeki işlevsellikleri çerçevesinde de açıklamaya çalışmalıdır. Dik, işlevsel bir dilbilgisi kuramının her ne kadar bir dil kullanımı kuramı olmasa da daha geniş bir edimbilimsel sözel etkileşim kuramının içine kolaylıkla ve gerçekçi bir biçimde yerleştirilebilecek bir şekilde tasarlanması gerektiğini ileri sürmektedir (1979: 2).

İşlevsel dizge içinde yer alan İşlevsel Dilbilgisi (Dik 1978; 1989) kuramını ayrıntılarıyla incelemeyen önce bu kuramın içine yerleştirilebilecek sözel etkileşim modelini tanıtmak yararlı olacaktır.

3.2.1. Sözel Etkileşim Modeli

Sözel etkileşim modelini açıklamaya geçmeden önce bir şekil üzerinde sözel etkileşimin bileşenlerini görelim (Dik 1989: 8):

Şekil 1. Sözel Etkileşim Modeli

Şekil 1’de de görüldüğü gibi, sözel etkileşimin herhangi bir aşamasında konuşucu (Ko) ve dinleyici (D) EDİM_{Ko} ve EDİM_D olarak gösterilen oldukça güçlü edimbilimsel bilgiye sahiptirler. D’ye bir şey söyleyen Ko’nun amacı, EDİM_D’de belli bir değişiklik etkisi yaratmaktır. Bunu başarmak için, Ko bir tür iletişim niyeti, yani EDİM_D’de oluşturmak istediği değişikliğe ilişkin zihinsel bir tasarım oluşturur. Ko’nun bundan sonraki sorunu, niyetini, D’yi edimbilimsel bilgisinde istediği değişikliğe yöneltebilecek bir şekilde kodlamaktır. Bu süreç sırasında Ko, D’nin edimbilimsel bilgisini ve kendi oluşturduğu dilsel anlatımı nasıl yorumlayabileceğini tahmin etmeye çalışır. D ise, Ko’nun dilsel anlatımını EDİM_D ve EDİM_{Ko} hakkında yürüttüğü tahminler bağlamında yorumlar. Böylece Ko’nun tahmin edilen iletişimsel niyetini yeniden kurgulamaya çalışır (Dik 1989: 8). Bu noktada Ko’nun niyeti ile D’nin yorumu arasındaki ilişkinin dil tarafından kurulmadığı, yalnızca dolaylandığını belirtmek gerekmektedir. Dil burada yalnızca bir araç görevi üstlenmektedir. Yani sözel etkileşimdeki dilsel anlatım, Ko’nun niyetinin, edimbilimsel bilgisinin, D’nin

yorumu hakkındaki tahmininin bir işlevidir. Aynı şekilde, D'nin yorumu da, dilsel anlatımın, D'nin edimbilimsel bilgisinin ve Ko'nun iletişimsel niyetinin ne olabileceğine ilişkin varsayımın bir işlevidir (Dik 1989: 9).

Sözel Etkileşim modelini tanıttıktan sonra, bir sonraki bölümde bu model içinde yer alabilecek ve Ko'nun iletişimsel niyetini dilsel anlatımlara dönüştüren dilbilgisel kuralları açıklamayı hedefleyen bir dilbilgisi kuramı olan İşlevsel Dilbilgisi'nin tanıtılmasına geçebiliriz.

3.3. İşlevsel Dilbilgisi

İşlevsel Dilbilgisi (bundan sonra İD) kuramı ayrı ayrı dillerin işlevsel dilbilgilerinin oluşturulabilmesi için gereken araç ve ilkeleri sağlamayı amaçlamaktadır. Bu nedenle İD, Chomsky (1965) tarafından belirlenen yeterlilik ölçütlerine, özellikle de betimleyici yeterlilik ölçütüne uymak zorundadır (Dik, 1979: 6). Dik, İD'nin aşağıda verilen üç farklı açıklayıcı yeterlilik ölçütü temel alınarak değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürmektedir (1979: 6):

- Edimbilimsel yeterlilik: İD, dilsel anlatımların kullanılma biçimlerine ilişkin özellikleri ortaya koyabilmeli ve bunu sözel etkileşimi yöneten kuralların betimlemeleriyle ilişkilendirebilmelidir (Dik, 1979: 6). Bir başka deyişle, İD, dilsel anlatımları yalıtılmış nesnelere değil de, Konuşucu tarafından Dinleyicide, niyet edilmiş bir yorumu canlandırmak için kullanılan araçlar olarak ele alınmalıdır (Dik, 1989: 13).
- Psikolojik yeterlilik: İD, geçerliliği sağlam bir biçimde kanıtlanmış dile ilişkin psikolojik varsayımlarla tutarsızlık sergilememelidir (Dik, 1979: 7). Çünkü edimbilimsel yeterliliği elde etmeye çalışan bir kuram, kullanıcılarından koparılmış biçimsel bir nesneye ilişkin değil, Konuşucu ve Dinleyicilere ilişkin bir kuramdır. Bu nedenle İD, dilsel edinç ve dilsel davranışa ilişkin psikolojik modellerle yakın ilişkide olmalıdır (Dik, 1989: 13).

- Tipolojik yeterlilik: İD, farklı tipolojik özelliklere sahip dillerin sistematik benzerliklerini ve farklılıklarını da göz önünde bulundurarak, bu dillere özgü dilbilgisi kurallarını oluşturabilmelidir (Dik, 1979: 8).

İlk bakışta tipolojik yeterlilik, diğer iki yeterlilik ölçütüyle çok da ilişkiliymiş gibi görünmeyebilir. Ancak, tipolojik yeterliliği olan bir kuram, doğal dillerin tekrarlanan özelliklerini, bir başka deyişle, yüzyıllar boyu süren yoğun sözel etkileşim sonucu dil dizgelerinin içine işlemiş özellikleri ortaya çıkartabilir. Doğal dillerin en genel niteliği olan bu özellikler aynı zamanda edimbilimsel ve psikolojik olarak en önemli özellikler olacaktır (Dik 1989: 14).

Dik, bir dilbilgisi kuramının tipolojik olarak çok farklı olan diller için genel bir dilbilgisi modeli önerebilmesi için belli bir düzlemde soyutluk içermesi gerekliliğinden yola çıkarak İD'nin soyutluk derecesini de belirlemiştir. Dik'e göre, soyutluk gerçek dilsel anlatımlarla, bu anlatımların çözümlendiği altta yatan yapılar arasındaki uzaklıktır (1989: 15). Bu uzaklık çok az olduğunda, yani betimlemenin somutluk derecesi arttığında, bir dil için geçerli olan kavramların diğer dillere de aktarılması olanaksızlaşmakta, bu da tipolojik yeterliliğin sağlanmasını engellemektedir (Dik 1989: 15). İD, tipolojik yeterliliği sağlayabilmek için belli sayıda soyut işlece ve araca sahiptir.

İşlevsel Dilbilgisi hakkında özet bilgi sunduktan sonra, bu yaklaşımın dillerin işlevsel dilbilgilerinin oluşturulabilmesi için sağladığı araç ve ilkelere kısaca bir göz atabiliriz.

3.3.1. İşlevsel Dilbilgisinin Temel Özellikleri

İD, başlangıçta çok güçlü betimleme araçları belirleyip daha sonra bu araçların gücünü farklı yollarla kısıtlamak yerine izin verilen betimleme araçlarını en baştan daraltmaya çalışmaktadır. Bu işlem üç aşamada gerçekleşmektedir (Dik, 1979: 10; Dik, 1989: 21-22):

- İD’nde Dönüşüm yoktur: İD, yapı değiştiren dönüşüm kurallarına izin vermemektedir. Ancak yapı-duyarlı bazı işlemler İD’nde de bulunmaktadır.
- İD’nde süzgeçler yoktur: Kuralların formülleştirilmesinde çok büyük özgürlük sağlayan süzgeçler, üretimin istenmeyen bölümünün uygun kısıtlamalar yoluyla süzülmesini sağlamaktadır. Ancak, İD süzgeç kullanımından kaçınmakta, bunun yerine hedeflenen anlatımların en başında oluşturulacak yapı kurallarını belirleme yoluna gitmektedir (Dik, 1979: 11).
- İD’nde soyut yüklemeler bulunmamaktadır, çünkü bu tür yüklemelerin bir kez bile kabul edilmesi, sözlüksel birimlerin altında yatan çözümlemelere bir sınırlama getirmeyi olanaksızlaştırmaktadır (Dik, 1989: 21-22). Aşağıdaki örnekte olduğu gibi *kill* (öldür-) eylemini *x’in y’nin cansız hale gelmesine neden olması* gibi soyut bir şekilde açıklayamaya giriştiğimizde her sözlüksel birim için sınırsız birleşimler üretmek olasıdır:

(27)   kill(x)(y)=CAUSE(x)(BECOME(NOT(ALIVE(y))))
                   öldür(x)(y)=NEDEN OL(x)(DÖNÜŞME(DEĞİL(CANLI(y))))

(27)’deki örnekte ‘kill’ (öldür-) eylemi *x* katılımcısının, *y* katılımcısını ‘canlı olmayan bir hale dönüşmesine neden ol-’ şeklinde temsilştirilmektedir. Bu tür bir temsilleştirme hem işleme yükünü arttırmakta; yani konuşucu için gereksiz işleme yapmayı gerektirmekte hem de her sözlüksel birim için neredeyse sınırsız birleşimler üretilmesine olanak sağlayarak genelleme yapmayı zorlaştırmaktadır.

Dik, fazla güçlü bir kuram oluşturarak başarısızlığa uğramak yerine, güçsüz bir kuram oluşturarak başarısız olma seçeneğini benimsemiş ve üretici dilbilimde kullanılan betimleme araçlarına kuramında yer vermemiştir (Dik, 1989: 22). Bir başka deyişle, İşlevsel Dilbilgisi, daha en başta genelleştirilmiş kurallar koyup daha sonra bu kurallar belli dillerde işlemediğinde süzgeç, dönüşüm gibi istisnai durumları

giderici eklemeler yapmak yerine, daha esnek kurallar koyarak daha kapsayıcı olmaya çalışmaktadır.

3.3.1.1. Üç İşlev Düzlemi

Dik, İD'nde geçerli olan işlevsel ilişkileri üç farklı düzlemde belirlemiştir (1979: 13):

- Anlambilimsel işlevler : Kılıcı, Erek, Alıcı, vb.
- Sözdizimsel İşlevler : Özne, Nesne
- Edibilimsel İşlevler : Tema, Kuyruk, Konu, Odak

Dik'e göre anlambilimsel işlevler, bir yükleme tarafından belirlenen belli bir Olay Durumunda yer alan göndergelerin, yani katılımcıların, rollerini belirlemektedir. Hangi katılımcının Olay Durumunda hangi rolü yüklediği anlambilimsel düzlemde kodlanmaktadır. Sözdizimsel işlevler, dilsel anlatımda sunulan Olay Durumunun sunulduğu bakış açısını belirlemektedir. Sözdizimsel işlevlerin yüklenmesiyle birlikte, konuşucu Olay Durumunu hangi katılımcının gözünden anlattığının bilgisini kodlamaktadır. Son olarak, edibilimsel işlevler, kurucuların içinde buldukları daha geniş iletişimsel ortamdaki bilgi değerlerini belirlemektedir. Yani, yüklemenin kodladığı Olay Durumuna ilişkin hangi bilgi birimlerinin daha önceden bilindiği, hangilerinin yeni bilgi olduğu ve hangi dilsel birimin daha çok bilgi taşıdığı edibilimsel düzlemde belirlenmektedir (Dik, 1979: 13). Bu üç işlev düzlemini daha ayrıntılı olarak inceleyelim.

3.3.1.1.1. Anlambilimsel İşlevler

İD'de anlambilimsel işlevler yüklemenin kodladığı Olay Durumunda, katılımcıların oynadıkları rolleri belirlerler (Dik, 1989: 100). Ancak bu anlambilimsel işlevlerden bazıları yükleme için daha önemli bir rol yüklenmektedir. Anlambilimsel işlevlerin kendi içinde böyle bir önem derecesi

içermesi, İD’de Anlambilimsel İşlev Hiyerarşisi olarak adlandırılan bir ölçeğin geliştirilmesine yol açmıştır (Dik, 1979: 70). Dik (1979), anlambilimsel işlevlerin önem derecesine ilişkin örüntüleri inceleyerek aşağıdaki genel şemaya ulaşmıştır:

(28) Anlambilimsel İşlev Hiyerarşisi (Dik, 1979)
Kılıcı > Ereğ > Alıcı > Yararlanıcı > Araç > Yerlik > Zaman

Daha sonra Dik (1989: 101), (28)’deki anlambilimsel işlev hiyerarşisini genişletip geliştirerek yeni anlambilimsel işlevler eklemiştir:

(29) Anlambilimsel İşlev Hiyerarşisi (Dik, 1989)
Kılıcı > Konumlayıcı > Güç > İşlenen > Sıfır (Ø) > Ereğ >
Alıcı > (Yararlanıcı) > Yerlik > Yön > Kaynak > Gönderim

Dik, Anlambilimsel İşlev Hiyerarşisinde yer alan anlambilimsel işlevleri kısaca şöyle açıklamaktadır (1989: 101-13):

- Kılıcı: bir eylemi denetleyen varlık
- Konumlayıcı: bir konumu denetleyen varlık
- Güç: bir süreci tetikleyen denetim gücü olmayan varlık
- İşlenen: bir süreçten etkilenen varlık
- Sıfır (Ø) : bir durumda yer alan varlık
- Ereğ: bir denetleyici varlık ya da Güç tarafından gerçekleştirilen bir işlemde etkilenen varlık
- Alıcı: iyeliğine bir varlığın aktarıldığı varlık
- Yerlik: bir şeyin konumlandığı yer
- Yön: bir şeyin hareket ettiği / ettirildiği yön
- Kaynak: bir şeyin hareket ettiği / ettirildiği çıkış noktası
- Gönderim: bir ilişkinin, ilgili olarak gerçekleştiği ikinci ya da üçüncü üyesi

Yukarıda kısaca betimlenen anlambilimsel işlevleri aşağıdaki örnekler üzerinde inceleyelim:

- (30)
- a. Can_{Kılıcı} kitap okuyordu.
  - b. Can_{Konumlayıcı} kitabı masaya bıraktı.
  - c. Deprem_{Güç} kayaları yerinden oynattı.
  - d. Kayalar_{İşlemlenen} yerinden oynadı.
  - e. Kitap_{Sıfır} masanın üstündeydi.
  - f. Can kitabı_{Erek} Ayşe'ye verdi.
  - g. Ali kalabalığa_{Alıcı} el salladı.
  - h. Mekik aya_{Yerlik} iniş yaptı.
  - i. Mehmet Ankara'ya_{Yön} gitti.
  - j. Kedi masadan_{Kaynak} atladı.
  - k. Ali bu öyküyü_{Gönderim} biliyordu.

Dik, (30)'da örneklediğimiz anlambilimsel işlevlerin üyelere yüklenebilmesine ilişkin bazı koşullar olduğunu ileri sürmektedir (1989: 102). Dik, öncelikle yüklemlemeleri 1 üyeli, 2 üyeli ve 3 üyeli olarak sınıflandırmaktadır. Bu şemaya göre 1 üyeli yüklemelerin tek üyesine ve 2-3 üyeli yüklemelerin ilk üyelerine yüklenebilecek anlambilimsel işlevlerle 2. ve 3. üyelere yüklenebilecek anlambilimsel işlevler arasında bir ayrım vardır (Dik, 1989: 103).

(31)	Anlambilimsel İşlevler		
	[1]	[2a]	[2b]
	Kılıcı	Erek	Alıcı
	Konumlayıcı		Yerlik
	Güç		Yön
	İşlemlenen		Kaynak
	Sıfır (Ø)		Gönderim

Dik'e göre,

- Yüklemlemeler bir anlambilimsel işlevin yalnızca bir kere yüklenmesine izin verirler.
- 1. üye konumuna yalnızca [1]'de yer alan anlambilimsel işlevlerden biri yüklenebilmektedir (1989: 103).

- Eğer yükleleme 2 üyeli ise 2. yeye [2a] ya da [2b]'deki işlevlerden biri yüklenebilmektedir.
- Eğer yükleleme 3 üyeli ise, 2. yeye [2a]'daki anlambilimsel işlev, 3. yeye de [2b]'deki anlambilimsel işlevlerden biri yüklenebilmektedir.

Buraya kadar görüldüğü gibi, İD yalnızca anlambilimsel işlevlerin yüklenmesini değil, hangi anlambilimsel işlevin hangi üyelere yüklenebileceğini ve bu anlambilimsel işlevler arasındaki hiyerarşik yapılanmayı da sağlayabilen kapsamlı bir kuramdır.

3.3.1.1.2. Sözdizimsel İşlevler

Bir yükleleme tarafından tanımlanan Olay Durumlarının birçok dilde farklı bakış açılarından sunulabildiği gerçeğinden yol çıkan Dik (1978, 1989), temel bakış açısının yüklelemenin 1. yesinden 2. yesine oradan da eğer varsa 3. yesine doğru kaydığını ileri sürmektedir (1989: 212):

- (32)
- a. $X \rightarrow Y \rightarrow \dots$
  - b. X Y'yi takip eder
  - c. Y X'ten önce gelir

(32)'deki gösterimde X ve Y yeleri belli bir yönelime göre dizilmişlerdir. (32b)'deki ifade olayı X'in bakış açısına göre sunarken, (32c) Y'nin bakış açısına göre şekillenmiştir. Gerçek dünyadaki olayları dile aktarırken kullandığımız yklelemeler de (32a)'daki gösterim ve (32b-c)'deki ifadeler gibi şekillenebilmektedir. Örneğin aynı resme bakan iki dil kullanıcısı, farklı dilsel ifadeler kullanabilmektedir:

- (33)
- a. Polis göstericileri dağıttı.
  - b. Göstericiler polis tarafından dağıtıldı.

(33a)'daki ifadeyi kullanan konuşucu olaya 'polis'in bakış açısından yaklaşırken, (33b)'yi kullanan konuşucu, 'göstericiler'in bakış açısını yüklemlemiştir.

Dik'e göre Özne sözdizimsel işlevi, bakış açısını ya da yüklemlemenin çıkış noktasını belirleyen bir mihver görevi görmektedir (1989: 213). Özne sözdizimsel işleviyle farklı anlambilimsel işlevlerin eşleştirilebilmesi ise, (33)'teki örnekteki gibi bakış açısı farklılıklarının sunulmasını sağlamaktadır. (33a)'daki örnekte olayın çıkış noktası 'polis' olarak seçilmekte ve bu üyeye Özne sözdizimsel işlevi yüklenmektedir. (33)'teki olay bir hareket bildirdiği için çıkış noktasının dışında bir de olayın yönlendiği konum, yani ikinci bir mihver gerekmektedir. İşte Nesne sözdizimsel işlevi de bu ikinci mihver oluşturur. (33a) örneğinde Nesne sözdizimsel işlevi, yüklemleme çıkış noktası olan 'polis'ten 'göstericilere' yöneldiği için 'göstericiler' üyesine yüklenmektedir.

ID'ndeki sözdizimsel işlev düzlemi yalnızca olayın çıkış noktasının dışında, söz konusu olayın yönelimini de kodlayarak Olay Durumlarına ilişkin daha kapsamlı bir bakış açısı sunabilmektedir.

3.3.1.1.3. Edimbilimsel İşlevler

Edimbilimsel işlevler bir kurucunun içinde bulunduğu iletişim ortamındaki bilgi durumunu belirler. İletişimsel ortam bir konuşucu ve dinleyici için erişilebilir olan bütün bilgi, inanç ve çıkarımları içeren edimbilimsel bilgiyi kapsar. Edimbilimsel bilgi şunları içerir (Dik, 1979: 128):

- i. Uzun-erimli bilgi : dünyaya ilişkin genel bilgi
- ii. Durumsal bilgi : etkileşim sırasında katılımcıların olay durumundan edindikleri bilgi
- iii. Bağlamsal bilgi : Bir bağlamdaki dilsel ifadelerden derlenen bilgi

İD’nde iletişimin birincil amacı karşı tarafın edimbilimsel bilgisinde değişikliğe yol açmaktır. Bu değişiklikler ise, bilgi ekleme ya da bilgi değiştirme olabilir (Dik, 1979: 128). Bilgi ekleme ya da bilgi değiştirme işlemleri de, İD’ndeki edimbilimsel işlevler aracılığıyla gerçekleştirilir. Dik (1978, 1989) dört farklı edimbilimsel işlev belirlemiştir (1979: 130):

- Tema: Tema edimbilimsel işlevini yüklenmiş bir kurucu, kendinden sonra gelen yüklemlemeyi açıklamayı sağlayan söylem evrenini oluşturur.
- Konu: yüklemlemenin hakkında olduğu varlığı gösterir.
- Odak: Konuşucu ve dinleyicinin edimbilimsel bilgisinde görece olarak en önemli / belirgin olan bilgiyi kodlayan kurucudur.
- Kuyruk: Yüklemlemeyi ya da yüklemlemedeki bir kurucuyu açıklayan, onun hakkında ek bilgi (sonradan hatırlanan bilgi) veren kurucuya yüklenen edimbilimsel işlevdir.

Edimbilimsel işlevleri aşağıdaki gibi örneklebiliriz:

- (34)
- a. *Sana gelince küçük adam, yarın kampı terk ediyorsun. (Tema)*
  - b. *Öğrenciler partiye davet edilmediler. (Konu)*
  - c. *Katili gören Ayşe’ydi. (Odak)*
  - d. *Ahmet’ten çok hoşlandım, şey yani Mehmet’ten. (Kuyruk)*

(34a)’da ‘sana gelince küçük adam’ birimi, kendisinden sonra gelen yüklemleme için bir söylem evreni oluşturmakta, dinleyiciyi işlemleyeceği yüklemleme için hazırlamaktadır. Dolayısıyla da, *Tema* edimbilimsel işlevini yüklenmiştir. (34b)’de ise, ‘öğrenciler’ üyesi *Konu* edimbilimsel işlevini yüklenmekte ve dinleyiciye yüklemlemenin ‘öğrenciler’ hakkında olacağı bilgisini sunmaktadır. (34c)’de ‘Ayşe’ kurucusu yüklemleme için en önemli / daha önceden bilinmeyen bilgiyi sunmakta ve *Odak* edimbilimsel işlevini yüklenmektedir. Son olarak (34d)’de *Kuyruk* edimbilimsel işlevini yüklenen kurucu, yüklemleme içinde yer alan bir kurucuya (Ahmet) ilişkin ek bilgi sağlamakta ya da düzeltme yapmaktadır.

İD'nin temel aldığı üç işlev düzlemini ayrıntılandırdıktan sonra İD'nin çözümleme birimini ve yüklemlemelerin nasıl gösterildiğini ele alalım.

3.3.1.2. Çözümleme birimi

İD çözümleme birimi olarak, içsel yapısı dilbilgisel kurallar tarafından yönetilen dilsel birimleri temel almaktadır. Dik, İD'nin yalnızca tümcelerın içsel yapılarına kısıtlanamayacağını, çünkü sözdizimsel ve anlambilimsel kurallarla ilişkilendirilmiş tümce birleşimleri olduğunu da savlamaktadır; ancak İD'nin genellikle tümcelerın içsel yapıları üzerinde yoğunlaşacağını da belirtmektedir (1979: 15).

3.3.1.3. Yüklemlemeler

İD, çekirdek yüklemlemelerin yapılandırılmasıyla başlayan bir dilbilgisi kuramıdır. Dik, çekirdek yüklemlemeyi, 'bir yüklemın, o yüklemın kurucuları olarak işlev gören uygun sayıdaki üyeye uygulanması' işlemi olarak tanımlamaktadır (1979: 15). Üyeler, gönderimsel potansiyelleri olan ve gerçek dünyadaki varlıklara gönderme yapmakta kullanılan dilsel anlatımlardır. Yüklemmeler, ise bu üyeler arasındaki ilişkileri belirleyen dilsel anlatımlardır (Dik, 1979: 15):

- (35) a. [Φ (x_1) (x_2)]
b. [vur_E (Ali) (Ayşe)]

(35a)'daki gösterim bir yüklemlemeyi temsil etmektedir. Bu gösterimde Φ yüklemi, gönderimsel potansiyelleri olan (x_1) ve (x_2) üyeleri arasındaki ilişkiyi belirlemektedir. Bu üç birim bir araya gelerek yüklemleme yapısını meydana getirmektedirler. (35b)'de 'vur-' yüklemi (Ali) ve (Ayşe) arasındaki ilişkiyi belirlemektedir. Ancak bu haliyle bu yüklemleme katılımcıların yüklendiği anlambilimsel, sözdizimsel ve edimbilimsel işlevlere ilişkin bilgi sağlamamakta, yalnızca bu iki katılımcı arasında bir ilişki olduğunu göstermektedir.

anlatımdaki dizilişini göstermezler. Bu üyelerin yüklem çerçevesi içindeki dizilişleri anlambilimsel işlevlerin hiyerarşisine bağlıdır (Dik, 1979: 30). (37)'deki gösterime son olarak edibilimsel işlevleri de yüklediğimizde aşağıdaki gibi bir gösterim elde ederiz:

$$(38) \quad \text{ver}_E \left((x_1: \text{insan } (x_1))_{\text{Kılıcı}} \text{ÖZNEKONU } (x_2)_{\text{Erek}} \text{NESNE } (x_3 \text{ canlı } (x_3))_{\text{Alıcı}} \text{ODAK} \right)$$

(38)'deki gösterimde (x_1) üyesine KONU edibilimsel işlevi, (x_3) üyesine de ODAK edibilimsel işlevi yüklenmiştir.

İD'nin temel özelliklerini ve gösterim biçimlerini irdeledikten sonra artık İD'de Olay Durumlarının nasıl ele alındığını inceleyebiliriz.

3.4. İşlevsel Dilbilgisi ve Olay Durumları

Çekirdek yüklemlemeler belli bir evrendeki varlıkları gösteren üyeler ve bu üyelerin özelliklerini ya da üyeler arasındaki ilişkileri gösteren yüklemelerden oluşur (Dik, 1989: 89). Dik'e göre çekirdek yüklemlemeler bir bütün olarak bir dizi Olay Durumunu betimler. Olay Durumu (bundan sonra OD) kavramı ise, İşlevsel Dilbilgisi'nde geniş anlamıyla 'belli bir evrende olması olanaklı durumların bir tasarımı' olarak kullanılmaktadır (Dik, 1989: 89).

OD'ları, belli sayıdaki anlambilimsel değiştirgene yüklenen değerlere göre farklı türlere ayrılabilir. Dik, bu değiştirgenleri değerleriyle birlikte kullanarak OD'larının anlambilimsel çapraz-sınıflandırmasını sağlamaktadır. Bu çapraz-sınıflandırma OD'larındaki bütün anlatımların hem anlambilimsel hem de sözdizimsel özellikleriyle ilgilidir (Dik, 1989: 89).

Dik, İD'ndeki çekirdek yüklemlemelerin üye konumları olan anlambilimsel işlevleri, OD'larının tipolojisiyle ilişkilendirilebilecek şekilde geliştirmiştir. Dolayısıyla, OD'nun türü kısmen de olsa, yüklem çerçevesinin ilk üyesi konumuna yüklenen anlambilimsel işlevden çıkartılabilmektedir. Örneğin, *Hareket* türü bir OD,

ilk üye konumu *kılıcı* anlambilimsel işlevini yüklenmiş bir yüklem çerçevesinde kodlanmaktadır.

ID’nde OD’ları, hem eylemin hem de üyelerin anlambilimsel özelliklerinin bileşimsel bir işlevi olarak tanımlanmaktadır. Dik’in yaptığı OD tipolojisinin en önemli değiştirgenleri şunlardır (Dik, 1989: 90):

± Devingen	[±dev]
± Sonlu	[±son]
±Anlık	[±an]
± Denetim	[±denet]
± Deneyim	[±deney]

3.4.1. ± Devingen

[-dev] bir OD, hiçbir değişim içermeyen OD’dur; OD’ndaki varlıklar OD’nun kapladığı zaman aralığında değişmeden kalırlar. [-dev] OD’ları için *Durumsal*³ terimini kullanabiliriz (Dik, 1989: 91):

- (39) a. Domatesler kırmızı.
b. Ahmet balkonda oturuyordu.

(39a) ve (39b) tümceleri [-dev] bir Olay Durumunu göstermektedirler. ‘domatesler’ ve ‘Ahmet’ kurucuları Olay Durumunun kapladığı zaman aralığında hiçbir değişim göstermemektedirler.

[+dev] OD’ları ise, zorunlu olarak bir değişim, içsel bir devingenlik içermektedir. Bu devingenlik OD’nun süresi boyunca yinelenen bir değişim örüntüsü ya da belli bir başlangıç OD’ndan bir sonuç OD’na değişim olabilir. [+dev] OD’ları *Olay* olarak adlandırılabilir (Dik, 1989: 91):

---

³ İngilizcedeki *Situation* ve *State* kavramları için Durum kavramı kullanılabilir. Ancak karışıklığa yol açmamak için *Situation* kavramı için Durumsallık, *State* kavramı için Durum terimleri kullanılacaktır.

- (40) a. Domatesler kızardı.
b. Ahmet balkondan atladı.

(40)'taki örnekler [+dev] bir Olay Durumunu göstermektedirler. (39a)'nın aksine (40a)'daki 'domatesler' kurucusu Olay Durumunun kapladığı zaman aralığı içinde değişime uğramış, varlığın kırmızılık derecesinde bir artış olmuştur. Aynı şekilde (40b)'de 'Ahmet' kurucusu konumunda bir değişiklik yapmış ve balkondan başka bir konuma geçmiştir.

3.4.2. ± Sonlu

[+son] bir OD bütünüyle gerçekleştirilen, doğal bir sonlanma noktasına erişen bir OD'dur (Dik, 1989: 92):

- (41) a. Can mektubu yazıyordu. [+son]
b. Can mektup yazıyordu [-son]

(41a) ve (41b)'de sonluluğun doğasını belirleyen *erek* anlambilimsel işlevi yüklenmiş üyelerin (mektubu, mektup) özellikleridir. Sonluluk, *yönelme* anlambilimsel işlevi yüklenmiş bir üye tarafından da belirlenebilmektedir (Dik, 1989: 92):

- (42) a. Can parkta yürüdü. [-son]
b. Can parka (doğru) yürüdü. [+son]

(42a)'da 'parkta' üyesi Yerlik anlambilimsel işlevini yüklenmiştir ve bu yüklemleme [-son] bir Olay Durumunu göstermektedir. Ancak, (42b)'de 'parka (doğru)' üyesi Yönelme anlambilimsel işlevini yüklenmiştir. Anlambilimsel işlevdeki bu değişiklik yüklemlemenin [+son] bir Olay Durumu gösterir duruma gelmesine neden olmuştur.

3.4.3. ± Anlık

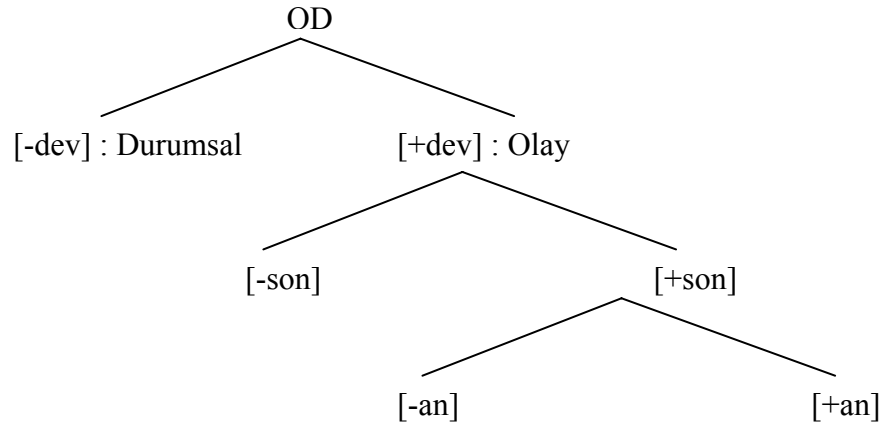
Durumsallar ve [-son] *Olaylar* sonsuz süreye sahip olarak algılanmaktadırlar: ilkesel olarak sonsuza kadar sürebilirler. Ancak [+son] *Olaylar* sınırlı süreye sahiptirler: doğal sonlanma noktasına erişene kadar devam ederler. [+son] *Olaylar* [+an] ya da [-an] olarak ayrılabilirler. [+an] *Olaylar* süresiz olarak kabul edilmektedirler. Bu tür OD'larının başlama noktaları sonlanma noktalarıyla örtüşmektedir. Diğer yandan [-an] *Olaylar*, belli bir zaman parçası kaplar ve ayrı başlama ve sonlanma noktalarına sahiptir (Dik, 1989: 94):

- (43) a. Çocuk resim yaptı. [-an]
b. Şimşek çaktı. [+an]

(43a)'da 'resim yapma' Olay Durumunun başlangıç ve bitiş noktaları arasında bir ayırım yapılabildiği için söz konusu yüklemle [-an] bir Olay Durumunu göstermektedir. Ancak (43b)'de 'şimşegin çakması' Olay Durumunu başlama ve sonlanma noktalarına ayıramadığımız için bu yüklemle [+an] bir Olay Durumunu göstermektedir.

Dik Olay Durumlarının temel değiştirgenleri olan [dev], [son] ve [an] arasındaki karşılıklı ilişkileri aşağıdaki gibi bir şekille betimlemektedir (Dik, 1989: 94):

şekil 2. Olay Durumu değiştirgenleri arasındaki karşılıklı ilişki

Şekil 2’den de anlaşılacağı gibi, Durumsallar hiçbir zaman [+dev] olamazlar; Durumsallar ve [-son] Olaylar da hiçbir zaman [+an] olamazlar.

Şekil 2’de yapılan ayrımlarla kesişen bir başka ayırım da [+denet] ve [-denet] ayrımıdır. Eğer bir OD’nun ilk üyesi söz konusu OD’nun gerçekleşip gerçekleşmeyeceğine karar verme gücündeyse, söz konusu OD [+denet] özelliklidir. Eğer durum böyleyse, söz konusu varlık OD’nun denetleyicisidir (Dik, 1989: 95):

- (44) a. Can kapıyı açtı. [+denet]
b. Can bahçede oturdu. [+denet]
c. Domatesler kırmızı. [-denet]
d. Ağaç devrildi. [-denet]

(44a)’da ‘Can’ üyesi ‘kapıyı açma’ Olay Durumunu denetleyebilmektedir. Aynı şekilde (44b)’de ‘Can’ üyesi Konum Olay Durumunu denetlemektedir. Ancak (44c-d)’deki ‘domatesler’ ve ‘ağaç’ üyeleri, katılımcısı oldukları Olay Durumlarını denetleyememektedirler.

Şekil 2’deki her OD hem [+denet] hem de [-denet] alt türlerine sahiptir (Dik, 1989: 97):

Çizelge 2. Olay Durumları ve [denetim] değiştirgeni kesişmesi

Genel terim	[+denet]	[-denet]
Durumsal	Konum	Durum
Olay	Hareket	Süreç
[-son] Olay	etkinlik	devingenlik
[+son] Olay	başarım	Değişim

Çizelge 2. Durumsal ve Olay OD türü değiştirgenlerini [$\pm$ denet] değiştirgeniyle eşleştirmektedir. [+denet] özellikli Durumsal, Konum olarak adlandırılırken, [-denet] özellikli Durumsal, Durum olarak adlandırılmaktadır.

- (39') a. Domatesler kırmızı.
b. Ahmet balkonda oturuyordu.

(39'a) [-denet] bir Durumsal olduğu için Durum, (39'b) [+denet] bir Durumsal olduğu için Konum olarak adlandırılmaktadır.

- (40') a. Domatesler kızardı.
b. Ahmet balkondan atladı.

Aynı şekilde, (40'a) [-denet] bir Olay olduğu için Süreç, (40'b) [+denet] bir Olay olduğu için Hareket olarak adlandırılmaktadır.

Buraya kadar sıralanan OD türlerini ve değiştirgen değerlerini aşamalı bir yapı içinde aşağıdaki gibi gösterebiliriz (Dik, 1989: 98):

Çizelge 3. Dik'in (1989) Olay Durumları Tipolojisi 1

OD türü		[dev]	[denet]	[son]
Durumsal		-		
	Konum	-	+	
	Durum		-	-
Olay			+	
	Hareket	+	+	
	Başarım	+	+	+
	Etkinlik	+	+	-
	Süreç		+	-
	Değişim	+	-	+
	Devingenlik	+	-	-

Çizelge 3. Olay Durumlarının tanımlanmasında kullanılan [dev], [son] ve [denet] değiştirgenlerinin kesişimini ortaya koymaktadır. Eğer bir Olay Durumu hem [+dev] hem [+denet] hem de [+son] ise, söz konusu Olay Durumu *Başarım* olarak adlandırılmaktadır. Eğer bir Olay Durumu, [+dev], [-denet] ve [+son] değiştirgenlerine sahipse, söz konusu Olay Durumu *Değişim*'dir.

Dik (1989), OD'larına ilişkin bir diğer değiştirgen olan [$\pm$ deneyim]'in 'canlı bir varlığın algısal ya da zihinsel bileşenleri yoluyla kavranan' OD'larında

görüldüğünü ileri sürmektedir. Dik'e göre, 'Deneyim' canlı bir varlığın algıladığı, hissettiği, istediği, anladığı, tasarladığı ya da herhangi bir şeyi deneyimlediği Olay Durumdur (1989: 98). Çizelge 3.'te görülen her OD'nun bir [-deney] bir de [+deney] biçimi vardır. Çizelge 3.'teki OD'larının [$\pm$ deney] değiştirgenle biçimleri ve tüm OD'larına ilişkin örnekleri Çizelge 4.'te görebiliriz:

Çizelge 4. Dik'in (1989) Olay Durumları Tipolojisi 2

	OD türü	[dev]	[denet]	[son]	[deney]	
i.	Konum	-	+			Mehmet paraları kasaya koydu.
ii.	Konum _[+deney]	-	+		+	Mehmet anlatılanlara inanmadı.
iii.	Durum	-	-			Paralar masanın üstünde.
iv.	Durum _[+deney]	-	-		+	Mehmet bu öyküyü bilmiyordu.
v.	Başarım	+	+	+		Ayşe ödevini üç saatte bitirdi.
vii.	Başarım _[+deney]	+	+	+	+	Burak yeni bir oyun öğrendi
viii.	Etkinlik	+	+	-		Mustafa kitap okuyordu.
ix.	Etkinlik _[+deney]	+	+	-	+	Aylin ne yapacağını düşünüyordu.
x.	Değişim	+	-	+		Ağaç devrildi.
xi.	Değişim _[+deney]	+	-	+	+	Ali'nin aklına parlak bir fikir geldi.
xii.	Devingenlik	+	-	-		Arabanın motoru çalışıyordu.
xiii.	Devingenlik _[+deney]	+	-	-	+	Gamze mutlu günleri hayal ediyordu.

Çizelge 4.'te de görüldüğü gibi Dik'in OD sınıflandırmasında yer alan her OD'nun bir [+deney] değişkesi vardır. Dik (1989) [-deney] ve [+deney] OD'larındaki 'deneyimleyen' katılımcıların 'Kılıcı', 'Erek', ve diğer katılımcılardan farklı olarak kodlanmadığı gerçeğinden yola çıkarak 'Deneyimci' gibi bir anlambilimsel işlevin ayrıca tanımlanmasına gerek olmadığını ileri sürmektedir (1989: 99).

İşlevsel Dilbilgisi'nin Olay Durumları olarak adlandırdığı kavramsal tasarımlar, hem eylemin hem de üyelerin anlambilimsel özelliklerinin bileşimsel bir işlevi olarak tanımlanmaktadır. Belli sayıdaki anlambilimsel değiştirgene yüklenen değerlere göre belirlenebilen Olay Durumları bütün anlatımların hem anlambilimsel hem de sözdizimsel özellikleriyle ilgilidir (Dik, 1989: 89). Böylelikle, yalnızca eylem ya da yüklem değil, bütün bir yükleme Olay Durumunun betimlenmesine katkıda bulunmaktadır. İD, çekirdek yüklelemelerin üye konumları olan anlambilimsel işlevleri, Olay Durumlarının türleriyle ilişkilendirebilmekte, sonuç olarak da bir Olay Durumunun neden belli bir tür olduğunu ya da bir üyenin neden

belli bir anlambilimsel işlevi yüklediğini açıklayabilmektedir. Bu özellikleriyle İşlevsel Dilbilgisinin Olay Durumu sınıflandırması, sözlükçeye ek yük getiren eylem sınıflandırmalarına gerek duymadan ve eylemin sözlüksel girdisine ve sözdizimsel yapısına ek yük getirilmeden olayları sınıflandırabilmektedir. Ayrıca bu sınıflandırma yalnızca betimleyici olarak kalmamakta, Olay Durumları ile anlambilimsel işlevler arasındaki ilişki açısından da açıklayıcı olmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM KURAMSAL ÇERÇEVE

4.1. İşlevsel Söylem Dilbilgisi

İşlevsel Söylem Dilbilgisi (bundan sonra İSD) İşlevsel Dilbilgisinin yeni bir uyarlamasıdır. İSD, İD'yle işlevsel-tipolojik yönelimini paylaşmaktadır; ancak bazı yönlerden İD'nden farklılaşmaktadır (Hengeveld, 2005: 2). İSD dile işlevsel-tipolojik yaklaşan ve

- Veri-çıkışlı süreçlere göre yapılanmış olan İşlevsel Dilbilgisi'nden farklı olarak (Cornish, 2002: 247) biliş-çıkışlı süreçler doğrultusunda düzenlenmiş;
- tümceler yerine *Söylem Eylemlerini* temel çözümleme birimi olarak kabul eden;
- Söylem Eylemlerini, uygun dilsel biçimleri üretmek için etkileşim içinde bulunan bağımsız edimbilimsel, anlambilimsel, biçim-sözdizimsel ve sesbilimsel modüller halinde ele alan;
- dizgesel olarak kavramsal bileşen, bağlamsal bileşen ve çıktı bileşenine bağlı olan

bir kuramdır (Hengeveld ve Mackenzie 2005a: 1).

İSD, biliş-çıkışlıdır; çünkü psikolojik çalışmalar dil üretiminin biliş-çıkışlı olarak düzenlenen bir süreç olduğunu göstermektedir. Yani bilişsel yapıda daha üstte yer alan kararlar ve seçimler, alt düzeylerde yapılacak seçimleri ve alınacak kararları belirlemekte ve kısıtlamaktadır (Hengeveld, 2004: 2). Dil üretim süreci niyetlerle başlar ve gerçek dilsel anlatımın eklemesiyle son bulur. Konuşucunun niyetinde başlayıp dilsel anlatımın eklemesine kadar olan yapılanma, İSD'nin

ruhdilbilimsel kanıtları kuramın temeline oturtmaya çalışan bir dilbilgisi modeli olduğunu göstermektedir (Hengeveld, 2005: 2).

İSD, tümceler yerine *Söylem Eylemlerini* temel çözümlene birimi olarak ele almaktadır; çünkü dilsel çözümlene birimi olarak, yantümce ve tümce dışında, söylem parçacıklarının kullanılması, artgönderim zincirleri, kuyruk-baş bağları vb. daha büyük birimlerde yorumlanabilen dilbilgisel olgular da bulunmaktadır. (Hengeveld, 2005: 3). Ayrıca, dillerde bir tümceden küçük birimler de bulunmaktadır (Hengeveld, 2005: 4). Bir dilbilgisi modelinin tümce olmayan birimleri de açıklaması gerekmektedir. Bu nedenle, İSD çözümlene birimi olarak tümceyi değil *Söylem Eylemini* temel almaktadır. Kroon (1995) *Söylem Eylemini* “iletişimsel davranışın tanımlanabilen en küçük birimi” olarak tanımlamaktadır (aktaran Hengeveld, 2004: 5). Bir başka açıdan *Söylem Eylemini*, konuşucunun bir niyet doğrultusunda gerçekleştirdiği her türlü dilsel eylem olarak tanımlayabiliriz. Bu *Söylem Eylemleri* birleşerek ‘*Hamle*’leri oluşturmakta, *Hamleler* de birleşerek daha büyük söylem yapıları oluşturmaktadırlar (Hengeveld, 2005: 5).

(45) a. 1. Ahhhhh! 2. Ayağıma bastın be adam. 3. Biraz dikkatli ol!

(45) örneğinde bir *Hamle* vardır. Bu *Hamle* 3 *Söylem Eyleminden* oluşmaktadır. 1. *Söylem Eylemi* ‘Ahhhhh!’ ünlemidir ve dinleyicinin dikkatini çekme niyetiyle üretilmiştir. 2. *Söylem Eylemi* dinleyiciye bir durumu (ayağa basılması) bildirme niyetiyle üretilmiştir. Son olarak, 3. *Söylem Eylemi* dinleyiciyi belli bir eylemi gerçekleştirmeye yönlendirme niyetiyle üretilen bir buyrum tümcesi biçiminde sunulmaktadır. Kroon (1995), sözlü dilde (45)’teki gibi görülen *Hamle*’yi, “bir-değiş tokuş yapısında yer alabilen en küçük bağımsız söylem birimi” olarak tanımlamaktadır (aktaran Hengeveld, 2004: 5). Kroon’a göre *Hamle* konuşucunun iletişimsel niyetinin – davet, bilgilendirme, soru sorma, uyarma, tehdit etme, öneride bulunma, vs. – ifade edilme aracıdır (Hengeveld, 2004: 5). Hengeveld, yazı dilinde *Hamlelerin* genellikle paragraflarla ifade edildiğini belirtmektedir (2004: 8).

İSD Söylem Eylemlerini, uygun dilsel biçimleri üretmek için etkileşim içinde bulunan bağımsız edimbilimsel, anlambilimsel, biçim-sözdizimsel ve sesbilimsel modüller halinde ele alan bir kuramdır. İD’nde altta yatan yapı, kişilerarası (edimbilimsel) ve temsilleştirme (anlambilimsel) düzlemlerinden oluşmaktadır. İSD, bu düzlemlere biçim-sözdizimsel ve sesbilimsel temsil düzlemlerini de eklemektedir. Bunun temelinde yatan nedenlerden biri, artgönderimsel göndermenin dört düzlemde de yapılabilesidir. Bu nedenle bu düzlemlerin, altta yatan temsillerde olası öncüller olarak bulunmaları gerekmektedir (Hengeveld, 2005: 7):

- (46) a. *Kişilerarası Düzlem*
A: *Çık dışarı!*
B: Benimle **böyle** konuşamazsın.
- b. *Temsilleştirme düzlemi*
A: *Bu şehirde ne kadar çok trafik ışığı var.*
B: Bak **bunu** hiç fark etmemiştim.
- c. *Biçim-sözdizimsel Düzlem*
A: Dün akşam *pomfrit* yedik.
B: **Şuna** patates kızartması desen olmaz mı?
- d. *Sesbilimsel Düzlem*
A: Dün akşam */ekspreso/* içtik.
B: Sakın **o** /espresso/ olmasın?

(46a)’da B konuşucusu *böyle* göndergesi ile A konuşucusunun kişilerarası düzlemde yaptığı dil seçimine (buyrum kipi) gönderme yapmaktadır. (46b)’de *bunu* adlı A konuşucusunun temsilleştirme düzleminde gerçekleştirdiği önermeye (*bu şehirde çok trafik ışığı var*) gönderimde bulunmaktadır. (46c)’de ise, B konuşucusu, A konuşucusunun yapmış olduğu biçim-sözdizimsel seçime (*patates kızartması yerine pomfrit sözcüğünü kullanmak*) *şuna* adıyla gönderme yapabilmektedir. Son olarak, (46d)’de A konuşucusunun sesbilimsel düzlemde yanlış seslettiği */ekspreso/* sözcüğüne, *o* adıyla gönderme yapılabilmektedir. Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi, dilbilgisinin dört düzleminde de artgönderimsel gönderme yapmak olanaklıdır. Dilbilgisel bileşenin bu şekilde düzenlenmesiyle, İSD dile işlevci yaklaşımı mantıksal sınırlara taşımaktadır. Diğer dilbilim kuramları artgönderim olgusunu salt sözdizim ya da söylem düzleminde ele alırken, İSD dört farklı düzlemde yapılan artgönderimi temsilleştirebilmekte ve açıklayabilmektedir. İSD bu gücünü dilbilgisinin biliş-çıkışlı düzenlenmesiyle elde etmektedir. İSD’de konuşucusunun niyetinden başlayarak edimbilimsel tercihler anlambilimsel seçimlere

çevrilmekte, edimbilimsel ve anlambilimsel seçimler biçim-sözdizimsel seçimleri şekillendirmekte ve edimbilim, anlambilim ve biçim-sözdizim düzlemlerinde yapılan seçimler de sesbilimsel yapıyı şekillendirmektedir (Hengeveld, 2005: 10).

İSD, özellikle, tipolojik tarafsızlığı, biçimsel katılıkla birleştirerek öncüsü olan İşlevsel Dilbilgisinin güçlü yönlerini korumaktadır. İSD, aynı zamanda İD'nin kapsamını genişleterek ve 'konuşucunun niyetinin söylem aracılığıyla dinleyiciyi etkilemek olduğu savını çıkış noktası olarak kabul ederek' İD'nin edimbilimsel yeterliliğini; 'dilbilgisinin kişilerarası, temsilleştirme, biçim-sözdizim ve sesbilim düzlemlerini biliş-çıkışlı bir şekilde düzenleyerek' psikolojik yeterliliğini ciddi biçimde ele almaktadır (Hengeveld ve Mackenzie 2005a: 1). İSD kuramının yeterliliği, iletişimsel ilişkilerin oluşturulması ve korunmasında dil dizgesinin yüklendiği araç işlevini (edimbilimsel yeterlilik) açıklamasına bağlıdır (Hengeveld ve Mackenzie 2005a: 2).

Söylem kavramlarının merkezi konumda olmalarına karşın, İSD, dilbilgisi yoğunluklu bir çözümlene modelidir. İSD, dilbilgisel birimlerin biçimsel özelliklerini, betimledikleri evrenler ve oluşturuldukları iletişimsel niyet bağlamında ele almaktadır (Hengeveld ve Mackenzie 2005a: 2). İşlevsel Söylem Dilbilgisi hakkında özet bir ön bilgi sunduktan sonra, artık İSD'nin genel özelliklerini incelemeye başlayabiliriz.

4.1.1. İşlevsel Söylem Dilbilgisinin Genel Özellikleri

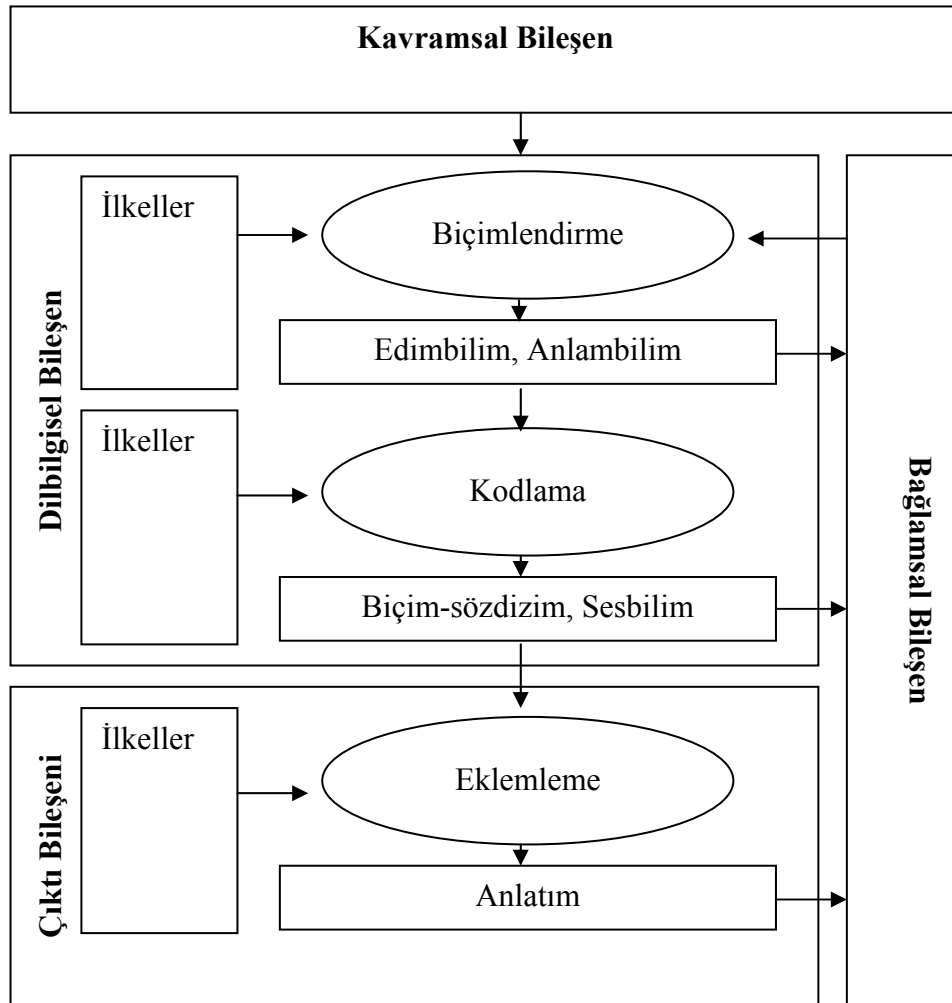
İSD daha geniş bir sözlü etkileşim kuramının dilbilgisi bileşenidir. Dilbilgisel yapının sözlü etkileşim tarafından belirlendiği durumlarda, bu durum, dilbilgisi bileşeni ile kavramsal bileşen, bağlamsal bileşen ve çıktı bileşeniyle kurulan etkileşim olarak algılanmaktadır (Hengeveld ve Mackenzie 2005a: 3).

İSD'nin 'Dilbilgisi Bileşeni', diğer bileşenler olan *Kavramsal Bileşen*, *Bağlamsal Bileşen* ve *Çıktı Bileşeni* ile bağlantı kurmaktadır. Kavramsal Bileşen

Şekil 3'te de görüldüğü gibi, dilbilgisinin bir parçası değildir; ancak bu bileşen dilbilgisel bileşenin ardındaki itici güçtür.

Şekil 3'te Dilbilgisel Bileşenin içinde yer alan *Biçimlendirme*, Kavramsal Bileşende oluşan ön-dilsel kavramsal temsili, bir dilin izin verdiği ölçüde, dilsel olarak ilişkili anlambilimsel ve edimbilimsel temsillere dönüştürür (Hengeveld, 2005: 5). Kavramsal Bileşen hem o anki konuşma olayıyla ilişkili iletişimsel bir niyetin geliştirilmesinden hem de gerçek ya da sanal dünyaya ilişkin olaylar bağlamında bağıntılı kavramlaştırmaların gerçekleştirilmesinden sorumludur (Hengeveld, 2005: 5-6). Bu süreçte İSD, evrensel edimbilimsel ya da anlambilimsel kavramların var olduğunu önvarsaymamaktadır. Bunun sonucunda da, benzer kavramsal temsiller diller arasında farklı kişilerarası ve temsilleştirme düzlemleri açısından farklı biçimlerde ortaya çıkabilirler. (Hengeveld ve Mackenzie 2005a: 3).

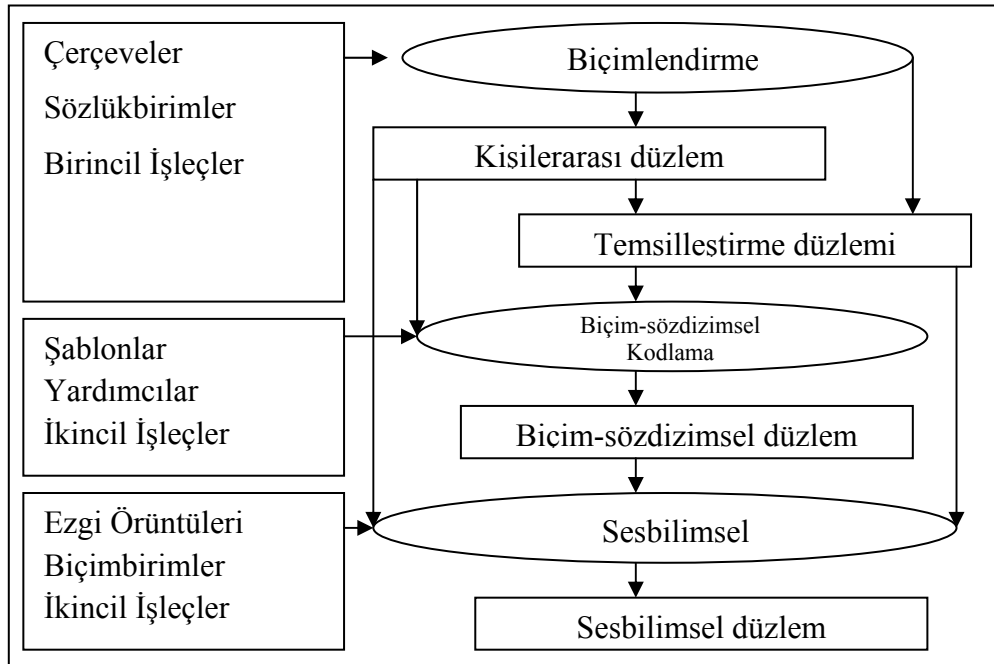
Şekil 3. İşlevsel Söylem Dilbilgisinin Genel Görünüşü

Seçilen çıktı türünün özelliklerine göre, Çıktı bileşeni işitimsel, işarete dayalı ya da yazılı anlatımlar üretir. Ekleme işlemi dilbilgisi bileşenin dışında olmakla birlikte, tamamıyla dilbilgisel bileşenin sağladığı verilere bağımlıdır. İşitimsel çıktı türünde, ekleme işlemi sesbilimsel bir temsili girdi olarak alıp bunu işitimsel sinyallere çevirir (Hengeveld, 2005: 6).

Şekil 3'te görülen Bağlamsal Bileşen ise, o anki söylemde oluşturulmuş söylem alanının ve konuşma olayının geçtiği algılanabilir ortamın bir betimlemesini içerir (Hengeveld, 2005: 6). Her dilbilgisi bileşeni bağlamsal bileşeni besleyerek, söyleme her düzlemde tanıştırılan varlıklara gönderimi olanaklı kılar. Biçimlendirici de bu bileşenden veri alır; çünkü öncüllerin ve görünür göndergelerin varlığı, arkadan gelen söylem eylemlerinin niteliğini etkileyebilmektedir (Hengeveld ve Mackenzie 2005a: 3-4). Böylelikle o anki söylemde yer alan varlıklar ve bu varlıklara yapılan göndermeler denetlenmiş olur.

4.1.2. Dilbilgisel Bileşen

İSD'nin Dilbilgisel Bileşeninin işsel görünüşü Şekil 4'teki gibi gösterilebilir:

Şekil 4. İşlevsel Söylem Dilbilgisinin Dilbilgisel Bileşeni

Şekil 4’te, dilbilimsel düzenlemenin dört farklı düzlemi gösterilmektedir: kişilerarası düzlem, temsilleştirme düzlemi, biçim-sözdizimsel düzlem ve sesbilimsel düzlem. Bu düzlemlerin tanıtılmasına geçmeden önce Şekil 4’te yer alan ve söz konusu düzlemlere veri sağlayan ilkelleri ele alalım.

Şekil 3 ve 4’te de görüldüğü gibi, dilbilgisel bileşenin içinde Biçimlendirme ve Kodlamaya veri sağlayan ilkeller bulunmaktadır. Bu ilkeller, dilbilgisinin farklı düzlemlerindeki uygulamalar için yapıtaşlarını oluşturmaktadırlar. Hep birlikte bütün ilkeller dilbilgisinin DAĞARCİK’ını oluşturmaktadırlar. Dilbilgisel işlemleri oluşturan kurallar bu ilkelleri birleştirerek farklı temsil düzlemlerini oluştururlar (Hengeveld, 2005: 15).

Biçimlendirmeye ilişkili olan İlkeller dizisi, ilk olarak bir dilde kişilerarası ve temsilleştirme düzlemlerindeki birimlerin olası birleşimlerini tanımlayan çerçeveleri içermektedir. Daha sonra, bu ilkeller dizisi *sözlükbirimleri* içermektedir. Dilbilgisinin uygulanmasında önce çerçeveler seçilmekte; daha sonra da, sözlükbirimler bu çerçevelere yerleştirilmektedir. Üçüncü olarak, ilkeller dizisi, *birincil işleçleri* içermektedir. Bu işleçler, betimlenen dilde dilbilgiselleşmiş olan edimbilimsel ve anlambilimsel ayrımları simgelemektedir (Hengeveld ve Mackenzie 2005a: 5). İD’nde yaygın olarak görülen, işleçlerin geçerli oldukları düzlemlere göre sınıflandırılmaları, İSD’nde de geçerliliğini korumaktadır. Örneğin, BİLDİRİM kişilerarası düzlemde geçerli bir işleçtir. Aynı şekilde *Yaklaşım*, *Yükleme* Alteyleminde; *Belirlilik* ise, Gönderme Alteyleminde geçerli işleçlerdir (Hengeveld, 2005: 16).

Biçim-sözdizimsel kodlama, ilk olarak sözcükler, öbekler, yantümceler, tümceler ve büyük olasılıkla daha büyük birimler olan paragraflar gibi birimler için bir şablon dizisinden yararlanmaktadır (Hengeveld ve Mackenzie 2005a: 5). Biçim-sözdizimsel düzlemle ilişkili olan ikinci ilkel dizisi bağımsız dilbilgisel biçimbirimlerdir. Bu biçimbirimler biçim-sözdizimsel düzlemde eklenmelidirler; çünkü bağımlı biçimbirimlerin aksine bu biçimbirimler sözdizimsel yapılanmada yer tutarlar. Örneğin, Hollandacada ana eylem tümcede ikinci yapısal boşlukta

konumlanır. Ancak bu dilde, tümcede bir yardımcı eylem bulunduğunda, bu yardımcı eylem ikinci yapısal boşluğu doldururken, ana eylem tümce-sonu konuma yerleşir (Hengeveld, 2005: 17):

- (47) a. Karel won de wedstrijd.
Karel kazan.GEÇ.TEKİL TANIMLIK oyun
'Karel oyunu kazandı.
- b. Karel heeft de wedstrijd gewonnen.
Karel YAR.ŞİM.3.TEKİL TANIMLIK oyun kazan.GEÇ.ORTAÇ
'Karel oyunu kazandı.'

(47a)'da 'won' (kazan-) eylemi, Hollandaca tümcelerde ana eylemin bulunduğu ikinci yapısal boşlukta bulunmaktadır. Eğer İSD, bağımsız dilbilgisel biçimbirimleri göz önünde bulundurmadan, 'Hollandacada ana eylem ikinci yapısal boşlukta bulunur' gibi bir genellemeye gitseydi, (47b)'de ikinci yapısal boşlukta bulunan 'heeft' yardımcı eylemine ve tümce sonu konumda bulunan 'gewonnen' ana eylemine ilişkin sorunlar ortaya çıkacaktı. Ancak İSD, bağımsız dilbilgisel biçimbirimleri göz önünde bulundurmadan bir dildeki kurucuların dizilişine karar vermenin olanaksızlığını göz önünde bulundurmaktadır ve olası sorunların önüne geçmektedir.

Biçim-sözdizimsel düzlemle ilişkili olan üçüncü ilkel dizisi (biçim-sözdizimsel) ikincil işleçlerden oluşmaktadır (Hengeveld ve Mackenzie 2005a: 5).

Sesbilimsel düzlemde kullanılan ilkeller, daha üst düzlemlerden gelen dilsel bilgiyi bağdaşık parçalar halinde düzenleyen bir dizi ezgisel örüntüyü içermektedir. Bu düzlemdeki ikinci ilkel dizisi, daha üst düzlemlerdeki birincil ve ikincil işleçlerle eşleşen bağımlı dilbilgisel biçimbirimleri kapsamaktadır. İSD'nde bağımlı dilbilgisel biçimbirimler sesbilim düzleminde tanıtırılmaktadır; çünkü birçok dilde dilbilgisel biçimbirimlerin biçimi, içinde buldukları sözdizimsel yapılanmadan etkilenmektedirler. Sesbilimsel düzleme ilişkin üçüncü ilkel dizi (sesbilimsel) ikincil işleçlerden oluşmaktadır. Bu işleçler işitimsel (yazı, işaret) anlatım yollarını

öngörmektedirler ve birincil işleçlerin doğrudan yansıması değildirler (Hengeveld ve Mackenzie 2005a: 6).

Her dizinin içinde, *yapılandırıcı işlev* yüklenmiş birimler altdizisi bulunmaktadır: çerçeveler biçimlendirme düzleminde, şablonlar biçim-sözdizimsel düzlemde, ezgisel örüntüler de sesbilimsel düzlemde genel yapılanmayı sağlamaktadır. Aynı şekilde, her dizi içinde *sesbilimsel biçim* işlevi gören birimler altdizisi vardır: sözlükbirimler biçimlendirme düzleminde, bağımsız dilbilgisel biçimbirimler biçim-sözdizim düzleminde, bağımlı dilbilgisel biçimbirimler ise, sesbilim düzleminde altta yatan temsilin parçalı belirlenimine katkıda bulunmaktadır. Son olarak, her dizi içinde bir işleçler altdizisi vardır: biçimlendirme düzleminde işleyen birincil işleçler ve kodlama düzleminde işleyen ikincil işleçler (Hengeveld ve Mackenzie 2005a: 6).

Bu noktada, İSD'nin dilbilgisel bileşenindeki farklı düzlemleri ve bu düzlemler içinde yer alan birimleri inceleyelim.

4.1.2.1. Kişilerarası Düzlem

Kişilerarası düzlem bir konuşucu ve dinleyici arasındaki ilişkide rol oynayan bir dilsel birimin bütün biçimsel özelliklerini oluşturmaktadır. Bu düzlemde biçimlendirici, her konuşucunun amacına ulaşmak için devreye soktuğu stratejilerin, konuşucunun amacı ve dinleyicinin olası zihinsel durumu açısından nasıl gerçekleştiğini belirtmek için kişilerarası düzlemi işletmeye başlar (Hengeveld ve Mackenzie 2005a: 9):

(48)	<i>Kişilerarası Düzlem</i>	
	(ΠH_1 : [ΠSE_1 : [ΠF_1 : EDS (F_1 : $\Sigma (F_1)$) $_{\Phi}$	Hamle
		Söylem Eylemi
		Konuşma
		Konuşucu
		Dinleyici

(II İİ: [	İletilen İçerik
(II Y ₁ [...] (Y ₁): Σ (Y ₁)) _Φ	Yükleme Alteylemi
(II G ₁ [...] (G ₁): Σ (G ₁)) _Φ	Gönderme Alteylemi
] (SE ₁): Σ (SE ₁)) _Φ	Eylem
] (H ₁): Σ (H ₁)) _Φ	Hamle

Kişilerarası düzlemin aşamalı yapısında en üstte yer alan *Hamle*, çözümlenmekte olan söylem bölütünü betimlemektedir. Bu aşamalı yapı ayrıca dilsel hareketlerin sıralanışını da göstermektedir: bir *Hamle* zamansal olarak düzenlenmiş bir dizi *Söylem Eyleminden* (bundan sonra SE) oluşabilir. Bir SE de, zamansal olarak düzenlenmiş *İletilen İçerik*lerden oluşabilir. İletilen İçerik ise, çok sayıda *Yükleme* ve *Gönderme* Alteylemlerini içerebilir. Örneğin, bir SE'nin daha merkezi bir SE'den önce veya sonra yerleştirilmesi, o SE'nin *uyumlulaştırma* ya da *sonradan akla gelme* olarak algılanması sonucunu doğuracaktır (Hengeveld ve Mackenzie 2005a: 9):

- (49) a. Projeye tekrar baktım da, hiç de fena iş çıkartmamışız.
b. Hiç de fena iş çıkartmamışız, projeye tekrar baktım da...

(49)'daki örnekte, 'projeye tekrar baktım da' SE'nin 'hiç de fena iş çıkartmamışız' SE'nden önce gelmesi bu birimin *uyumlulaştırma*, sonra gelmesi ise, *sonradan akla gelme olarak* algılanmasına yol açmaktadır (Hengeveld ve Mackenzie 2005a: 9). Bu örneklerde konuşucu *Hamleye* başlamakta ve ilk SE'yle bir bildirim sözeylemi iletmektedir. 'projeye tekrar baktım' SE, bir BİLDİRİM (bunan sonra BİLD) sözeylemi içermektedir. Söz konusu SE içindeki İletilen İçerik (bundan sonra İİ) bir Y(ükleme) (baktım) ve iki G(önderme) (Ø (ben) ve proje) alteylemlerini içermektedir. Daha sonra konuşucu ikinci bir SE'yle *Hamle*'yi sürdürmektedir. İkinci SE (hiç de fena iş çıkartmamışız) yine bir BİLD sözeylemi içermekte ve İİ'nde bir Y (iş çıkartmamışız) ve bir G (Ø (biz)) alteylemlerini içermektedir.

İSD, çözümlenme birimi olarak '*Söylem Eylemini* temel almaktadır. İSD'de, belli bir *Söylem Eyleminin* çözümlenmesi, yalnızca konuşucu tarafından üretilmiş bileşenleri göstermektedir (Hengeveld ve Mackenzie 2005a: 10).

Bir SE'nin oluşturulmasında Biçimlendirici, üç farklı çerçeveden birini seçer (Hengeveld ve Mackenzie 2005a: 11):

- (50) a. $(SE_1: [(F_1) (K_1)_{\text{Konuşucu}} (K_2)_{\text{Dinleyici}} (\dot{I}\dot{I}_1)] (SE_1))_{\Phi}$ Edimsözler
b. $(SE_1: [(F_1) (K_1)_{\text{Konuşucu}} (K_2)_{\text{Dinleyici}}] (SE_1))_{\Phi}$ Ünlemler,
Etkileşimleyiciler
c. $(SE_1: [(F_1) (K_1)_{\text{Konuşucu}}] (SE_1))_{\Phi}$ Anlatımsallar

Söylem Eylemini, konuşucunun bir niyet doğrultusunda gerçekleştirdiği her türlü dilsel eylem olarak tanımlayabiliriz. Örneğin, konuşucu bir içerik iletmek istediğinde, SE'nde İletilen İçeriğin bulunması gerekmektedir. Bu durumda, o SE, Edimsöz sınıfına ait olmaktadır. İçsel ve dışsal *Edimsel* eylemler arasındaki ayırım ise Biçimlendirici tarafından Konuşmanın (F_1) başına yüklenen sözcüksel ya da soyut bir yüklem tarafından yansıtılır (Hengeveld ve Mackenzie 2005a: 11-12):

- (51) a. I promise to do the washing-up.
'Çamaşırı yıkayacağıma söz veriyorum.'
b. I will do the washing-up.
'Çamaşırı ben yıkayacağım.'

(51a) örneğinde (F_1) Konuşmasının başı 'promise' eylemidir. *promise* (söz ver-) eylemi edimsel bir eylemdir ve söz verme edimsözünü belirtmektedir. (29b) örneğinde ise, Konuşmanın başı (51a)'daki gibi somut bir edimsel eylem değil '*will do the washing-up*', yani *çamaşırın yıkanacağı BİLDİRİMİDİR*. Bu örnekte, SE soyut bir yüklem olan BİLD'i içermektedir. (51a)'daki SE'ndeki edimsöz, *promise* eylemi tarafından belirtilmektedir. (51b)'de ise, edimsöz, sözcüksel bir birimle değil içsel olarak BİLD soyut yüklemiyle yapılmaktadır. Bu soyut yüklem de '*will do the washing-up*' BİLDİRİMİNİ göstermektedir. Bu iki örneği aşağıdaki gibi temsilleştirebiliriz (Hengeveld ve Mackenzie 2005a: 11-12):

- (52) a. $(SE_1: [(F_1: \text{promise}_E (F_1)) (K_1)_{\text{Konuşucu}} (K_2)_{\text{Dinleyici}} (\dot{I}\dot{I}_1)] (SE_1))_{\Phi}$
b. $(SE_1: [(F_1: \text{BİLD} (F_1)) (K_1)_{\text{Konuşucu}} (K_2)_{\text{Dinleyici}} (\dot{I}\dot{I}_1)] (SE_1))_{\Phi}$

(52)'de de görüldüğü gibi, soyut ya da sözlüksel edimsözel yüklemeler (*promise*, BİLD), belirteçlerle nitelenebilirler (Hengeveld ve Mackenzie 2005a: 13):

- (52) a. Arkadaşça söylüyorum, bu bir oyun değil.
 b. Arkadaşça uyarıyorum, bu bir oyun değil.
- (53) a. (SE₁: [(F₁: BİLD (F₁): arkadaşça_{BELİRTEÇ} (F₁)) (K₁)_{Konuşucu}
 (K₂)_{Dinleyici} (İİ₁)] (SE₁))_Φ
 b. (SE₁: [(F₁: uyar_E (F₁): arkadaşça_{BELİRTEÇ} (F₁)) (K₁)_{Konuşucu}
 (K₂)_{Dinleyici} (İİ₁)] (SE₁))_Φ

(52a) ve (52b) örneklerindeki *arkadaşça* belirteci soyut bir yüklem olan BİLD ve sözlüksel bir yüklem olan *uyar-* eylemini nitelemektedir. Her iki SE de aslında bir UYARI sözeylemi içermektedir. Ancak (52a)'da bu sözeylem soyut bir BİLD yüklemiyle verilirken, (52b)'de aynı yüklem sözlüksel bir eylem olan *uyar-* eylemiyle verilmektedir. Her iki SE'de de sözeylemler, soyut ya da sözlüksel olsun *arkadaşça* belirteciyle nitelenebilmektedir.

İletilen İçerik (İİ₁), Konuşucunun iletişim aracılığıyla Dinleyicide uyandırmak istediği her şeyi içermektedir. Her (İİ₁) bir ya da daha fazla Alteylemden oluşmaktadır. Yükleme Alteylemi Konuşucunun bir özelliği canlandırmaya çalıştığını göstermektedir. Gönderim Alteylemi ise, Konuşucunun bir göndergeyi canlandırmaya çalıştığını göstermektedir (Hengeveld ve Mackenzie 2005a: 13).

Kişilerarası düzlemdeki işleyişin genel bir görünüşünü aşağıdaki örnek üzerinde görebiliriz (Hengeveld ve Mackenzie 2005a: 14):

- (54) a. Hey, cüzdanınızı düşürdünüz.
 b. (H₁: [
 (SE₁: [F₁: hey (F₁)) (K₁)_{Konuşucu} (K_J)_{Dinleyici}] (A₁)
 (SE_J: [F_J: BİLD (F_J)) (K_I)_{Konuşucu} (K_J)_{Dinleyici} (İİ₁: [(G_I) (Y_I)
 (G_J)] (İİ₁))] (SE_J)
 ] (H₁))

(54a)'da *hey* Ünlem SE'ni takip eden bir (F_J: BİLD (F_J)) Edimsöz SE bulunmaktadır. (54b)'de de görüldüğü gibi, Ünlem SE'nde İletilen İçerik bulunmamaktadır. Edimsöz SE'nin içinde ise, üç farklı Alteylem içeren bir İletilen İçerik (İİ₁) vardır. Bu üç farklı

Alteylem sırasıyla (54a)'daki $\emptyset$ (*siz*) göndergesini canlandıran (G_I) Gönderme Alteylemi, *düşürdünüz* eylemini canlandıran (Y_I) Yükleme Alteylemi ve *cüzdancınızı* göndergesini canlandıran (G_J) Yükleme Alteylemidir.

Kişilerarası düzlemin nasıl işlediğini ve bu düzleme ait bileşenlerin neler olduğunu irdeledikten sonra bir sonraki düzlem olan Temsilleştirme düzlemine geçebiliriz.

4.1.2.2. Temsilleştirme Düzlemi

Temsilleştirme düzlemi, bir dilsel birimin betimlediği gerçek ya da sanal dünyada bir ilişki kurmadaki rolünü yansıtan bütün biçimsel özelliklerinin açıklandığı düzlemdir. Bu düzlem canlandırmadan çok gösterme ile ilgilidir. Yani, temsilleştirme düzlemi bir dilsel birimin anlambilimsel özelliklerinden sorumludur (Hengeveld ve Mackenzie 2005a: 14). Temsilleştirme düzlemindeki anlambilimsel birimler de, İSD'nin tümü gibi aşamalı bir görünüm sergilemektedir (Hengeveld ve Mackenzie 2005a: 15):

(55)	$(\pi \ddot{o}_1: [$ $(\pi od_1: [$ $(\pi f_1: \dots (f_1) \sigma (f_1))_\phi$ $(\pi x_1: \dots (x_1) \sigma (x_1))_\phi$ $(\pi y_1: \dots (y_1) \sigma (y_1))_\phi$ $(\pi z_1: \dots (z_1) \sigma (z_1))_\phi$ $] (od_1) \sigma (od_1)_\phi$ $] (\ddot{o}1) \sigma (\ddot{o}1)_\phi$	önermesel içerik Olay Durumu özellik birey yer zaman Olay Durumu önermesel içerik
------	--	--

Temsilleştirme düzleminde dilsel birimler gösterdikleri varlık türlerine göre sınıflandırılmışlardır. Bu varlık türleri farklı dizilerde yer almaktadırlar: üçüncü dizi varlıklar ya da önermesel içerikler ($\ddot{o}$); ikinci dizi varlıklar ya da Olay Durumları (od); birinci dizi varlıklar ya da bireyler (x); ve boş-dizi varlıklar ya da özellikler (f) (Hengeveld ve Mackenzie 2005b: 4).

Temsilleştirme düzleminde en sık rastlanan anlambilimsel ulamlar ‘bireyler’, ‘Olay Durumları’ ve ‘önermesel içerikler’dir. Birey, zaman ve uzamda konumlanabilen ve varlığı açısından sorgulanabilen bir ulamken, Olay Durumu zaman ve uzamda konumlanabilen ve gerçekliği bakımından sorgulanabilen bir ulamdır. Önermesel içerik ise, ne zaman ne de uzamda konumlanabilen zihinsel bir kurgudur ve doğruluk bakımından değerlendirilebilir (Hengeveld ve Mackenzie 2005a: 15). ‘Özellikler’in bağımsız gerçekleştirmeleri yoktur; yalnızca diğer ulamların üyelerine ya da betimledikleri Olay Durumuna uygulanabilirlikleri açısından değerlendirilebilirler. Yani, ‘yeşil’ özelliği birey ulamına uygulanırken, ‘henüz’ Olay Durumlarına uygulanabilmektedir (Hengeveld ve Mackenzie 2005a: 16).

(56) $(x_i: (f_i: \text{çocuk}_A) : \text{küçük} (f_i)_\varphi) (x_i)_\varphi$
‘küçük çocuk’

(57) GEÇ od_i: ETKİNLİK [(f_i: oku_E (f_i)) (1 x_i: çocuk_A (x_i))_{Kılıcı} (1 x_j: kitap_A (x_j)_{Erek}] (od_i)
Çocuk kitabı okudu.

(56)’da kendi başına bir (f_i) özelliğini gösteren bir ad (x_i) bireyinin basit bir sözlüksel betimlemesini yapmaktadır. (x_i) bireyi olan ‘çocuk’ dilsel birimine (f_i) ile ‘küçük’ özelliği yüklenmektedir. (57)’de ise, köşeli ayraçlar içinde gösterilen anlambilimsel ulamların birleşimi, bir Olay Durumunun birleşimsel bir betimlemesini yapmaktadır. Bir Kılıcı’nın bir Erek üzerinde gerçekleştirdiği [+dev], [+denet] ve [-son] özellikli bir ETKİNLİK Olay Durumunu gösteren (57)’de köşeli ayraçlar içinde gösterilen bölüm aslında İD’ndeki çekirdek yüklelemenin gösterim biçimidir. İSD’de yükleleme çerçeveleri *temsilleştirme çerçeveleri* adı altında geliştirilmişlerdir.

Buraya kadar ele alınan varlıklar anlambilimsel ulamlardır. Bu özellikleri dolayısıyla da örneğin bir (f) özelliği hem (Y) Alteylemi ile bir varlığa yüklenebilir hem de bu (f) özelliğine (G) Alteylemiyle gönderme yapılabilir (Hengeveld ve Mackenzie 2005a: 20-21):

(58) a. Öğretmen zayıftır.
b. Zayıflık öğretmenin hoşuna gider.

- (59) a. (İİ: [Y_I G_I] (İİ))
 (ö: (od_i [(f_i: zayıf_S (f_i)) (x_i: öğretmen_A (x_i))_Ø] (od_i)) (ö_i))
- b. (İİ: [Y_I G_I G_I] (İİ))
 (ö: (od_i [(f_i: hoşuna git_E (f_i)) (f_i: zayıf_S (f_i))_{KILICI} (x_i: öğretmen_A (x_i))_{Deneyimci}] (od_i)) (ö_i))

(58a)'da da görüldüğü gibi, *zayıf* özelliği *öğretmen* varlığına (Y) ile yüklenmiştir. Aynı *zayıf* özelliğine (58b)'de (G) ile gönderme yapılmıştır. Bu örneklerin daha kapsamlı temsilleştirmeleri ise (59)'da verilmiştir. (59)'daki gösterimlerde ilk satır kişilerarası düzlemi göstermektedir. Bu düzlemde yüklemlemenin en soyut biçimi görülmektedir. (59a)'da Konuşucunun İİ'nde bir Y alteylemi ve bir G alteylemi vardır. İkinci satırda ise, temsilleştirme düzlemi gösterilmektedir. Kişilerarası düzlemdeki İİ, temsilleştirme düzleminde önerme (ö) biçimine gelmiştir. Bu önerme bir Olay Durumunu (od) göstermektedir. Bu od'nun katılımcısına (f) ile bir özellik (zayıf) yüklenmektedir ve bu yükleme, kişilerarası düzlemdeki Y alteylemiyle eşleşmektedir. Aynı şekilde temsilleştirme düzlemindeki (x) katılımcısı (öğretmen) kişilerarası düzlemde G alteylemiyle eşleşmektedir. Bu örneklerde kişilerarası düzlemle temsilleştirme düzlemi arasındaki ilişki açıkça görülmektedir. Ancak bu iki düzlem birbirinden bağımsız işlemekte ve çok farklı etkileşimlere izin vermektedir (Hengeveld ve Mackenzie 2005a: 21). (58a-b)'de olduğu gibi aynı kavrama (zayıf), hem Y alteylemiyle hem de G alteylemiyle yükleme yapılabilmektedir. Y alteylemiyle yükleme yapıldığında sıfat olma özelliğini koruyan kavram, G alteylemiyle yükleme yapıldığında biçim değiştirmekte ve 'zayıflık' adına dönüşmektedir.

4.1.2.3. Biçim-Sözdizimsel Düzlem

Biçim-sözdizimsel düzlem, bir dilsel birimin çizgisel özelliklerini hem tümcelerin, yantümcelerin, öbeklerin yapısı hem de karmaşık sözcüklerin içsel yapısı açısından belirten düzlemdir. Biçim-sözdizimsel kodlamada kullanılan ilkeller dizisi biçim-sözdizimsel düzlemin üzerinde yapılandırıldığı uygun şablonlar sağlamaktadır (Hengeveld ve Mackenzie 2005a: 21-22):

(60)	Öğrenciler yavaş yavaş yürüdüler.	
	[	Tümce
	[	Yantümce
	[öğrenci _A -ÇOĞUL] _{AÖi}	AÖ
	[[yavaş yavaş] _{Belirteç}] _{BelirteçÖ1} yürü _E -GEÇ] _{EÖi}	EÖ
	] _{YTi}	Yantümce
	] _{Ti}	Tümce

(60) örneğinde de görüldüğü gibi, biçim-sözdizimsel temsil, yalnızca tümcenin kurucu yapısını göstermekle kalmayıp sözcüklerin içsel düzenlenmesini de göstermektedir. Bu gösterimde çoğulluk (ÇOĞUL) ve geçmiş zaman (GEÇ) için yer tutucular olarak işlev gören ikincil işleçler vardır ve bu işleçler sesbilimsel anlatımlarını sesbilimsel düzlemde kazanacaklardır (Hengeveld ve Mackenzie 2005a: 22). Yani (60)'da gösterilen ÇOĞUL ve GEÇ biçimbirimlerinin biçim-sözdizim düzleminde herhangi bir sesbilimsel değeri (/ler/ ve /dü/ , /müş/ gibi) yoktur.

İSD'nde birbirinden bağımsız kişilerarası, temsilleştirme ve biçim-sözdizimsel düzlemlerin olması, bu düzlemler arasında uyumsuzluk olduğunda işe yarayan bir özelliktir. Anlambilimsel temsilin biçim-sözdizim tarafından doğrudan yansıtılmadığı durumlardan biri olan *yükseltme*, düzlemler arasındaki uyumsuzluğa örnek olarak verilebilir (Hengeveld ve Mackenzie 2005a: 23):

(61)	a.	It seems that Sheila has arrived
	b.	Sheila seems to be arrived.
(62)	a.	(İ _i : [(Y _i) (G _i : [(G _j) _{ODAK} (Y _j) _{ODAK} (G _i))] (İ _i)) (ö _i : (f _i) (ö _j : [(x _i) (f _j) (ö _j))] (ö _i)) [[It] _{AÖiÖZNE} [seems] _{EÖi} [[that] [Sheila] _{AÖjÖZNE} [has arrived] _{EÖj}] _{YTi}] _{Ti}
	b.	(İ _i : [(G _j) _{KONU} (Y _i) (Y _j) _{ODAK}] (İ _i)) (ö _i : (x _j) (f _i) (f _j)] (ö _i)) [[Sheila] _{AÖiÖZNE} [seems] _{EÖi} [to [be arrived] _{EÖj}] _{YTi}] _{Ti}

(61a)'daki tümce, (62a)'da öncelikle kişilerarası düzlemde gösterilmektedir. İlk satırdaki, İ_i içinde öncelikle bir Y ve G alteylemi bulunmaktadır. G alteylemi içinde ODAK edimbilimsel işlevi yüklemiş bir G ve bir Y alteylemi daha vardır. Bu

düzlemdeki birimler bir alt satırda gösterilen temsilleştirme düzlemindeki birimlerle eşleşmektedir. İİ, iki önerme içermekte ve ö'ler ile eşleşmektedir. ö_i'nin içindeki (f_i) özelliği kişilerarası düzlemdeki Y alteylemini bir derece daha somutlaştırmaktadır. Aynı şekilde ö_j'nin kendisi, G₁ alteylemini somutlaştırmaktadır. ODAK edimbilimsel işlevi yüklenmiş G ve Y alteylemlerine karşılık bir birey (x) ve bir özellik (f) birimi temsilleştirme düzlemine eklenmiştir. (62a)'nın üçüncü satırı biçim-sözdizimsel düzlemi sunmakta ve somutlaştırmayı bir adım ileri götürmektedir. (62a)'da iki farklı önermeyle iletilen İİ, biçim-sözdizimsel düzlemde bir yantümce (Yt) ile gösterilmektedir. Bu örneklerde de görüldüğü gibi, sözdizimsel yapılanmalar, kişilerarası ve temsilleştirme düzlemlerinin karşılıklı etkileşiminin bir sonucu olarak görülebilir (Hengeveld ve Mackenzie 2005a: 23).

Buraya kadar ayrıntılarıyla açıklamaya çalıştığımız İSD, konuşucunun niyetini, yani edimbilimsel düzlemi temel alarak ve biliş-çıkışlı bir süreç izleyerek, önce anlambilimsel düzlemde daha sonra da dilbilgisel, yani biçim-sözdizimsel ve sesbilimsel düzlemde çözümlene olanağı sunmaktadır. İSD, yüklemleme olgusunun çözümlenmesinde, hem temel aldığı çözümlene birimi olan *Söylem Eylemi*, hem çözümlenmesinde bu *Söylem Eylemini* konuşucunun niyeti olarak göstermesi hem de Birinci Bölümde belirtildiği gibi üçlü bir ayırım içinde ele alınabilecek yüklemleme kavramını çözümlenebilecek düzlemlere sahip olması nedeniyle çalışmamızın kuramsal çerçevesi olarak seçilmiştir.

Söylem Eyleminin, çözümlene birimi olarak seçilmesi, konuşucunun bir niyet doğrultusunda gerçekleştirdiği her türlü dilsel eylemin çözümlenmeye katılabilmesini olanaklı kılmaktadır. Böyle bir çözümlene birimi, edimbilimsel kaynaklı olduğu için, yüklemlemenin biçimlenmesinin daha geniş bir bakış açısından ele alınmasını sağlamakta ve çalışmamızın birinci araştırma sorusu olan '*Türkçede yüklemleme nasıl biçimlenmektedir*'i yanıtlamamıza katkı sağlamaktadır. İSD tümceleri değil, *Söylem Eylemlerini* temel aldığı için, bir tümcedeki yüklemlemenin konuşucunun niyetini hangi parçası olduğunu anlamamız kolaylaşacaktır. Eğer konuşucu bir tümceyi, herhangi bir *Hamlesinin* içinde kullanmışsa, o tümceden daha doğrusu SE'den önce ya da sonra gelen SE'lerindeki yüklemlemede edimbilimsel ve

biçim-sözdizimsel farklılıklar olması (konu, odak seçimi, özne, yani bakış açısı seçimi) beklenmektedir. Bu durumda İSD, geniş bakış açısıyla, Türkçede daha önce yüklemlemeyle ilişkin hiç göz önünde bulundurulmayan bir boyuttan bakabilecektir.

Biliş-çıkışlı, yani bütünden parçaya doğru işleyen bir kuram olan İSD, en üst düzlem olan edimbilimden başlayarak, bu düzlemin altında aşamalı olarak yer alan diğer düzlemleri de incelemekte ve böylece ikinci araştırma sorumuz olan '*Türkçede yüklemlemenin biçimlenmesinde edimbilim ve anlambilimle biçim-sözdizim arasındaki etkileşim nasıl kodlanmaktadır*' sorusunu genişten daraya doğru giden bir yaklaşımla yanıtlamaya olanak sağlamaktadır.

Çalışmamızın kuramsal çerçevesini oluşturan İşlevsel Söylem Dilbilgisini ve bu kuramın çalışmamızın araştırma sorularını yanıtlamamıza ne gibi katkılar sağlayacağını tartıştığımız bu bölümden sonra, Beşinci Bölüm'de araştırma yöntemimiz olan Bütüncü Temelli Yaklaşımı ele alabiliriz.

BEŞİNCİ BÖLÜM

ÇÖZÜMLEME YÖNTEMİ VE BÜTÜNCE

5.1. Bütünce Nedir?

Bütünce, üzerinde dilbilimsel araştırma yapılabilmesi için bir araya getirilmiş, bir dilin temsilcisi olduğu varsayılan metinler toplamı olarak tanımlanmaktadır (Tognini-Bonelli 2001'den aktaran Say, Zeyrek, Oflazer, Özge 2004: 183). Conrad ise, gelişen bilgisayar teknolojisinden yola çıkarak bütünceyi, doğal olarak oluşmuş metinlerin bilgisayar ortamında saklandığı düzenli bir koleksiyon olarak tanımlamaktadır (2002: 76). Biber, Conrad ve Reppen de, bütünceyi doğal metinlerin geniş ve ilkeli bir derlemesi olarak ele almaktadırlar (1998: 12). Ancak Grabe ve Kaplan (1996) birçok bütünce temelli araştırmanın, bütünce oluşturulduktan sonra inceleme sorusunu belirlediğine işaret etmektedir (aktaran Flowerdew 1998: 543). Biz çalışmamızda, Grabe ve Kaplan'ın 'bütünce temelli birçok araştırmanın bütünceyi incelemeyi önce sonuçları yorumlayacak kuramsal bir çerçeveden yoksun olması konusunda çelişki içinde olduğu' görüşünü de (1996: 46) göz önünde bulundurarak, bütünce kavramını, 'belli bir dilsel olguyu, onu etkileyen bütün etmenlerle birlikte incelemek için doğal olarak oluşmuş metinlerden seçilmiş bir örneklem' olarak tanımlama yoluna gideceğiz.

5.2. Bütünce Temelli Yaklaşım

Bütünce dilbiliminin temel çıkış noktası, yani özgün, doğal dil örneklemi, gözlemler üzerinden kuramlara ulaşmamızı, bu kuramları genellememizi ve söz konusu örneklemi aşan bulgulara erişmemizi kolaylaştırmaktadır (Say, Zeyrek, Oflazer, Özge 2004: 184). Leech'e (1992) göre Bütünce Dilbilimi, dışsallaştırılmış sözcelerle, yani edinçten çok edimle ilgilenmekte; dil evrenselleri yerine dilsel betimlemeleri ve niteliksel dil modellerinin yanı sıra niceliksel dil modellerini de göz

önünde bulundurmaktadır. Ayrıca, Bütünce Dilbilimi akılcı bakış açısı yerine deneyci bakış açısını temel almaktadır (Say, Zeyrek, Oflazer, Özge 2004: 183). Bu yaklaşım, betimlemelerin bütünce sınırları içinde anlamlı / anlaşılabilir olduğu, elde edilen kanıtların, bir dilin özelliklerini tanımlamak ya da bir kuramı sınamak, yorumlamak ve örneklemek için kullanıldığı ve genellikle *Bütünce Temelli Yaklaşım* (bundan sonra BTY) olarak adlandırılan yaklaşımdır (Say, Zeyrek, Oflazer, Özge 2004: 184).

BTY'nin temelinde yatan düşünce, dil kullanımının ilgili "ilişki örüntüleri" de göz önünde bulundurularak incelenmesidir. Bu ilişki örüntüleri, hangi özellik ve değişkelerin bağlamsal etmenlerle ne kadar ilişkili olduğunu ölçen nicel ilişkileri göstermektedir. Ancak, BTY'da işlevsel (nitel) yorumlama da çok önemli bir bileşendir (Biber, Conrad ve Reppen 1998: 4).

Biber, Conrad ve Reppen, BTY'nin temel özelliklerini aşağıdaki gibi belirlemişlerdir (1998: 4):

- BTY doğal metinlerdeki asıl dil kullanımını çözümlediği için deneyseldir
- BTY geniş ve ilkeli bir biçimde derlenmiş doğal metinlerin bir koleksiyonu olan "bütünce"yi temel çözümleme nesnesi olarak ele almaktadır
- BTY, otomatik ve etkileşimli yöntemler kullanarak, bilgisayarlı çözümlenmeden yararlanır
- BTY hem nicel hem de nitel çözümleme tekniklerine dayanır

Yukarıda belirlenen temel özelliklere, BTY'nin araştırmacıya dilbilgisinin farklı düzlemlerini bir arada görebilmesini sağladığı gibi bir saptamayı da ekleyebiliriz. Çünkü BTY, dilbilimciye, ezgileme, sözcük bilgisi, dilbilgisi, söylem ve edim bilim alanlarında farklı düzlemdeki soruları yanıtlamasında kolaylık sağlar (Tognini-Bonelli 2001, Kennedy 1998'den aktaran Say, Zeyrek, Oflazer, Özge 2004: 184).

Hep birlikte ele alındığında bu özellikler başka bir çözümleme yönteminde olanaklı olmayacak bir kapsam ve güvenilirliğe ulaşılmasını sağlamaktadır. Ancak geniş kapsam ve yüksek güvenilirliğe ulaşabilmek için BTY çözümlenmeleri yalnızca dilsel özelliklerin basit bir sayımını yapmaktan öteye geçmeli ve nicel örüntülerin işlevsel bir yorumu da çözümlemeye dahil edilmelidir (Biber, Conrad ve Reppen 1998: 5).

Yukarıda sözünü ettiğimiz ve BTY çözümlenmelerinde önemli rol oynayan dilsel ilişkiler iki ulamda ele alınmaktadır (Biber, Conrad ve Reppen 1998: 6):

- Sözlüksel ilişki: bir dilsel özelliğin belli sözcüklerle nasıl bir dizgesel ilişki kurduğunun incelenmesi
- Dilbilgisel ilişki: bir dilsel özelliğin bağlamda bulunan dilbilgisel özelliklerle nasıl bir dizgesel ilişki kurduğunun incelenmesi

Biber, Conrad ve Reppen, dilsel ilişkilerin yanı sıra bir dilsel özelliğin kullanımı dil-dışı özelliklerle olan ilişkileri açısından da incelenebileceğini ileri sürmektedirler. Bu noktada dilsel bir özelliğin, yani sözlüksel bir birimin ya da dilbilgisel bir yapının dağılımına ilişkin üç temel etmenden söz etmek olanaklıdır (Biber, Conrad ve Reppen 1998: 7):

- değişkeler (lehçeler)
- durumlar (kesit-dil, jargon)
- zaman dilimleri

BTY'ı benimseyen bir çözümleme dilsel ve dil-dışı ilişki örüntülerinin birbirinden bağımsız olmadığını göz önünde bulundurmalıdır (Biber, Conrad ve Reppen 1998: 7).

Daha önce de belirtildiği gibi, BTY'ın önemli bir bölümü nicel örüntülerin ötesine geçerek işlevsel bir yorum önermek ve bu örüntülerin neden var olduğunu ortaya koymaktır. Bunun sonucunda da, BTY'da nicel örüntülerin açıklanması ve

örneklendirilmesi için ayrı bir çaba sarf edilmesi gerekmektedir (Biber, Conrad ve Reppen 1998: 9).

Biber, Conrad ve Reppen, dil kullanımının kapsamlı bir şekilde incelenebilmesi için BTY'ın kullanılmasını gerektirdiğini ileri sürmektedirler. Çünkü BTY yöntemleri, dilbilim alanında, tek tek sözcüklerden dilbilgisel yapılara, cinsiyetler arasındaki farklılıklardan çocuk dil edinimine, yazarların biçeminden kesit dil örüntülerine kadar birçok farklı konunun incelenmesinde kullanılabilir (Biber, Conrad ve Reppen 1998: 11).

5.2.1. Bütüncü Temelli Yaklaşım ve Diğer Yaklaşımlar

Dilbilim alanındaki araştırmalarda betimlemeli yaklaşım kural koyucu yaklaşımdan daha yaygın olsa da, dilbilim yaklaşımları genellikle deneysel yöntemler kullanmamışlardır. Betimlemeli dilbilgisi araştırmacıları, dildeki farklı dizileri belirlemek için tipik olarak alan yöntemlerini kullanırlarken, kuramsal dilbilimciler kendi sezgisel dil bilgilerine dayanmışlar, bazı durumlarda da anadil konuşucularından türetilmiş tümceleri dilbilgisellik açısından yargılamalarını istemişlerdir. Her iki yaklaşım da dilbilgisel özelliklerin metin içinde örüntülenmiş kullanımını incelememiştir (Biber, Conrad ve Reppen 1998: 56). Brown Corpus'un oluşturulması sırasında, bazı üretici dilbilimciler, bunun yararsız bir girişim olduğunu, çünkü 'bir dile ilişkin dilbilgisel bilginin tek meşru kaynağının anadil konuşucularının sezgisi olduğu'nu ileri sürmüşlerdir. Günümüzde de bazı üretici dilbilimciler bu görüşü savunsa da, artık her yaklaşımdan dilbilimciler hem betimleyici hem de kuramsal dil çalışmalarında dilbilimsel bütünceleri kullanmaya daha açıktırlar.

Üretici dilbilimcilerin BTY'a bu önyargılı yaklaşımlarının temelinde Chomsky'nin eserlerinde tanımlanan üç tür yeterlilik yatmaktadır. Chomsky'e göre bir dilbilimci en üst düzlem yeterlilik olan açıklayıcı yeterliliğe ulaşmaya çalışmaktadır. BTY'ı benimseyen bir dilbilimci ancak daha alt düzlemdeki betimleyici yeterliliğe ulaşabilmekte, açıklayıcı yeterliliğe ulaşıp ulaşamayacağı da

tartışma konusu olabilmektedir (Meyer, 2002: 1). Ancak, üretici dilbilimci ile bütüncü dilbilimcisinin amaçları farklı olsa da, bütüncü çözümlemesinin dilbilim kuramlarına hiçbir katkı sağlayamayacağını savlamak yanlış olacaktır. Bütüncüler, özellikle işlevsel temelli dilbilgisi kuramlarının varsayımlarını sınamaları için eşi bulunmaz kaynak olabilmektedirler (Meyer, 2002: 2).

Üretici dilbilgisi, evrensel dilbilgisi üzerinde yoğun biçimde odaklandığı için açıklayıcı yeterlilik her zaman için yüksek öncelikli olmuştur. Üretici dilbilgisinde neredeyse hiçbir zaman çözümlemenin yapıldığı verinin tartışılan dilin bir temsili olup olamayacağı üzerinde durulmamıştır (Meyer, 2002: 3).

Bütüncü dilbilimcisi, betimleyici yeterliliğe öncelik tanırsa bile, bütüncü çözümlemesinin genel dil kuramlarına katkıda bulunamayacağını söylemek güçtür. Bir bütüncüde ortaya çıkartılan şey, bir dilbilimcinin araştırdığı konu için temel oluşturabilir. Buna ek olarak, bilimsel çalışmalara ilişkin bütün koşullar bütüncü çalışmasında yerine getirilmektedir, çünkü bütüncüler herhangi bir dilbilimsel varsayımın yanlışlanabilirliğini, bütüncüllüğünü, basitliğini, gücünü ve nesnellliğini sınamak için mükemmel kaynaklardır (Meyer, 2002, 4). Geleneksel yaklaşımın ihmal ettiği bu durum BTY ile yapılan dilbilgisi çalışmalarının güçlü yanı olarak karşımıza çıkmaktadır (Biber, Conrad ve Reppen, 1998: 56).

Buraya kadar da görüldüğü gibi, dil kullanımının kapsamlı olarak çalışılması yalnızca içsel sezgilere ve çıkarımlara ya da kısıtlı örneklemelere dayandırılmaz. Bu tür çalışmalar özgün metinlerden oluşan geniş veritabanlarının deneysel olarak çözümlenmesini gerektirirler (Biber, Conrad ve Reppen 1998: 9). Ancak BTY tek başına doğru olan bir yöntem olarak değil, geleneksel yaklaşımları bütünleyen bir yaklaşım olarak kabul edilmelidir (Biber, Conrad ve Reppen 1998: 9-10).

5.2.2. Bütüncü Temelli Yaklaşım ve Artzamanlı Çalışmalar

Son dönemlerde BTY'nin çözümlemeli yöntemleri tarihsel dilbilim alanında da yaygınlık kazanmıştır. Bunun nedeni, tarihsel dilbilim alanının dilin tarihsel

gelişimini inceleyebilmek için daha başından beri yazılı metinlere dayanmasıdır (Biber, Conrad ve Reppen 1998: 203). Tarihsel dilbilimciler farklı metin türlerini ve farklı tarih dönemlerini örnekleyen geniş bir bütünce üzerinde çalışmak zorundadırlar (Biber, Conrad ve Reppen 1998: 203).

Artzamanlı metin bütünceleri çok farklı araştırmaları olanaklı kılmıştır. BTY kullanılarak dilbilimin her alanında yapılabilen çalışmalar, artzamanlı metin bütüncesi kullanılarak da çalışılabilmektedir (Biber, Conrad ve Reppen 1998: 203).

5.2.3. Bütünce Temelli Yaklaşımda Modeller

BTY çalışmalarında görülen en yaygın model, belirli bir dilsel özelliğe, yani bir sözcük ya da dilbilgisel yapıya odaklanılması ve bu yapının kullanımıyla ilişkili etmenlerin sorgulanmasıdır. Bu tür sorgulamalar özellikle dil kullanıcılarının farklı söylem koşullarında yaptıkları dilsel seçimleri şekillendiren etmenlere ışık tutmayı sağlamaktadır (Conrad 2002: 78).

BTY’da ikinci bir model ise, dilin bir işlevine odaklanmak ve söylemde bu işlevin nasıl gerçekleştiğini incelemektir (Conrad 2002: 81). Dilin belirli bir işlevini bütünce temelli yaklaşımla ele almak etkileşim içinde olan birçok özelliğin eşzamanlı olarak incelenebilmesini sağlamaktadır (Conrad 2002: 82).

Biz çalışmamızda, Türkçedeki yüklemleme olgusunu inceleyeceğimiz için, dilin sadece belli bir işlevine odaklanıp, bu işlevin nasıl gerçekleştiğini araştırmaya çalışacağız.

5.3. Bütünce Tasarımı

Bir bütünce yalnızca metinlerin bir derlemesi değildir. Aksine, bir bütünce bir dili ya da en azından dilin bir bölümünü temsil etmeyi amaçlar. Bir bütünceye dahil edilecek metinler derlenmeden ve çözümlenmeden önce, bütünce oluşturulma

aşaması dikkatli bir biçimde planlanmalıdır (Meyer 2002: 30). Bu nedenle, uygun bir bütünce tasarımı, dilde neyin temsil edilmek istendiğiyle yakından ilişkilidir. Ancak dilin ya da dilin bir bölümünün temsil edilmesi sorunlarla dolu bir işlemdir. Metinlerde yer alan her farklılığı ya da bu farklılıkları inceleyebilmek için gereken bağlamsal değişkenleri bilmek olanaksızdır. Ancak belli özelliklere odaklanmak oluşturulan bütüncenin olabildiğince temsil edici olmasını sağlayacaktır (Biber, Conrad ve Reppen 1998: 246).

Artzamanlı bir bütünce tasarlamak ise, çok daha karmaşık olabilir. Bütüncenin boyutu ve kapsamı gibi sorunların yanı sıra zaman değiştiren de uygun bir biçimde temsil edilmesi gereken bir öge olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, bütüncede temsil edilebilecek metinler tarihte geri gidildikçe hem sayı hem de boyut bakımından azalmaktadır. Bu durum da, oluşturulan bütüncenin temsil gücü konusunda soru işaretleri oluşturmaktadır (Biber, Conrad ve Reppen 1998: 251). Bu nedenle bütünce tasarımında ilk adım, araştırma amacının kararlaştırılmasıdır.

5.3.1. Çözümleme Birimi

BTY’la yapılan çözümlenmelerde verilmesi öncelikli kararlardan bir diğeri de çözümleme biriminin ne olduğudur. Bu karar önemlidir, çünkü araştırma nesnesinin belirlenmesini sağlamaktadır. İyi tanımlanmış bir çözümleme birimi olmadan önceden belirlenmiş araştırma sorularının sorgulanması gerçekleşmeyebilir (Biber, Conrad ve Reppen 1998: 269). BTY çözümlenmelerinde genellikle iki farklı araştırma sorusu göze çarpmaktadır:

- Dilsel bir özellik ve değişkelerinin betimlenmesi
- Metinlerin betimlenmesi

Bu durumda BTY çözümlenmelerinde göze çarpan iki çözümleme birimi de ‘dilsel bir özelliğin ortaya çıkması’ ve ‘metin’ olarak belirlenmektedir. Bu çözümleme birimleri ‘görülme’ olarak adlandırılmaktadır. Bir başka deyişle, dilsel bir özelliğin her

‘görülme’si o dilsel özelliğin bütüncü içinde ortaya çıktığı her durumla eşleşmektedir (Biber, Conrad ve Reppen 1998: 269).

Biz çalışmamızda İSD’nin temel çözümleme birimi olan Söylem Eylemlerini alacağız. Söylem Eylemleri yoluyla yüklemlemeye çok daha geniş bir bakış açısından yaklaşılabildiğimiz için, bütüncüyü oluştururken yalnızca tümceleri değil bu tümcelerde önce ve sonra gelen tümceleri de incelemeyi düşünmekteyiz. Çünkü konuşucunun niyeti doğrultusunda bir *Hamle* gerçekleştirdiğinde, o Hamle içindeki bütün Söylem Eylemlerini söz konusu niyet doğrultusunda şekillendirmektedir. Yüklemlemeyi edimbilimsel düzlemde başlayarak incelemeyi amaçlayan çalışmamızda, aynı hamle içinde yer alan Söylem Eylemlerinin birbirini nasıl etkilediğinin ortaya çıkartılması önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle, bütüncemizi oluştururken yalnızca tümceler temel alınmayacak, İSD’deki *Hamle* birimi yazılı dilde genellikle paragraflarla örtüştüğünden (Hengeveld, 2004: 8), paragraflar bir bütün olarak göz önünde bulundurulacaktır.

5.4. Yüklemleme Bütüncesi

Yüklemleme bütüncesini tanıtmaya başlamadan önce amaçlı örneklem yöntemiyle oluşturduğumuz bu bütüncü oluştururken göz önünde bulundurulan ölçütleri gözden geçirelim:

- Çalışmamız Türkçenin tarihsel gelişimini göz önünde bulunduracağı için, bir başka deyişle artzamanlı bir araştırma olacağı için, bütüncü için yazılı metin türü seçilmiştir.
- Eski dönemlerdeki Türkçe yazılı metinler arasından seçim yaparken, metinlerin şiir değil de düzyazı şeklinde olmasına özen gösterilmiştir.
- Düzyazı türündeki metinlerden anlatı metin türü örnekleri seçilmiştir. Çünkü bu metin türünde bir kişinin yaşam öyküsü ya da bir döneme ilişkin olaylar aktarılmaktadır. Yüklemlemeyi, Olay Durumlarını da göz önünde bulundurarak ele almaya çalıştığımız için olay örgüsü yoğun olan metinlerin seçilmesi, bütünceden elde edilebilecek bulguların çeşitliliğini

ve genellenabilirliğini arttıracaktır. Anlatı metinlerindeki olay örgüsünün yoğun ve çok çeşitli olması, bütüncüye bu türden metinlerin alınmasını sağlamıştır.

- Art zamanlı bütüncü oluşturulurken Tekin ve Ölmez'in (1999) Türkçenin tarihsel dönemlerine ilişkin sınıflandırılmalarından yararlanılmış ve Eski Türkçe (6. -11. yüzyıllar arası), Orta Türkçe (11. – 16. yüzyıllar arası) ve Yeni Türkçe (16. yüzyıldan günümüze kadar olan dönem) dönemlerinden 3 metin seçilmiştir.
- Eşzamanlı bütüncü oluşturulurken ise, artzamanlı bütüncüyle nitel ve nitel denge sağlamak için 3 adet biyografik roman seçilmiştir. Romanlar, güncel dil kullanımını inceleyebilmek için 2000 yılından sonra yayımlanmış eserler arasından seçilmiştir.
- Bütüncü için seçilen ve bilgisayara aktarılan metinlerdeki bütün yüklemlemeler içinden yalnızca değerliği iki ya da üç olan eylemlerle oluşturulan, yani iki ya da üç üyesi (uydular bu sayının dışında tutulmuştur) olan yüklemlemeler seçilmiştir. Tek değerlikli eylemler ve ad soylu sözcüklerle kurulan yüklemlemeler yalnızca bir üyeye yer verdikleri için kapsam dışı bırakılmıştır. İki ve üç değerlikli eylemlerin seçilme nedeni, bu tür eylemlerle kurulan yüklemlemelerde ÖZNE dışında en az bir NESNE'nin bulunması zorunluluğudur. Böylelikle yüklemlemeye ilişkin daha fazla veri-çıkışlı bilgi elde edilebilecektir ve genellemelere gidilebilecektir.

Üç adet tarihsel metin ve üç adet güncel metinden oluşan bütüncenin nitel dengelemesi, anlatı türünden metinlerin özellikle de biyografik özellikler taşıyan metinlerin seçilmesi yoluyla sağlanmıştır. Bu noktada bütüncemizi oluşturmak için seçilen metinleri aşağıdaki gibi bir çizelgede görebiliriz:

Çizelge 5. Yükleleme Bütüncesini oluşturan metinler

Bütünce	Dönem	Eser Adı	Yazarı
Artzamanlı	Eski Türkçe	Orhun Yazıtları	
	Orta Türkçe	Battal-name	
	Yeni Türkçe	Dede Korkut	
Eşzamanlı		İnönü'lü Günler	Onur Kumbaracıbaşı
		Beco: Behcet Cantürk'ün Anıları	Soner Yalçın
		Rauf Denктаş: Yeniden yaşasaydım	Nur Batur

Bütünceyi oluşturmak için eşzamanlı metinlerden her on sayfada bir sayfa seçilmiş ve taranarak bilgisayara aktarılmıştır. Böylece metinleri %10'luk bir kısmı bütünceye dahil edilmiştir. Ancak, sayfa başlarında ya da sonlarında, kuramsal çerçevemiz olan İSD'nin *Hamleler* temelinde işlemesi gereği, yarım kalan *Hamleler* bir önceki ya da sonraki sayfadan alınarak *Hamlelerin* bütünlüğü ve konusal bütünlük korunmuştur. Tarihsel metinler ise farkı şekillerde bütünceye dahil edilmiştir. Orhun yazıtları eşzamanlı metinlere göre hacim olarak çok daha küçük oldukları için, bütüncenin nicel dengesini korumak amacıyla bütün olarak bütünceye dahil edilmişlerdir. Orta Türkçe dönemine ait eserler arasından seçilen ve *Battal-name* adlı eserden, %10'luk bölüme karşılık gelen iki bölüm ve Yeni Türkçe döneminden seçilen *Dede Korkut* eserinden yine %10'luk bölüme denk gelen iki öykü seçilmiştir.

Bütünceyi oluşturan metinlerin hamlelere bölünmesi sırasında Türkçede yazı dilinde *Hamlelerin* genellikle paragraflarla ifade edildiği belirlemesine (Hengeveld, 2004: 8) uymayan durumlar ortaya çıkmıştır. Türkçe metinlerde yazarın iletişimsel bir niyet doğrultusunda yaptığı *Hamlelerin* her durumda paragraflarla örtüşmediği görülmüştür. Bazı durumlarda *Hamleler* birden çok paragraftan oluşabilmekte ve bazı durumlarda da bir paragrafta birden çok hamle yer alabilmektedir. Bu durumu aşağıdaki gibi örnekleyebiliriz.

- (63) [H1 [Paragraf 1 Önsöz yazmıyorum. Önsözlerden hoşlanmam. Önsöz kitabın başına konur. Ama kitap bittikten sonra yazılır. Okuyucuyu kandırmak gibi gelir bana... p1]
[Paragraf 2 Olan bitenin özetini anımsatır. Yazanın haklılığını kanıt-
lama, yazdıklarından kendini aklama çabasına benzer. p2] H1]
İnönü'lü Günler, s.11

(63)'te yazar 'önsöz'ler hakkında bilgi vermek niyetiyle bir hamleye başlamıştır. İSD'nin Hamle tanımına göre yazarın ilk hamlesi birinci paragrafında sonlanacak ve yazar ikinci bir hamle için başka bir paragrafa başlayacaktı. Ancak (63)'te de görüldüğü gibi yazarın niyetini gerçekleştirme işlemi, bir başka deyişle 'önsöz' konusu birinci paragrafta bitmemekte ve ikinci paragrafta da devam etmektedir.

- (64) [H1 [... p1] [Paragraf 2 Sonunda iki lider Ankara'ya gidip Fatin Rüştü Zorlu'yla görüşmüş ve teşkilat için silah ve uzman istemişlerdi. H1]
[H2 Zorlu, teşkilatın kurulmasına karar vermişti ama ya Başbakan Adnan Menderes nasıl bakıyordu? H2] p2]
Rauf Denktaş: Tekrar Yaşasaydım, s.177

(64)'te ise aynı paragraf içinde yer alan iki farklı hamle görülmektedir. Yazar niyeti doğrultusunda önceki paragraflarda başladığı hamlesini P2'nin son tümcesinden önce bitirmekte ve son tümcede bir soru yapısıyla yeni bir hamleye başlamaktadır.

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi Türkçede Hamleler her zaman paragraflarla örtüşmemektedir. Ayrıca tarihi metinlerde paragraf gibi bölümlemeler yerine farklı yazıtlar, farklı bölümler ya da farklı öyküler bulunmaktadır. Bu nedenle bütüncedeki metinler Hamlelere ayrılırken paragraflar yerine söylem konusu temel alınmış ve konusal bütünlük sergileyen metin bölütleri Hamle olarak kabul edilmiştir.

Bütüncemize ilişkin bilgileri sunduktan sonra çalışmamızın çözümlene bölümünde örnek çözümlerimizi ele alabiliriz.

ALTINCI BÖLÜM

BULGULAR ve TARTIŞMA

6.1. Giriş

Bütünce için seçilen metinlerden oluşturulan yükleme bütüncesini incelemeye geçmeden önce kuramsal çerçevemizde ayrı ayrı düzlemlerde (kişilerarası, temsilleştirme ve biçim-sözdizim) kullanılan gösterimleri tek çizelgede toplamak bütünceden elde edilen bulguların işlenmesi ve sunulması için önemli bir aşamadır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki gibi bir çizelge oluşturulmuştur:

Çizelge 6. İşlevsel Söylem Dilbilgisi, Söylem Eylemi Çözümleme Taslağı

1.		Bütünce verisi		
2.	Kişilerarası Düzlem	H	SE İİ	Hamle Söylem Eylemi İletilen İçerik Y Yükleme Alteylemi G Gönderme Alteylemi
3.	Temsilleştirme Düzlemi	ö	od f x, y, z	Önerme Olay durumu Özellik Birey (katılımcı), Yer, Zaman
4.	Biçim-sözdizimsel Düzlem	T	Yt AÖ EÖ	Tümce Yantümce Ad öbeği Eylem Öbeği
5.		Bütünce Verisi.		
6.				
7.	Kişilerarası Düzlem	SE	G	G Y
8.	Temsilleştirme Düzlemi	od	(x)	(x) F
9.	Biçim-sözdizimsel Düzlem		AÖ / Yt	AÖ / Yt EÖ

Çizelge 6.'da 1. satır bütünceden elde edilen verinin (tümce ya da sözcelerin) yazıldığı satırdır. Bu satırın hemen altındaki 2. satır kişilerarası düzlemin gösterim yönteminin daha sadeleştirilmiş bir biçimidir. Kişilerarası Düzlem gösterimi Hamleyle başlamaktadır. Bir alt düzeyde, Y(ükleme) ve G(österme) alteylemlerini

içeren İİ düzeyi bulunmaktadır. Çizelgede, daha sonra, 3. satırdaki Temsilleştirme Düzlemi yer almaktadır. Bu düzlem, ö(nerme) ile başlayıp Olay Durumu ve f, x, y ve z (özellik, birey, yer ve zaman) alt düzlemlerine ulaşmaktadır. 4. satırdaki Biçim-sözdizimsel düzlemde T(ümce), Yt (yantümce), AÖ ve EÖ alt düzlemleri yer almakta ve bu düzlemler tümcelerin içyapısını göstermek amacıyla kullanılmaktadır. Çizelge 6.'da 5. satırda bütünce verisi bir kez daha tekrarlanmaktadır. Bu satırın altında yer alan 7., 8. ve 9. satırlarda daha önce kişilerarası, temsilleştirme ve biçim-sözdizim düzlemlerinin gösterimlerinde sunulan bilgi örtüştürülmekte; böylece hangi kurucuların farklı düzlemlerde hangi işlevleri yüklediği daha kolay görülebilmektedir.

6.2. Çözümleme Örnekleri

Bu bölümde yükleme bütüncesinden seçilen örnekler Çizelge 6'daki taslağa yerleştirilerek gösterilecek ve yorumlanacak olduğunda aşağıdaki gibi bir şekil ortaya çıkmaktadır.

(63) Karanlıktan değildi korkusu, onu, ilk kez gittiği bu yol ürkütüyordu.				
Kişilerarası Düzlem	H	SE	İİ	[F ₁ BİLD:(F ₁) onu, ilk kez gittiği bu yol ürkütüyordu [Y ₁ : ürküt-(Y ₁) [G ₁ : onu(G ₁)] _{KONU} , [G ₂ : ilk kez gittiği bu yol(G ₂)] _{ODAK}
Temsilleştirme Düzlemi	ö	od	f x	Değişim [f ₁ : ürküt _E -(f ₁) (x ₁ : ilk kez gittiği bu yol(x ₁)) _{GÜÇ} (x ₂ : onu(x ₂)) _{EREK[+denev]}
Biçim-sözdizimsel Düzlem	T	Yt	Yt/AÖ EÖ	[ilk kez gittiği bu yol] _{YtiÖZNE} [onu] _{AÖiNESNE} [ürküttü] _{EÖi}
Karanlıktan değildi korkusu, onu, ilk kez gittiği bu yol ürkütüyordu.				
H	onu	ilk kez gittiği bu yol	Ürküttü	
Kişilerarası Düzlem	[G ₁] _{KONU}	[G ₂] _{ODAK}	[Y ₁ : ürküt-(Y ₁)	
Temsilleştirme Düzlemi	Değişim [+denev]	(x ₂) _{EREK[+denev]}	(x ₁) _{GÜÇ}	[f ₁ : ürküt _E -(f ₁)
Biçim-sözdizimsel Düzlem		[AÖ _i] _{NESNE}	[Y ₁] _{ÖZNE}	[ürküttü] _{EÖi}

Ancak (63)'teki gibi bir gösterim, hem Hamle içinde yer alan diğer SE'lerini göstermemesi, dolayısıyla önceki söylemle ilişki kuramaması hem de çizelgenin takip edilmesi ve okunması güçlük yaratacağı için yalnızca 5.-9. satırlar kullanılarak daha kısa bir biçimde verilecektir. Hamle içinde yer alan diğer SE'lerinin gösterilebilmesi için de, Hamle ve SE'lerin tümceler üzerinde gösterildiği aşağıdaki gibi bir gösterim biçimi tercih edilecektir:

(64) [H1 [SE1Hava zifiri karanlıktı]. [SE2Mekkareci Reşit Cantürk korkuyordu]. [SE3 [Yt Karanlıktan değildi korkusu], [Yt onu, ilk kez gittiği bu yol ürkütüyordu.]] [SE4 Oysa kaç kez gitmişti Suriye'ye.] [SE5 O yolları ezbere biliyordu...] H1]

(64)'te yazar beş SE içeren bir Hamle (H1) kullanmıştır. Bu hamledeki SE'lerinin iletilen içeriklerinde de ad tümceleri ve eylem tümceleri bulunmaktadır. Çalışmamız yalnızca geçişli eylem içeren yapıları incelediği için ad tümceleri ve geçişsiz eylem içeren tümceler çözümlenmemiş *italik* yazıtipiyle belirtilmiş birimler çözümlenmiştir. Ancak yüklemlemenin yalnızca sözdizimsel ve anlambilimsel düzlemlerde değil, ayrıca edimbilimsel düzlemde de işlediği varsayımından yola çıkan çalışmamız, geçişli eylemlerle oluşturulan yapıların içinde bulunduğu hamledeki bütün SE'leri ve tümceleri göz önünde bulundurmalıdır. Çünkü, özellikle Türkçe gibi artgönderim ve özellikle boş-artgönderim olgusuna sıkça başvuran bir dilde yüklemlemeyi incelerken, söz konusu boş-artgönderimlerin söylemde daha önce gelen hangi birimlere gönderme yaptıklarının bilinmesi, yüklemlemenin düzenlenişine ilişkin ayrıntılı bilgi sağlayacaktır. Bu bilgiler doğrultunda H1 hamlesinde yer alan ilk geçişli yapıyı inceleyelim.

(65) [Yt (onu)KONU/EREK[+deney]/NESNE (ilk kez gittiği bu yol)ODAK/GÜÇ/ÖZNE ürkütüyordu.]

(65)'te 'ürküt-' eylemiyle kurulmuş geçişli bir yüklemleme görülmektedir. Ancak bu yüklemleme Türkçenin temel sözcük dizilişi olan Özne Nesne Eylem dizilişinden farklı olarak NEÖ dizilişiyle oluşturulmuştur. Örnekteki yüklemlemeye kişilerarası düzlemde baktığımızda 'onu' AÖ'nin tümce başı konumunda, yani belirtisiz dizilişte

Öznenin bulunması gereken konumda olduğunu görürüz. Bunun nedeni ‘onu’ adılının bir önceki SE’nde bulunan ‘Mekkeci Reşit Cantürk’ AÖ’ne gönderme yapması, dolayısıyla söylem aracılığıyla bilinen, eski bilgi olması ve yazar tarafından iletinin çıkış noktası olarak seçilmesidir. Yükleleme, iletinin çıkış noktası olarak seçilen bu birime KONU edimbilimsel işlevini yüklemiş ve yüklelemenin geri kalan birimlerinin söz konusu birim hakkında olduğunu belirlemiştir. Kişilerarası düzlemdeki bir diğer işlev olan ODAK işlevi ise, yüklelemede KONU işlevini yüklenmiş birim hakkında verilen yeni bilgiyi kodlayan birime yüklenmiş ve yüklelemenin edimbilimsel düzlemdeki gerçekleşmesi tamamlanmıştır. ‘onu’ dilsel birimine, söylemde daha önceden bilinen bilgiye gönderme yaptığı için KONU işlevinin yüklenmesi yüklelemenin biçim-sözdizimsel düzenlenişini de etkilemektedir. Türkçede temel kurucu dizilişi olan ÖNE dizilişi, yazarın iletinin çıkış noktası olarak seçtiği ve KONU işlevini yüklediği dilsel birime göre farklılaşmış ve NEÖ dizilişine sahip bir yüklelemeye ulaşılmıştır. (65)’teki yüklelemeyi Çizelge 6’nın 5. - 9. satırlarındaki gösterimle aşağıdaki gibi ifade edebiliriz:

(66)	Karanlıktan değildi korkusu, <i>onu, ilk kez gittiği bu yol ürkütüyordu.</i>		
H	onu	ilk kez gittiği bu yol	ürkütü
Kişilerarası Düzlem	[G _I] _{KONU}	[G _J] _{ODAK}	[Y _I : ürküt-(Y _I)]
Temsilleştirme Düzlemi	DEĞİŞİM [+denny]	(X ₂) _{EREK[+denny]} (X ₁) _{GÜÇ}	[f _i : ürküt _E -(f _i)]
Biçim-sözdizimsel Düzlem	[AÖ _i] _{NESNE}	[Y _t] _{ÖZNE}	[ürkütü] _{EÖ_i}

(66)’daki gösterim (65)’teki gösterimde belirtilemeyen katmanlaşmayı göstermesi açısından önemlidir. Bu gösterimde, hangi dilsel birimlerin farklı düzlemlerde hangi işlevleri yüklediği gösterilebilmektedir. Ayrıca, (64) ve (65)’teki gösterimleri daha da karmaşıktırmamak için ele alınmayan söylem ve Olay Durumuna ilişkin bilgiler (66)’daki gösterimde sunulabilmektedir.

(64)’teki örneği çözümlemeye devam ettiğimizde, SE5’in de geçişli bir eylemle oluşturulduğunu görebiliyoruz:

(67) [_{SE5} Ø_{KONU/ÖZNE/SIFIR[+deney]} (O yolları)_{ODAK/NESNE/EREK[+deney]} ezbere biliyordu] **H1**

(68) O yolları ezbere biliyordu...				
H		Ø	o yolları	ezbere biliyordu
Kişilerarası Düzlem		[G _I] _{KONU}	[G _J] _{ODAK}	[Y _T : bil-(Y _T)]
Temsilleştirme Düzlemi	DURUM [+deney]	(X ₁) _{SIFIR[+deney]}	(X ₂) _{EREK(+deney)}	[f _i : bil _E -(f _i)]
Biçim-sözdizimsel Düzlem		[AÖ _i] _{ÖZNE}	[AÖ _i] _{NESNE}	[ezbere biliyordu] _{EÖi}

(67)'de 'O yolları' AÖ tümcedeki ilk birim olarak görülse de, bu SE'de, SE2'deki 'Mekkareci Reşit Cantürk' AÖ'ne gönderme yapan bir boş gönderge (Ø) vardır. Yazar bu SE'de yüklemlemenin [G_I] katılımcısına KONU, [G_J] katılımcısına ise ODAK edimbilimsel işlevlerini yüklemeyi tercih etmektedir. Ancak biçim-sözdizimsel düzleme geçerken, Türkçede sıkça görülen bir olgu gerçekleşmekte ve SE'nin KONU işlevini yüklenmiş ilk katılımcısı, boş artgönderimle ifade edilmektedir, ancak bu durum söz konusu katılımcının ÖZNE sözdizimsel işlevi yüklenmesine engel olmamaktadır. Benzer biçimde SE'ndeki ikinci katılımcı ise, ODAK işlevini yüklenmiş olan ve SE3 ve SE4'te yer alan 'ilk kez gittiği bu yol' ve 'Suriye'ye' AÖ'lerine gönderme yapan 'o yolları' AÖ'dir. Daha sonra, biçim-sözdizimsel düzlemde bu AÖ'ne NESNE işlevi yüklenmektedir.

(69) [**H2** [_{SE1} [Y_T Soğuktu] ama [Y_T *terlediğini hissetti*]]. [_{SE2} *Mendilini çıkarmayı düşündü, alnını silmek için*]. [_{SE3} [Y_T *Vazgeçti*], [Y_T *beyaz mendili jandarmalar görebilirdi*]]. [_{SE4} [Y_T *Canı sıkıldı*], [Y_T *heyecanına engel olamıyordu*]]. [_{SE5} [_T *Fakat yüreğinin neden hızlı hızlı attığını biliyordu*]. [_T *Hem yola, hem de ilk kez taşıdığı bu mala yabancıydı.*]] **H2**]

(70) [_{Y_T} Ø_{KONU/KILICI/ÖZNE} *terlediğini*_{ODAK/EREK[+deney]/NESNE} *hissetti*]

H		Ø	terlediğini	hissetti
Kişilerarası Düzlem		[G _I] _{KONU}	[G _J] _{ODAK}	[Y _T : hisset-(Y _T)]
Temsilleştirme Düzlemi	DEĞİŞİM [+deney]	(X ₁) _{KILICI}	(X ₂) _{EREK[+deney]}	[f _i : hisset _E -(f _i)]
Biçim-sözdizimsel Düzlem		[AÖ _i] _{ÖZNE}	[AÖ _j] _{NESNE}	[hissetti] _{EÖi}

(71) [SE Ø_{KONU/KILICI/ÖZNE} (mendilini çıkarmayı)_{ODAK/EREK[+deney]/NESNE}
düşündü alnını silmek için]

H	Ø	mendilini çıkarmayı	düşündü alnını silmek için
Kişilerarası Düzlem	[G _i] _{KONU}	[G _j] _{ODAK}	[Y _i : düşün-(Y ₁)]
Temsilleştirme Düzlemi	ETKİNLİK (x ₁) _{KILICI}	(x ₂) _{EREK[+deney]}	[f _i : düşün _E -(f _i)]
Biçim-sözdizimsel Düzlem	[AÖ _i] _{ÖZNE}	[Y _t] _{NESNE}	[düşündü alnını silmek için] _{EÖ_i}

(69)'da yine 5 SE'nden oluşan bir Hamle gözlenmektedir. H2 hamlesi içinde geçişli eylemlerle oluşturulmuş altı yüklemleme bulunmaktadır. (70)'te bu yüklemlemelerden ilki görülmektedir. (70)'teki yüklemlemede, KONU edimbilimsel işlevini yüklenmiş katılımcı Hamle sınırlarını aşarak bir önceki hamlede yer alan bir AÖ'ne gönderimde bulunmaktadır. Söz konusu katılımcı biçim-sözdizimsel düzlemde biçimbilimsel olarak gerçekleşmemekte ve ÖZNE işlevini yüklenmiş bir boş-gönderge olarak kodlanmaktadır. (70)'teki 'terlediğini' yantümcesi ise ODAK edimbilimsel işlevini ve biçim-sözdizimsel düzlemde de, NESNE sözdizimsel işlevini yüklenmektedir. H2'deki SE2'de yer alan diğer bir yüklemleme de (71)'de verilmiştir. (71)'de KONU edimbilimsel işlevini yüklenen katılımcı yine biçim-sözdizimsel düzlemde boş gönderge olarak kodlanmaktadır. 'mendilini çıkarmayı' yantümcesi ise ODAK işlevini yüklendikten sonra, biçim-sözdizimsel düzlemde NESNE işlevi yüklenmiş olarak kodlanmaktadır.

(72) [H₁ [SE₁ Sözlerimin doğruluğu ortadaydı.] [SE₂ Korkut Bey çok sinirlendi.] [SE₃ Güvenlik güçlerinin bahçeyi çevirmesini emretti.] [SE₄ [Y_t Takviye istedi] ve [Y_t tüm öğrencileri gözaltına alacağını söyledi.]] [SE₅ [Y_t Ama sonra düşündü], [Y_t herhalde oluşturdukları milliyetçi cephe hükümetinde Alpaslan Türkeş'in başbakan yardımcısı olduğunu da hatırlayarak, "Bu seferlik dışarıdan gelen öğrencileri affediyorum. Diğerleri büyük anfiye gelsin, sorunlarını dinleyeceğim," dedi.]] H₁]

(73) [SE₃ Ø_{KONU/KILICI/ÖZNE} (Güvenlik güçlerinin bahçeyi çevirmesini)_{ODAK/EREK/NESNE} emretti]

H	Ø	güvenlik güçlerinin bahçeyi çevirmesini	emretti
Kişilerarası Düzlem	[G _i] _{KONU}	[G _j] _{ODAK}	[Y _i : emret-(Y ₁)]
Temsilleştirme Düzlemi	ETKİNLİK (x ₁) _{KILICI}	(x ₂) _{EREK}	[f _i : emret _E -(f _i)]
Biçim-sözdizimsel Düzlem	[AÖ _i] _{ÖZNE}	[Y _t] _{NESNE}	[emretti] _{EÖ_i}

(74) [SE4 [Y_t Ø_{KONU/KILICI/ÖZNE} takviye istedi]

H	Ø	takviye	istedi
Kişilerarası Düzlem	[G ₁] _{KONU}	[G ₁] _{ODAK}	[Y _t : iste-(Y _t)]
Temsilleştirme Düzlemi	KONUM [+deney]	(x ₁) _{KILICI}	(x ₂) _{EREK[+deney]}
Biçim-sözdizimsel Düzlem	[AÖ _i] _{ÖZNE}	[AÖ _i] _{NESNE}	[istedi] _{EÖi}

(75) [SE4 ... [Y_t Ø_{KONU/KILICI/ÖZNE} (tüm öğrencileri gözaltına aldiracağını)_{ODAK/EREK/NESNE} söyledi.]

H	Ø	tüm öğrencileri gözaltına aldiracağını	söyledi
Kişilerarası Düzlem	[G ₁] _{KONU}	[G ₁] _{ODAK}	[Y _t : söyle-(Y _t)]
Temsilleştirme Düzlemi	ETKİNLİK	(x ₁) _{KILICI}	(x ₂) _{EREK}
Biçim-sözdizimsel Düzlem	[AÖ _i] _{ÖZNE}	[Y _t] _{NESNE}	[söyledi] _{EÖi}

(72)'de beş SE'nden oluşmuş bir *Hamle* görülmektedir. (73)'te verilen SE3'teki yüklemlemede KONU edimbilimsel işlevi, biçim-sözdizimsel düzlemde biçimbilimsel gerçekleşmesi olmayan bir boş-göndergeye yüklenmiştir. Bu boş gönderge bir önceki SE'nde (SE2) yer alan 'Korkut Bey' AÖ'ne artgönderim yoluyla bağlanmaktadır. Bu yüklemlemede ODAK edimbilimsel işlevi ise 'güvenlik güçlerinin bahçeyi çevirmesini' yantümcesine yüklenmiştir. Temsilleştirme düzleminde, gönderge KILICI anlambilimsel işlevini yüklenirken, yantümce EREK işlevini yüklenmiştir. Biçim-sözdizimsel düzlemde boş-artgöndergeye ÖZNE işlevi yüklenirken, yantümce ise, NESNE sözdizimsel işlevini yüklenmektedir. (74)'teki yüklemlemede KONU işlevi yine bir boş-göndergeye yüklenmiştir. Bu yüklemlemede ODAK işlevinde ise 'takviye' AÖ bulunmaktadır. 'takviye' AÖ temsilleştirme düzleminde EREK işlevini yüklenirken, biçim sözdizimsel düzlemde NESNE işlevini yüklenmiştir. (75)'teki yüklemlemede ise ETKİNLİK gösteren bir OD kodlanmaktadır. Bu yüklemlemede KONU işlevi önceki iki yüklemlemede olduğu gibi yine bir boş-göndergeye yüklenmiştir. Bu boş-gönderge, sırasıyla KILICI ve ÖZNE işlevlerini yüklenmektedir. 'tüm öğrencileri gözaltına aldiracağını' yantümcesi ise, sırasıyla, ODAK, EREK ve NESNE işlevlerini yüklenmiştir.

(76) [H₁ [SE₁ Rauf'un babası tam bir milliyetçiydi.] [SE₂ Gözü hep Anadolu'da, Mustafa Kemal'deydi.] [SE₃ [Y_t Her yıl mutlaka Türkiye'ye gidiyor]; [Y_t İstanbul'da gazeteci ve milletvekili dostlarıyla görüşüyordu.]] H₁]

(77) [SE₃ [Y_t Ø_{KILICI/KONU/ÖZNE} her yıl mutlaka Türkiye'ye_{ODAK/YÖN/NESNE} gidiyor]]

H	Ø	Türkiye'ye	(her yıl mutlaka) gidiyor
Kişilerarası Düzlem	[G ₁] _{KONU}	[G ₁] _{ODAK}	[Y _t : git-(Y ₁)]
Temsilleştirme Düzlemi	ETKİNLİK (x ₁) _{KILICI}	(x ₂) _{YÖN}	[f _i : git _E -(f _i)]
Biçim-sözdizimsel Düzlem	[AÖ _i] _{ÖZNE}	[AÖ _j] _{NESNE}	[(her yıl) mutlaka] gidiyor _{EÖi}

(74) [SE₃ [Y_t Ø_{KILICI/KONU/ÖZNE} (İstanbul'da)_{YER} (gazeteci ve milletvekili dostlarıyla)_{ODAK/EREK/NESNE} görüşüyordu]]

H	Ø	takviye	istedi
Kişilerarası Düzlem	[G ₁] _{KONU}	[G ₁] _{ODAK}	[Y _t : görüş-(Y ₁)]
Temsilleştirme Düzlemi	ETKİNLİK (x ₁) _{KILICI}	(x ₂) _{EREK}	[f _i : görüş _E -(f _i)]
Biçim-sözdizimsel Düzlem	[AÖ _i] _{ÖZNE}	[AÖ _j] _{NESNE}	[(İstanbul'da) görüşüyordu] _{EÖi}

(76)'da üç SE içeren bir *Hamle* görülmektedir. Bu *Hamle*deki SE₃'te iki farklı yüklemleme bulunmaktadır. (77)'de verilen yüklemlemede KONU işlevini yüklenen boş gönderge SE₁'deki 'Rauf'un babası' AÖ'ne gönderme yapmaktadır. (77)'deki boş gönderge temsilleştirme düzleminde KILICI, biçim-sözdizimsel düzlemde ise ÖZNE işlevini yüklenmiştir. Bu yüklemlemede 'Türkiye'ye' AÖ, ODAK işlevini yükledikten sonra, temsilleştirme düzleminde YÖN anlambilimsel işlevini ve biçim-sözdizimsel düzlemde de, NESNE anlambilimsel işlevini yüklenmektedir. (74)'teki yüklemlemede ise, yine boş gönderge KONU, KILICI ve ÖZNE işlevini yüklenmektedir. Bu yüklemlemede 'gazeteci ve milletvekilleri dostlarıyla' AÖ sırasıyla, ODAK, EREK ve NESNE işlevlerini yüklenmişlerdir. Bu yüklemlemede yer alan 'İstanbul'da' AÖ ise, yüklemlemenin üyesi değil de uydusu olduğu için çözümleme dışında bırakılmıştır.

Yukarıda verdiğimiz çözümlerler çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde örneklerin nasıl gösterileceğini açıklamak amacıyla sunulmuştur. Bu aşamada artık

çalışmamızın bütüncesinden elde edilen bilgiler ışığında ‘Türkçede yüklemleme nasıl biçimlenmektedir?’ olarak belirlediğimiz çalışmamızın ilk araştırma sorusunu yanıtlamaya başlayabiliriz.

6.3. Türkçede Yüklemlemenin Biçimlenişi

Çalışmamızda İşlevsel Dilbilgisi ve İşlevsel Söylem Dilbilgisi’ni tanıttığımız bölümlerde Dik’in (1978, 1989) yüklem çerçevelerinden söz etmiştik. Bu bilgileri tekrar hatırlayalım. İşlevsel Dilbilgisi’ne göre dilsel anlatımlardaki anlambilimsel ve sözdizimsel davranışlarına ilişkin Sözlükçede yüklem çerçevesi adı verilen birimler içinde saklanan bilgiler şunları içermektedir (Dik, 1979: 15-16):

- yüklemün sözlüksel biçimi
- yüklemün sözlüksel ulamı
- yüklemün gerektirdiği kurucu sayısı
- yüklemün kurucularına getirdiği seçme kısıtlamaları
- kurucuların yüklendikleri anlambilimsel işlevler

$$(75) \quad \text{ver}_E ((x_1: \text{insan } (x_1))_{\text{Kılıcı}} (x_2)_{\text{Erek}} (x_3 \text{ canlı } (x_3))_{\text{Alıcı}})$$

İşlevsel dilbilgisinin yukarıdaki belirlemesi her yüklem (çalışmamızın bağlamında her eylem) için bir yüklemleme çerçevesi belirlemekte ve gerekli bilgiyi bu çerçeve içinde yüklemle birlikte saklamaktadır. Ancak aynı yüklemün farklı OD’larında farklı üye yapısı sergileyebilmesi dilsel anlatımlardaki bilginin saklanması ve düzenlenmesi daha farklı bir çerçeve gerektirmektedir. OD’larına ilişkin bilginin saklanmasını ve düzenlenmesini sağlayan bu farklı çerçeveyi Hengeveld (1992) ve García Velasco ve Hengeveld’i (2002) izleyerek ‘Yüklemleme Çerçevesi’ olarak adlandıracağız. García Velasco ve Hengeveld’e göre yüklemleme çerçeveleri sözlükbirimlerin yer alabilecekleri dilsel anlatım düzenlenişlerini belirleyen ve hem anlambilimsel açıdan hem de sözdizimsel açıdan dillere özgü özellikler sergileyen yapılardır (2002: 107-108). Yüklemleme Çerçeveleri de tıpkı dildeki sözlükbirimler gibi DAĞARCIK’ta yer alırlar. García Velasco ve Hengeveld’e (2002) göre,

yüklemleme çerçevelerinin sayısının ve doğasının sözdizimsel ve biçimbilimsel ölçütlere göre belirlenmesi gerekmektedir. García Velasco ve Hengeveld (2002) İngilizcedeki yüklemleme çerçeveleri için aşağıdaki gibi bir gösterim geliştirmişlerdir.

$$(76) \quad (Y_1: (f1: \blacklozenge (f1)) (Y_1)) (G_1: (\tau_1)_{A. \text{işlev}} (G_1)) (G_2: (\tau_2)_{A. \text{işlev}} (G_2))$$

(76)'daki gösterim bir tane *Y* Yükleme Alteylemi ve iki tane *G* Gönderim İşlevi içeren bir OD'nu göstermektedir. Bu gösterimde $\blacklozenge$ simgesi bu yüklemleme çerçevesine eklenebilecek sözlükbirimleri temsil etmektedir. τ ise *G* Gönderim İşlevine temsilleştirme düzleminde eklenebilecek dilsel birimlerin türlerini (önermesel içerik, Olay Durumu, işlev, birey, yer, zaman) göstermektedir. Buna göre (76)'daki yüklemleme çerçevesinde $\blacklozenge$ simgesi yerine bir DAĞARCIK'ta yer alan bütün yüklemeler eklenebilirken τ simgesiyle gösterilen Gönderme Alteyleminde, bağlama göre, bir önermesel içeriğe, başka bir Olay Durumuna, başka bir yüklemlemeye ya da dış dünyadaki varlıklara ya da yer ve zamana gönderme yapılabilmektedir. Yüklemleme çerçeveleri dillere özgü olduğu için τ yerine hangi dilsel birimlerin geleceği her dil için ayrı ayrı belirlenmelidir. *G* Gönderme Alteylemi ile gönderimde bulunan dilsel birimlerin anlambilimsel işlevleri de dillere ve OD'larına göre değişiklik göstereceği için her dil ve OD için ayrı ayrı saptamalar yapılmalıdır.

Biz de çalışmamızın bu bölümünde bütüncemizdeki verileri inceleyerek Dik (1989) tarafından belirlenen OD sınıflandırmasında yer alan her bir OD türü için gerekli yüklemleme çerçevelerini (76)'daki gösterimi temel alarak belirleyeceğiz. Çalışmamız yalnızca değerliği iki ya da üç olan yüklemeleri temel aldığı için seçilen metinler içinde geçen bu türden eylemcil yüklemeler ayıklanmış ve sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmalar sonucunda ortaya çıkan bulgular Türkçedeki Yüklemleme Çerçeveleri'nin belirlenmesi için kullanılmıştır. Bu noktadan sonra tek tek Türkçedeki yüklemleme çerçevelerinin nasıl biçimlendiğini ele alabiliriz.

6.3.1. Türkçede *Durum* Olay Durumu Gösteren Yükleleme Çerçevesi

Dik'in (1989) de belirttiği gibi Durum OD'ları [-dev] [-denet] özellikli OD'lardır. Bir başka deyişle, *devingenlik* ve *denetim* içermezler. Bütüncede geçen Durum OD'larına baktığımızda aşağıdaki gibi bir yükleleme çerçevesine ulaşılabilir:

$$(77) \quad \text{Durum [-dev] [-denet]} \\ (Y_1: (f1: \diamond (f1)) (Y_1)) (G_1: (x,y_1)_{\text{Sifir}} (G_1)) (G_2: (x,y,z_2)_{\text{Erek,Yerlik}}, \\ (G_2))$$

77'de Türkçede Durum OD'nu gösteren yükleleme çerçevesi yer almaktadır. Bu yükleleme çerçevesine göre Türkçede Durum OD'nda G_1 Gönderme Alteylemiyle bireylere (x) ve yere (y) gönderme yapılabilmektedir. G_2 Gönderme Alteyleminde ise bireyler, yer ve zamana (z) gönderimde bulunabilmektedir. G_1 'deki dilsel birim SIFIR anlambilimsel işlevini yüklenirken, G_2 'deki dilsel birim EREK ya da YERLİK anlambilimsel işlevini yüklenmektedir. (77)'deki yükleleme çerçevesini örneklendirelim:

$$(78) \quad [H \text{ İ185} \text{Kurultaylar kapasitesi en büyük olan Ankara Atatürk Spor Salonu'nda yapılıyordu. Büyüklüğüne karşın, görüşmeler, küçük toplantılar yapmak veya dinlenmek için salonun yeterince yeri ve donanımı yoktu. [SE3En kötüsü salonda telefon bulunmuyordu.] Güvenlikten sorumlu Ankara emniyet müdür yardımcısının birkaç komiserle birlikte kullandığı küçük odada masa, oturacak iskemleler ve telefon vardı...}]$$

$$(79) \quad [H \text{ İ185} \quad [SE3 \quad [T \quad \text{En kötüsü (salonda)}_{\text{KONU/YERLİK/NESNE}} \\ (\text{telefon})_{\text{ODAK/SIFIR/ÖZNE}} \text{ bulunmuyordu}]] \dots]]$$

H		Salonda	telefon	bulunmuyordu
Kişilerarası Düzlem		[G ₁]KONU	[G ₁]ODAK	[Y ₁ : bulun-(Y ₁)]
Temsilleştirme Düzlemi	DURUM	(x ₁)YERLİK	(x ₂)SIFIR	[f _i : bulun _E -(f _i)]
Biçim-sözdizimsel Düzlem		[AÖ ₁]NESNE	[AÖ ₁]ÖZNE	[bulunmuyordu] _{EÖ₁}

(78)'deki İ185 numaralı Hamlede yer alan (79)'daki yüklelemede 'salon' dilsel birimi yerdir (y) ve KONU edimbilimsel işleviyle birlikte YERLİK anlambilimsel

işlevini yüklenmiştir. ODAK anlambilimsel işlevini yüklenen ‘telefon’ dilsel birimi ise bir bireydir (x) ve SIFIR anlambilimsel işlevini yüklenmiştir.

- (80) [_H B58 Türk Hava Yolları'nın 18 Haziran 1984 tarihli, "TK 158" sefer sayılı uçağı, İstanbul Yeşilköy Havaalanı'ndan kalkıp Ankara Esenboğa Havaalanına indiğinde, saatler 18.35'i gösteriyordu. ...]
- (81) [_{SE1} [T ... (saatler)_{KONU/SIFIR/ÖZNE} (18.35'i)_{EREK} gösteriyordu]]

H		saatler	18:35'i	gösteriyordu
Kişilerarası Düzlem		[G ₁] _{KONU}	[G _J] _{ODAK}	[Y ₁ : göster-(Y ₁)]
Temsilleştirme Düzlemi	DURUM	(x ₁) _{SIFIR}	(z ₁) _{EREK}	[f _i : göster _E -(f _i)]
Biçim-sözdizimsel Düzlem		[AÖ _i] _{ÖZNE}	[AÖ _j] _{NESNE}	[gösteriyordu] _{EÖi}

(80)'deki B58 numaralı Hamlesinde yer alan (81)'deki yüklemlemede bir DURUM temsilleştirilmektedir. Bu OD'nda KONU edimibilimsel işlevi yüklenen G₁ Gönderme Alteyleminde bir birey (x) dilsel birimi yer almakta ve SIFIR anlambilimsel işlevini yüklenmektedir. Aynı OD'ndaki G_J'de ise, zaman (z) bildiren bir dilsel birim yer almakta ve EREK anlambilimsel işlevi yüklenmektedir.

- (82) [_H D139 ... Rıza Vuruşkan onu bekliyordu. Hemen yola çıkmaları gerekiyordu... Türk kalesi diye bilinen Erenköy! [_{SE3}Beş Türk köyünün bulunduğu bölge 20 milkare bir alanı kapsıyordu ve Kıbrıs Türkü'nün Türkiye'yle tek bağlantı kapısı, tek nefes borusuydu.]]
- (83) [_{SE3} [T ... (Beş Türk köyünün bulunduğu bölge)_{KONU/SIFIR/ÖZNE} (20 milkare bir alanı)_{ODAK/EREK/NESNE} kapsıyordu]]

H		... bölge	... alanı	bulunmuyordu
Kişilerarası Düzlem		[G ₁] _{KONU}	[G _J] _{ODAK}	[Y ₁ : bulun-(Y ₁)]
Temsilleştirme Düzlemi	DURUM	(y ₁) _{SIFIR}	(y ₂) _{EREK}	[f _i : bulun _E -(f _i)]
Biçim-sözdizimsel Düzlem		[AÖ _i] _{ÖZNE}	[AÖ _j] _{NESNE}	[bulunmuyordu] _{EÖi}

(82)'de verilen K139 Hamlesindeki yüklemleme Durum OD'nu temsilleştirmektedir. Bu yüklemlemede ‘... bölge’ yer (y) gösteren dilsel birim önce KONU edimibilimsel işlevini yüklenmiş daha sonra da SIFIR anlambilimsel işlevini yüklenmiştir. Benzer şekilde, yine bir yer (y) gösteren ‘... alanı’ dilsel birimi de ODAK edimibilimsel işlevini yükledikten sonra EREK anlambilimsel işlevini yüklenmiştir.

Buraya kadar verdiğimiz örneklerde de görüldüğü gibi, Türkçede DURUM OD'larını temsilleştiren yüklemleme çerçeveleri bir *Y* Yükleme Alteylemi ile birey (x) ve yer (y) gösteren dilsel birimlere gönderimde bulunabilen bir G_1 ve birey, yer ve zaman (z) gösteren dilsel birimlere gönderme yapabilen bir G_2 Gönderme Alteylemi içermektedir. Bu G 'ler daha sonra sırasıyla SIFIR ve EREK/YERLİK anlambilimsel işlevlerini yüklenmektedir. Bütüncemizdeki veriler incelendiğinde, Durum gösteren edilgen yapılar rastlanmadığı için EREK/YERLİK anlambilimsel işlevi yüklenmiş G 'nin ÖZNE sözdizimsel işlevini yüklenip yüklenemediğine ilişkin yorum yapılamamaktadır.

Türkçede Durum OD'larını temsilleştiren yüklemleme çerçevesini belirledikten sonra bu OD'nın [+deney] özellikli değişkesi olan Durum_[+DENEY] OD'larını inceleyebiliriz.

6.3.2. Türkçede *Durum*_[+DENEY] Olay Durumu Gösteren Yüklemleme Çerçeveleri

Durum_[+DENEY] OD'ları Durum OD'larının [-dev] [-denet] özelliklerine ek olarak [+deney] özelliği de taşırlar. Yani *devingenlik* ve *denetim* içermezler, ancak *deneyim* içerirler. Bütüncedeki Durum_[+DENEY] OD'ları incelendiğinde aşağıdaki gibi bir yüklemleme çerçevesi oluşturulabilmektedir:

$$(84) \quad \text{Durum}_{[+DENEY]} [-dev] [-denet] [+deney] \\ (Y_1: (f_1: \blacklozenge (f_1)) (Y_1)) (G_1: (\ddot{o}, f, x_1)_{\text{Sifir}, \text{Sifir}[+Deney]} (G_1)) (G_2: \\ (\ddot{o}, f, x_2)_{\text{Erek}, \text{Erek}[+Deney]} (G_2))$$

84'te Türkçedeki Durum_[+DENEY] OD'larını gösteren yüklemleme çerçevesi yer almaktadır. Bu yüklemleme çerçevesine göre, Türkçede Durum OD'nda G_1 Gönderme Alteylemiyle önermesel içeriğe (ö), işlevlere (f) ve bireylere (x) gönderme yapılabilmektedir. G_2 Gönderme Alteyleminde ise, bireyler, yine ö, f ve x'e gönderimde bulunabilmektedir. G_1 'deki dilsel birim SIFIR ya da SIFIR_[+Deney] anlambilimsel işlevini yüklenirken, G_2 'deki dilsel birim EREK ya da EREK_[+Deney]

anlambilimsel işlevini yüklenilmektedir. (84)'teki yüklemleme çerçevesini aşağıdaki örnekler üzerinde görelim:

(85)	[_{H D1} Umutsuzca "Başka şansımız yok mu?" diye sordu. O an boğazında bir şeylerin düğümlendiğini hissetti. [_{SE3} Doktor, Raif Bey'in yüzüne yansıyan derin kederi görünce ne söyleyeceğini bilemedi]. Ama gereksiz yere umut vermenin bir anlamı var mıydı?]		
(86)	[_{SE3} [_T (Doktor) _{KONU/SIFIR[+Deney]/ÖZNE} , Raif Bey'in yüzüne yansıyan derin kederi görünce (ne söyleyeceğini) _{ODAK/EREK/NESNE} bilemedi.]]		
H	Doktor	ne söyleyeceğini	(...görünce) bilemedi
Kişilerarası Düzlem	[_{G1}] _{KONU}	[_{GJ}] _{ODAK}	[_{Y1} : bil-(_{Y1})]
Temsilleştirme Düzlemi	DURUM _[+Deney]	(_{X1}) _{SIFIR[+Deney]}	(_{ö1}) _{EREK}
Biçim-sözdizimsel Düzlem	[_{AÖ1}] _{ÖZNE}	[_{Yt1}] _{NESNE}	[(...görünce) bilemedi] _{EÖ1}

(86)'daki yüklemlemede 'Doktor' birey (x) gösteren bir dilsel birimdir ve KONU edimbilimsel işlevinden sonra SIFIR_[+Deney] anlambilimsel işlevini yüklenmiştir. ODAK anlambilimsel işlevini yüklenen 'ne söyleyeceğini' dilsel birimi ise bir önermesel içeriktir (ö) ve EREK anlambilimsel işlevini yüklenmiş bir yantümce olarak kodlanmıştır. 'bilemedi' eylemi, 'doktor' ve 'ne söyleyeceğini' dilsel birimleri ve bu birimlerin yüklendikleri edimbilimsel, anlambilimsel ve biçimsözdizimsel işlevlerle birlikte Durum_[+DENEY] OD'nu gösteren bir yüklemleme oluşturmaktadır.

(87)	[_{H B134} "Peki İsviçre'de herhangi bir bankada hesabınız var mı? Hiç banka müdürü tanıdınız mı?" sorusunu da kızarak yanıtlıyordu: [_{SE2} "İsviçre'de bir hesabım olup olmadığı İtalyanları ilgilendirmez.] Bunu bana ancak Türk mali makamları sorabilir. Ben sorularınıza yanıt vermiyorum."]		
(88)	[_{SE2} [_T (İsviçre'de bir hesabım olup olmadığı) _{KONU/SIFIR/ÖZNE} (İtalyanları) _{ODAK/EREK[+Deney]/NESNE} ilgilendirmez]]		
H	... olmadığı	İtalyanları	ilgilendirmez
Kişilerarası Düzlem	[_{G1}] _{KONU}	[_{GJ}] _{ODAK}	[_{Y1} : ilgilendir-(_{Y1})]
Temsilleştirme Düzlemi	DURUM _[+Deney]	(_{ö1}) _{SIFIR}	(_{X1}) _{EREK[+Deney]}
Biçim-sözdizimsel Düzlem	[_{Yt1}] _{ÖZNE}	[_{AÖ1}] _{NESNE}	[ilgilendirmez] _{EÖ1}

(88)'deki yer alan yüklemlemede temsilleştirilen Durum_[+DENEY] OD'nda KONU edimbilimsel işlevi yüklenen G₁ Gönderme Alteyleminde yer alan '... olup olmadığı' önermesel içeriği SIFIR anlambilimsel işlevini yüklenmektedir. Aynı OD'ndaki

‘İtalyanları’ birey (x) gösteren dilsel birimi ise ODAK edimbilimsel işlevinden sonra EREK_[+Deney] anlambilimsel işlevini yüklenmiştir.

- (89) [SE D87 ... Aynı akşam da Salih Paşa, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun yanında. Türk Genelkurmayı dışişleri bakanına "Biz hazırız" diyordu. [SE3 Artık son kararı vermek hükümete kalıyordu.]]
- (90) [SE3 [T ... Artık (son kararı vermek)_{KONU/SIFIR/ÖZNE} (hükümete)_{ODAK/EREK_[+Deney]/NESNE} kalıyordu.]]

H	... kararı vermek	hükümete	(Artık) kalıyordu
Kişilerarası Düzlem	[G ₁] _{KONU}	[G ₁] _{ODAK}	[Y ₁ : kal-(Y ₁)]
Temsilleştirme Düzlemi	DURUM (f ₁) _{SIFIR}	(x ₁) _{EREK_[+Deney]}	[f _i : kal _E -(f _i)]
Baçım-sözdizimsel Düzlem	[Y _t] _{ÖZNE}	[AÖ _i] _{NESNE}	[(Artık) kalıyordu] _{EÖi}

(90)'daki yüklemlemede yer alan ‘... vermek’, işlev (f) gösteren dilsel birimdir ve önce KONU edimbilimsel işlevini yüklenmiş daha sonra da SIFIR anlambilimsel işlevini yüklenmiştir. Benzer şekilde birey (x) gösteren ‘hükümete’ dilsel birimi de ODAK edimbilimsel işlevini yükledikten sonra EREK_[+Deney] edimbilimsel işlevini yüklenmiştir.

Bütüncede Durum_[+DENEY] OD'larını temsilleştiren yüklemeler incelendiğinde belirtisiz yapıda ÖZNE sözdizimsel işlevini yüklenemeyen EREK ve EREK_[+Deney] anlambilimsel işlevli birimlerin edilgen çatıda söz konusu sözdizimsel işlevi yüklenemediği görülmüştür:

- (91) [SE 1115 ... İşte gerçek -üstelik doğru- ideolojik yaklaşım böyle olur! Hem de sol ideolojinin Marxist analizine yeni ortaklar aramadan!.. [SE3 Nitekim Anadolu solu ya da Edebali yaklaşımından esinlenerek üretilmiş farklı özelleştirme değerlendirmeleri bilinmiyor!...]]
- (92) [SE3 [T Nitekim (Anadolu solu ya da Edebali yaklaşımından esinlenerek üretilmiş farklı özelleştirme değerlendirmeleri)_{KONU/EREK/ÖZNE} bilinmiyor!...]]

H	... değerlendirmeleri	bilinmiyor
Kişilerarası Düzlem	[G ₁] _{KONU}	[Y ₁ : bil-(Y ₁)]
Temsilleştirme Düzlemi	DURUM (x ₁) _{EREK}	[f _i : bil _E -(f _i)]
Baçım-sözdizimsel Düzlem	[AÖ _i] _{ÖZNE}	[(bilinmiyor)] _{EÖi}

(92)'deki yüklelemede *bil-* eylemiyle oluşturulmuş yükleleme edilgen yapıdadır ve 'bilinmiyor' Yükleme Alteylemi ve '...değerlendirmeleri' Gönderme Alteyleminden oluşmuştur. Gönderme Alteylemi birey (x) gösteren bir dilsel birime gönderme yapmaktadır ve bu dilsel birim KONU edimbilimsel işlevini yükledikten sonra EREK anlambilimsel işlevini ve ÖZNE sözdizimsel işlevini yüklenmiştir. Bu durumda (84)'de verdiğimiz Durum_[+DENEY] gösteren yükleleme çerçevesini şu şekilde genişletmek yerinde olacaktır

$$(84') \quad \text{Durum}_{[+DENEY]} [-dev] [-denet] [+deney]$$

$$(Y_1: (f1: \blacklozenge (f1)) (Y_1)) (G_1: (\ddot{o}, f, x_1)_{\text{Sıfır, Sıfır}[+DENEY]/\text{Erek, Erek}[+DENEY]} (G_1))$$

$$(G_2: (\ddot{o}, f, x_2)_{\text{Erek, Erek}[+DENEY]} (G_2))$$

(84')'te (84)'teki yükleleme çerçevesinde G_1 Gönderme Alteylemine '**Erek, Erek[+DENEY]**' ifadesi eklenmiş ve böylece yüklelemenin edilgen çatı içermesi durumunda G_1 'in yapabileceği göndermeler ve yüklenebileceği işlevler daha ayrıntılı olarak gösterilmiştir. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında edilgen yapılarıdaki düzenleme ilk yükleleme çerçevesinde verilecek, ayrıca açıklama yapılmayacaktır.

Türkçede Durum ve Durum_[+DENEY] OD'larıyla ilişkili olan yükleleme çerçevelerini belirledikten sonra sınıflandırmada bir sonraki OD olan Konum'u ele alabiliriz.

6.3.3. Türkçede *Konum* Olay Durumu Gösteren Yükleleme Çerçevesi

Dik (1989) Konum OD'larını [-dev] [+denet] özellikli olarak tanımlamıştır. Yani *devingenlik* içermeyen ancak *denetim* içeren Olay Durumları Konum olarak adlandırılmaktadır. Bütüncede geçen Konum OD'ları incelendiğinde aşağıdaki gibi bir yükleleme çerçevesiyle karşılaşılmaktadır:

$$(93) \quad \text{Konum} [-dev] [+denet]$$

$$(Y_1: (f1: \blacklozenge (f1)) (Y_1)) (G_1: (x_1)_{\text{Konumlayıcı}/\text{Erek}} (G_1)) (G_2: (x, y_2)_{\text{Erek, Yerlik}} (G_2)) (G_3 (y_3)_{\text{Yerlik}} (G_3))$$

(93)'te Türkçede Konum OD'larını temsilleştiren yüklemleme çerçevesi yer almaktadır. Bu yüklemleme çerçevesine göre, Türkçede Konum OD'larında G₁ Gönderme Alteylemiyle yalnızca bireylere (x) gönderme yapılabilmektedir. G₂ Gönderme Alteyleminde ise bireylere ve yere (y) gönderimde bulunabilmektedir. Konum OD'larında bazı durumlarda üçüncü bir Gönderme Alteylemi gerçekleşebilmektedir. Bu G₃ Gönderme Alteylemiyle ise yalnızca yere gönderimde bulunulabilmektedir. G₁'deki dilsel birim KONUMLAYICI anlambilimsel işlevini yüklenirken edilgen yapılarda EREK işlevini de yüklenebilmektedir. G₂'deki dilsel birim EREK ya da YERLİK anlambilimsel işlevini yüklenebilirken G₃'deki dilsel birim YERLİK işlevini yüklenebilmektedir. (93)'teki yüklemleme çerçevesini aşağıdaki gibi örneklendirebiliriz:

(94)	[_H K ₄ ... Bayındır Han benim ne eksikliğim gördü, kılıcımdan-mı gördü, soframdan-mı gördü, benden alçak kişileri ağ otağa kızıl otağa konturdu] ...] (Bayındır Han benim ne eksikliğimi gördü, kılıcımda mı eksiklik vardı, soframda mı eksik vardı, benden düşük rütbedekileri ak otağa kızıl otağa yerleştirdi)
(95)	[_H K ₄ [_{SE1} [_T (Bayındır Han) _{KONU/KONUMLAYICI/ÖZNE} ..., (benden alçak kişileri) _{EREK/NESNE} (ağ otağa kızıl otağa) _{YERLİK/NESNE} konturdu]] ...]
H	Bayındır Han ... kişileri ... otağa Konturdu
Kişilerarası Düzlem	[G _i] _{KONU} [G _j] [G _k] [Y _i : kontur-(Y _i)]
Temsilleştirme Düzlemi	KONUM (x ₁) _{KONUMLAYICI} (x ₂) _{EREK} (y ₁) _{YERLİK} [f _i : kontur _E -(f _i)]
Baçım-sözdizimsel Düzlem	[AÖ _i] _{ÖZNE} [AÖ _j] _{NESNE} [AÖ _k] _{NESNE} [konturdu] _{EÖi}

(95)'deki yüklemlemede birey gösteren 'Bayındır Han' dilsel birimi KONU edimbilimsel işlevinden sonra KONUMLAYICI anlambilimsel işlevini yüklenmiştir. G₂'de yer alan ve birey gösteren '...kişileri' AÖ EREK anlambilimsel işlevini yüklenmiştir. Son olarak G₃'te yer alan ve yer gösteren '...otağa' dilsel birimi ODAK edimbilimsel işlevinden sonra YERLİK anlambilimsel işlevini yüklenmiştir.

(96)	[_H D ₂₄₁ O gün Rauf Bey, karısını aradı, [_{SE2} "Adaya dönüyoruz" deyince Aydın Hanım sevinçten artık yerinde duramıyordu.] ...]
(97)	[_{SE1} [_T ... Aydın Hanım sevinçten artık yerinde duramıyordu]]
H	Aydın Hanım yerinde (...artık) duramıyordu
Kişilerarası Düzlem	[G _i] _{KONU} [G _j] _{ODAK} [Y _i : dur-(Y _i)]
Temsilleştirme Düzlemi	KONUM (x ₁) _{KONUMLAYICI} (y ₁) _{YERLİK} [f _i : dur _E -(f _i)]
Baçım-sözdizimsel Düzlem	[AÖ _i] _{ÖZNE} [AÖ _j] _{NESNE} [(...artık) duramıyordu] _{EÖi}

(97)'deki yüklelemede bir Konum OD temsilştirilmektedir. Bu OD'nda KONU edimbilimsel işlevi yüklenen G₁'deki 'Aydın Hanım' dilsel birimi yer almakta ve KONUMLAYICI anlambilimsel işlevini yüklenmektedir. Aynı OD'ndaki G₂'de ise yer (y) bildiren 'yerinde' dilsel birimi yer almakta ve ODAK edimbilimsel işlevinden sonra YERLİK anlambilimsel işlevi yüklenmektedir.

- (98) [H₁₁ ... Önsöz yazmıyorum. Önsözlerden hoşlanmam. [SE₃ Önsöz kitabın başına konur.] Ama kitap bittikten sonra yazılır. Okuyucuyu kandırmak gibi gelir bana...]
- (99) [SE₃ [T ... (Önsöz)_{KONU/EREK/ÖZNE} (kitabın başına)_{ODAK/YERLİK/NESNE} konur]]

H		Önsöz	kitabın başına	Konur
Kişilerarası Düzlem		[G ₁] _{KONU}	[G ₁] _{ODAK}	[Y ₁ : kon-(Y ₁)]
Temsilleştirme Düzlemi	KONUM	(x ₁) _{EREK}	(y ₁) _{EREK}	[f _i : kon _E -(f _i)]
Bişim-sözdizimsel Düzlem		[AÖ _i] _{ÖZNE}	[AÖ _j] _{NESNE}	[konur] _{EÖi}

(99)'daki yüklelemede edilgen yapı vardır. Bu örnekte temsilştirtilen OD'nun yükleleme çerçevesinde birey gösteren 'Önsöz' dilsel birimi ve yer gösteren 'kitabın başına' dilsel birimi yer almaktadır. Bu dilsel birimler sırasıyla KONU ve ODAK edimbilimsel işlevini yüklenmiş daha sonra da EREK ve YERLİK anlambilimsel işlevlerini yüklenmişlerdir. Belirtisiz yapıda yalnızca KONUMLAYICI anlambilimsel işlevini yüklenen dilsel birim ÖZNE sözdizimsel işlevini yüklenebilirken edilgen çatıda EREK anlambilimsel işlevli üye ÖZNE işlevini yüklenmektedir.

Türkçedeki Konum OD'larını temsilştirtilen yükleleme çerçevesini (93)'teki gibi belirledikten sonra bu OD'nın [+deney] özellikli değışkesi olan Konum_[+DENEY] OD'larını incelemeye başlayabiliriz.

6.3.4. Türkçede *Konum*_[+DENEY] Olay Durumu Gösteren Yükleleme Çerçevesi

*Konum*_[+DENEY] OD'ları [-dev] [+denet] özelliklerine ek olarak [+deney] özelliği, bir başka deyişle, deneysel özellik taşımaktadır. Yani *devingenlik* içermeyen ancak *denetim* ve *deneysellik* içeren Olay Durumlarıdır. Bütüncede geçen *Konum*_[+DENEY] OD'ları incelendiğinde aşağıdaki gibi bir yükleme çerçevesiyle karşılaşılmaktadır:

$$(100) \quad \text{Konum}_{[DENEY]} [-dev] [+denet] [+deney]$$

$$(Y_1: (f_1: \diamond (f_1)) (Y_1)) (G_1: (x_1)_{\text{Konumlayıcı}[+DENEY]/\text{Erek}} (G_1)) (G_2: (\ddot{o}, f, x_2)_{\text{Erek, Kaynak}} ??? (G_2))$$

(100)'de Türkçedeki *Konum*_[+DENEY] OD'larını temsilleyen yükleme çerçevesi sunulmaktadır. Buna göre Türkçede *Konum*_[+DENEY] OD'larında G_1 Gönderme Alteylemiyle yalnızca bireylere (x) gönderme yapılabilmektedir ve belirtisiz yapılarda *KONUMLAYICI*_[+DENEY] anlambilimsel işlevi, edilgen yapıda ise *EREK* anlambilimsel işlevi yüklenebilmektedir. G_2 Gönderme Alteyleminde ise önermesel içeriklere (ö), işlevlere (f) ve bireylere (x) gönderimde bulunabilmektedir. Bu dilsel birimlere de *EREK* ya da *KAYNAK* anlambilimsel işlevleri yüklenebilmektedir. *Konum*_[+DENEY] yükleme çerçevesini şu şekilde örneklendirebiliriz:

(101)	[_H _{i45} ... Politikacıların sürekli kendi lehlerine tahminler yürüttüklerine daha sonraları çok tanık olmuşumdur. [_{SE2} En gerçekçi değerlendirmeleri yapanlar bile, sonuçların hep kendi beklentileri doğrultusunda çıkacağına inanırlar.] Bu ortak nitelikleridir diyebilirim.]		
(102)	[_H _{i45} [_{SE2} [_T (En gerçekçi değerlendirmeleri yapanlar) _{KONU/KONUMLAYICI[+Deney]/ÖZNE} bile, (sonuçların hep kendi beklentileri doğrultusunda çıkacağına) _{ODAK/EREK/NESNE} inanırlar]] ...]		
H	... yapanlar	... çıkacağına	inanırlar
Kişilerarası Düzlem	[G_1] _{KONU}	[G_j]	[Y_i : inan-(Y_i)]
Temsilleştirme Düzlemi	<i>KONUM</i> _[+DENEY]	(x_1) _{KONUMLAYICI[+Deney]}	($\ddot{o}$) _{EREK}
Bçim-sözdizimsel Düzlem	[$A\ddot{O}_i$] _{ÖZNE}	[Y_t] _{NESNE}	[<i>inan</i>] _{EÖi}

(102)'deki yüklelemede birey gösteren ‘...yapanlar’ AÖ, KONU edimbilimsel işlevinden sonra KONUMLAYICI_[+Deney] anlambilimsel işlevini yüklenmiştir. G₂'de yer alan ve önermesel içerik gösteren ‘...çıkacağına’ yantümcesi ise ODAK edimbilimsel işlevi ve EREK anlambilimsel işlevini yüklenmiştir.

- (103) [_{H D50} Bir yanda Dr. Fazıl Küçük vardı... Diğer yanda ise Faiz Kaymak... Rauf Denктаş, Dr. Küçük'ün grubundaydı ama [_{SE4} siyasi kavgalara girmekten kaçınıyordu. Ama siyasetin dışında kalabilecek miydi?] ...]
- (104) [_{SE4} [_{Yt} (Ø)_{KONU/KONUMLAYICI[+Deney]/ÖZNE} (siyasi kavgalara girmekten)_{ODAK/KAYNAK/NESNE} kaçınıyordu]]

H		Ø	... girmekten	kaçınıyordu
Kişilerarası Düzlem		[G ₁] _{KONU}	[G ₁] _{ODAK}	[Y ₁ : kaçın-(Y ₁)]
Temsilleştirme Düzlemi	KONUM	(x ₁) _{KONUMLAYICI}	(f ₁) _{KAYNAK}	[f ₁ : kaçın _E -(f ₁)]
Biçim-sözdizimsel Düzlem		[AÖ _i] _{ÖZNE}	[Y _t] _{NESNE}	[kaçınıyordu] _{EÖi}

(104)'teki yüklelemede bir Konum_[+Deney] OD temsilştirilmektedir. Bu OD'nda KONU edimbilimsel işlevi bir önceki SE'ndeki ‘Rauf Denктаş’ AÖ'ne gönderimde bulunan ‘Ø’ boş-artgönderimine yüklenmektedir. Birey gösteren bu dilsel birim KONUMLAYICI_[+Deney] anlambilimsel işlevini yüklenmektedir. Aynı OD'ndaki G₁'de ise, işlev (f) bildiren ‘...girmekten’ yantümcesi yer almakta ve ODAK edimbilimsel işlevinden sonra KAYNAK anlambilimsel işlevi yüklenmektedir.

- (103) [_{H D120} ... Denктаş'ın yanında Osman Örek ile mücahitleri temsilen Halit Ali Rıza vardı. Siperlerde ise gözler Ankara'ya çevrilmişti. Türk savaş uçakları ihtar uçuşu yapmıştı ama [_{SE4} askeri müdahaleye yanaşılmıyordu.] ...]
- (104) [_{SE4} [_T ... (askeri müdahaleye)_{KONU/EREK/ÖZNE} yanaşılmıyordu]]

H		askeri müdahaleye	yanaşılmıyordu
Kişilerarası Düzlem		[G ₁] _{KONU}	[Y ₁ : yanaşıl-(Y ₁)]
Temsilleştirme Düzlemi	KONUM	(x ₁) _{EREK}	[f ₁ : yanaşıl _E -(f ₁)]
Biçim-sözdizimsel Düzlem		[AÖ _i] _{ÖZNE}	[yanaşılmıyordu] _{EÖi}

(103)'teki yüklelemede edilgen yapı görülmektedir. Burada gösterilen OD'nun yükleleme çerçevesinde birey gösteren ‘askeri müdahale’ dilsel birimi öncelikle KONU edimbilimsel işlevini yüklenmiş daha sonra da EREK anlambilimsel işlevini yüklenmiştir. Belirtisiz yapıda yalnızca KONUMLAYICI_[+Deney] anlambilimsel

işlevini yüklenen dilsel birim ÖZNE sözdizimsel işlevini yüklenebilirken edilgen çatıda EREK anlambilimsel işlevli üye ÖZNE işlevini yüklenebilmektedir.

Buraya kadar olan bölümde Türkçede Konum_[+DENEY] OD'larını temsilleyen yüklemleme çerçevelerini belirledik. Bundan sonraki aşamada Türkçede Etkinlik ve Etkinlik_[+DENEY] gösteren OD'larını ele alabiliriz.

6.3.5. Türkçede *Etkinlik* Olay Durumu Gösteren Yüklemleme Çerçeveleri

Dik (1989) Etkinlik OD'larını [+dev] [+denet] [-son] özellikleri taşıyan OD'ları olarak tanımlamaktadır. Yani Etkinlik OD'ları *devingenlik* ve *denetim* içeren ancak *belli bir sonlanma noktası olmayan* Olay Durumlarıdır. Bütüncede geçen Etkinlik OD'ları incelendiğinde aşağıdaki gibi bir yüklemleme çerçevesiyle karşılaşılmaktadır:

- (105) Etkinlik [+dev] [+denet] [-son]
(Y₁: (f₁: ♦ (f₁)) (Y₁)) (G₁: (x₁)_{Kılıcı/Erek} (G₁)) (G₂: (ö,f,x₂)_{Erek,Araç/Eşlik} (G₂))

(105)'te Türkçedeki Etkinlik OD'larını temsilleyen yüklemleme çerçevesi sunulmaktadır. Bu temsileştirmeye göre Türkçede Etkinlik OD'larında G₁ Gönderme Alteylemiyle yalnızca bireylere (x) gönderme yapılabilmektedir ve belirtisiz yapılarda KILICI anlambilimsel işlevi, edilgen yapıda ise EREK anlambilimsel işlevi yüklenebilmektedir. G₂ Gönderme Alteyleminde ise önermesel içeriklere (ö), işlevlere (f) ve bireylere (x) gönderimde bulunabilmektedir. Bu dilsel birimlere de EREK ya da ARAÇ/EŞLİK anlambilimsel işlevleri yüklenebilmektedir. Etkinlik OD'larını temsilleyen yüklemleme çerçevelerini şu şekilde örneklendirebiliriz:

- (106) [_H B95 ... "Ben bu gelişmelerden rahatsız oldum. Şehmuz Tatlıcı'ya, Vekin Aktan'a ve Bozo İsmail'e konuyu açtım. Sonra olaydan Behçet Cantürk'ün de haberi olmuş. [_{SE4} Telefonla beni aradı], 'Merak etme biz konuyla ilgileneceğiz' dedi.]...]

(107)	[_H B95 [_{SE4} [_T (Ø) _{KONU/KILICI/ÖZNE} Telefonla (beni) _{ODAK/EREK/NESNE} aradı]]]
H	Ø beni (telefonla) aradı
Kişilerarası Düzlem	[G _I] _{KONU} [G _J] _{ODAK} [Y _I : ara-(Y _I)
Temsilleştirme Düzlemi	ETKİNLİK (x ₁) _{KILICI} (x ₂) _{EREK} [f _i : ara _E -(f _i)
Biçim-sözdizimsel Düzlem	[AÖ _i] _{ÖZNE} [AÖ _j] _{NESNE} [(telefonla) aradı] _{EÖi}

(107)'deki yüklelemede birey gösteren ve bir önceki SE'de bulunan 'Behçet Cantürk' AÖ'ne gönderimde bulunan Ø boş-artgönderimi, KONU edimbilimsel işlevinden sonra KILICI anlambilimsel işlevini yüklenmiştir. G₂'de yer alan ve 'beni' AÖ ise ODAK edimbilimsel işlevi ve EREK anlambilimsel işlevini yüklenmiştir.

- (108) [_H D244 [Rauf Bey, her sabah büyük kavgaya başlamadan önce kuşlarıyla ve köpekleriyle sohbet eder...] ...]
- (109) [_{SE4} [(Rauf Bey)_{KONU/KILICI/ÖZNE} her sabah büyük kavgaya başlamadan önce (kuşlarıyla ve köpekleriyle)_{ODAK/EŞLİK/NESNE} sohbet eder...]]

H	Rauf Bey	... ve köpekleriyle	(... önce) sohbet eder
Kişilerarası Düzlem	[G _I] _{KONU}	[G _J] _{ODAK}	[Y _I : kaçın-(Y _I)
Temsilleştirme Düzlemi	KONUM (x ₁) _{KILICI}	(x ₂) _{EŞLİK}	[f _i :sohbet et _E -(f _i)
Biçim-sözdizimsel Düzlem	[AÖ _i] _{ÖZNE}	[AÖ _j] _{NESNE}	[(... önce) sohbet eder] _{EÖi}

(109)'daki yüklelemedeki Etkinlik OD'nda KONU edimbilimsel işlevi 'Rauf Bey' AÖ'ne yüklenmektedir. Birey gösteren bu dilsel birim KILICI anlambilimsel işlevini yüklenmektedir. Aynı OD'ndaki G_J'de ise '... ve köpekleriyle' AÖ yer almakta ve ODAK edimbilimsel işlevinden sonra ARAÇ/EŞLİK anlambilimsel işlevi yüklenmektedir.

- (110) [_H K120 ... Denkaş'ın yanında Osman Örek ile mücahitleri temsilen Halit Ali Rıza vardı. Siperlerde ise gözler Ankara'ya çevrilmişti. Türk savaş uçakları ihtar uçuşu yapmıştı ama [_{SE4} askeri müdahaleye yanaşılmıyordu.] ...]
- (111) [_{SE4} [_T ... (askeri müdahaleye)_{KONU/EREK/ÖZNE} yanaşılmıyordu]]

H	askeri müdahaleye	yanaşılmıyordu
Kişilerarası Düzlem	[G _I] _{KONU}	[Y _I : yanaşıl-(Y _I)
Temsilleştirme Düzlemi	KONUM (x ₁) _{EREK}	[f _i : yanaşıl _E -(f _i)
Biçim-sözdizimsel Düzlem	[AÖ _i] _{ÖZNE}	[yanaşılmıyordu] _{EÖi}

(111)'deki yüklelemede edilgen yapı görülmektedir. Burada gösterilen OD'nun yükleleme çerçevesinde birey gösteren 'askeri müdahale' dilsel birimi öncelikle KONU edimbilimsel işlevini yüklenmiş daha sonra da EREK anlambilimsel işlevini yüklenmişlerdir. Belirtisiz yapıda yalnızca KILICI anlambilimsel işlevini yüklenen dilsel birim ÖZNE sözdizimsel işlevini yüklenirken edilgen çatıda EREK anlambilimsel işlevli üye ÖZNE işlevini yüklenmektedir.

Buraya kadar olan bölümde Türkçede Etkinlik OD'larını temsilleştiren yükleleme çerçevelerini belirledik. Bir sonraki bölümde ise Türkçede Etkinlik_[+DENEY] gösteren OD'larını ele alabiliriz.

6.3.6. Türkçede *Etkinlik_[+DENEY]* Olay Durumu Gösteren Yükleleme Çerçevesi

Etkinlik_[+DENEY] OD'ları Etkinlik OD'larının [+dev] [+denet] [-son] özelliklerine ek olarak [+deney] özelliği de taşımaktadır. Bir başka deyişle Etkinlik_[+DENEY] OD'ları *devingenlik* ve *denetim* içeren ancak *belli bir sonlanma noktası olmayan deneyimsel* Olay Durumlarıdır. Bütüncede geçen Etkinlik_[+DENEY] OD'ları incelendiğinde aşağıdaki gibi bir yükleleme çerçevesiyle karşılaşılmaktadır:

$$(112) \quad \text{Etkinlik}_{[+DENEY]} [+dev] [+denet] [-son] [+deney] \\ (Y_1: (f_1: \blacklozenge (f_1)) (Y_1)) (G_1: (x, \ddot{o}, f_1)_{Kilici, Kilici[dene]} / EreK (G_1)) (G_2: \\ (\ddot{o}, f, x_2)_{EreK, EreK[dene]} (G_2))$$

(112)'de Türkçedeki Etkinlik_[+DENEY] OD'larını temsilleştiren yükleleme çerçevesi sunulmaktadır. Bu temsilleştirmede de görüldüğü gibi, Türkçede Etkinlik_[+DENEY] OD'larında G₁ Gönderme Alteylemiyle önermesel durumlara, işlevlere ve bireylere gönderme yapılabilmektedir ve belirtisiz yapılarda KILICI ve KILICI_[dene] anlambilimsel işlevi, edilgen yapıda ise, EREK anlambilimsel işlevi yüklenmektedir. G₂ Gönderme Alteyleminde ise, yine önermesel içeriklere, işlevlere ve bireylere gönderimde bulunabilmektedir. Bu dilsel birimlere de EREK ya

da EREK_[deney] anlambilimsel işlevleri yüklenebilmektedir. Etkinlik_[+DENEY] OD'larını temsilleştiren yüklemleme çerçevelerini şu şekilde örneklendirebiliriz:

- (113) [_H K121 ... Görelüm imdi yaradan neyley. Meger Hanum [_{SE2} boyı uzun Burla Hatun oğlançuğımı ańdı], kararı kalmadı. Kırk ince bellü kızıoğlanı-y-le kara aygurun tartrudı, butun bindi, kara kılıcın kuşandı.]...] (Görelim şimdi yaratan ne eyler. Meğer hakanım uzun boylu Burla Hatun oğulcuğunu andı/düşündü, sabrı kalmadı. Kırk ince belli kızıl ile kara aygırını çekirtti, üstüne bindi, kara kılıcını kuşandı)
- (114) [_H K121 [_{SE2} [_T (boyı uzun Burla Hatun)_{KONU/KILICI[deney]/ÖZNE} (oğlançuğımı)_{ODAK/EREK/NESNE} ańdı]]]

H		... Burla Hatun	oğlançuğımı	ańdı
Kişilerarası Düzlem		[G ₁] _{KONU}	[G ₂] _{ODAK}	[Y ₁ : ań -(Y ₁)]
Temsilleştirme Düzlemi	ETKİNLİK _[+DENEY]	(X ₁) _{KILICI[deney]}	(X ₂) _{EREK}	[f _i : ań _E -(f _i)]
Biçim-sözdizimsel Düzlem		[AÖ ₁] _{ÖZNE}	[AÖ ₂] _{NESNE}	[ańdı] _{EÖi}

(114)'teki yüklemlemede birey gösteren '... Burla Hatun' AÖ, KONU edimbilimsel işlevinden sonra KILICI_[Deney] anlambilimsel işlevini yüklenmiştir. G₂'de yer alan 'oğlançuğımı' AÖ ise ODAK edimbilimsel işlevi ve EREK anlambilimsel işlevini yüklenmiştir.

- (115) [_H O12 [... [_{SE10} Ø (Kangım Kağan) Yeti yüz er bolup elsiremiş kağansıramış bodunuğ, küngedmiş, kuladmış bodunuğ, Türk törüsün içginmiş bodunuğ eçüm apam törüsince yaratmış boşgurmuş] ...](Ø (Babam Kağan) Yedi yüz kişi olup devletsiz kalmış, kağansız kalmış halkı, cariyeye olmuş kul olmuş halkı, Türk örf ve adetlerini bırakmış halkı atalarımın dedelerimin töresince (yeniden) yaratmış (ve) eğitmiş.)
- (116) [_{SE10} [(Ø)_{KONU/KILICI/ÖZNE} (...bodunuğ)_{KONU/EREK[deney]/NESNE} boşgurmuş]]

H		Ø	...bodunuğ	boşgurmuş
Kişilerarası Düzlem		[G ₁] _{KONU}	[G ₂] _{ODAK}	[Y ₁ : boşgur-(Y ₁)]
Temsilleştirme Düzlemi	ETKİNLİK _[+DENEY]	(X ₁) _{KILICI}	(X ₂) _{EREK[deney]}	[f _i :boşgur et _E -(f _i)]
Biçim-sözdizimsel Düzlem		[AÖ ₁] _{ÖZNE}	[AÖ ₂] _{NESNE}	[boşgurmuş] _{EÖi}

(116)'daki yüklemlemedeki OD'nda KONU edimbilimsel işlevi O12 Hamlesinin ilk SE'sinde yer alan 'Kangım Kagan' AÖ'ne gönderme yapan boş-göndergeye yüklenmektedir. Birey gösteren bu dilsel birim KILICI anlambilimsel işlevini yüklenmektedir. Aynı OD'ndaki G₂'de ise '... bodunuğ' AÖ ise, ODAK edimbilimsel işlevinden sonra EREK_[deney] anlambilimsel işlevi yüklenmektedir.

- (117) [H 1103 ... [SE1 DSİ projesinde ayrıca, o dönemlerde büyük su sıkıntısı çeken İstanbul'un da desteklenmesi düşünülmüştür]. Suyun 100 milyon metre küplük bölümünün İstanbul'a verilmesi konusunda bir anlaşma da yapılmıştır....]
- (118) [SE4 [T ... (... desteklenmesi)KONU/EREK/ÖZNE düşünülmüştür.]]

H	... desteklenmesi	düşünülmüştür
Kişilerarası Düzlem	[G ₁] _{KONU}	[Y ₁ : düşünül-(Y ₁)]
Temsilleştirme Düzlemi	ETKİNLİK _[+DENEY] (ö ₁) _{EREK}	[f _i : düşünül _E -(f _i)]
Biçim-sözdizimsel Düzlem	[Y _t] _{ÖZNE}	[düşünülmüştür] _{EÖ_i}

(118)'de yer alan edilgen yüklemlemede '... desteklenmesi' yantümcesi KONU edimbilimsel işlevinden sonra EREK anlambilimsel işlevini yüklenmiştir. Belirtisiz yapıda ÖZNE sözdizimsel işlevini yüklenmesi beklenmeyen EREK anlambilimsel işlevli dilsel birim edilgen yapıda bu sözdizimsel işlevi yüklenmektedir.

Türkçede Etkinlik_[+DENEY] OD'larını temsilleştiren yüklemleme çerçevelerini tanımladıktan sonra, bir sonraki bölümde Başarım ve Başarım_[+DENEY] gösteren OD'larını ele alabiliriz.

6.3.7. Türkçede Başarım Olay Durumu Gösteren Yüklemleme Çerçevesi

Dik (1989) Başarım OD'larını [+dev] [+denet] ve [+son] özelliği taşıyan OD'ları olarak tanımlamaktadır. Diğer bir ifadeyle Başarım OD'ları *devingenlik* ve *denetim* ve *belli bir sonlanma noktası olan* Olay Durumlarıdır. Bütüncede yer alan Başarım OD'ları incelendiğinde aşağıdaki gibi bir yüklemleme çerçevesiyle karşılaşılmaktadır:

- (119) Başarım [+dev] [+denet] [+son]
 (Y₁: (f₁: ♦ (f₁)) (Y₁)) (G₁: (x,ö,f₁)_{Kılıcı/erek} (G₁)) (G₂:
 (ö,f,x₂)_{erek,Alıcı,Yön,Yerlik} (G₂)) (G₃: (x₃)_{Alıcı,Yön,Yerlik} (G₃))

(119)'da Türkçedeki Başarım OD'larını temsilleştiren yüklemleme çerçevesi sunulmaktadır. Bu temsilleştirmede de görüldüğü gibi, Türkçede Başarım

OD'larında G₁ Gönderme Alteylemi önermesel durumlara, işlevlere ve bireylere gönderme yapılabilmektedir ve belirtisiz yapılarda KILICI anlambilimsel işlevi, edilgen yapıda ise EREK anlambilimsel işlevi yüklenebilmektedir. G₂ Gönderme Alteyleminde ise yine önermesel içeriklere, işlevlere ve bireylere gönderimde bulunabilmektedir. Bu dilsel birimlere de EREK, ALICI, YÖN ve YERLİK anlambilimsel işlevleri yüklenebilmektedir. G₃ Gönderme Alteylemi ise bireylere gönderme yapabilmekte ve bu dilsel birimler ALICI, YÖN ya da YERLİK anlambilimsel işlevini yüklenebilmektedir. Başarım OD'larının yüklemleme çerçevelerini aşağıdaki gibi örnekleyebiliriz:

(120) [H_{K43} [SE₁ Ø (kızlar) Oğlanı ata bindürdiler], alubanı ordusuna gittiler. Oğlanı hekimlere ismarlayup Dirse Handan sakladılar] (Ø (kızlar) oğlanı ata bindirdiler, alıp karargaha gittiler. Oğlanı hekimlere emanet edip Dirse Handan sakladılar.)

(121) [H_{K43} [SE₁ [T (Ø)_{KONU/KILICI/ÖZNE} (oğlanı)_{EREK/NESNE} (ata)_{ODAK/YÖN/NESNE} bindürdiler]]]

H		Ø (kızlar)	oğlanı	ata	bindürdiler
Kişilerarası Düzlem		[G _I] _{KONU}	[G _I]	[G _K] _{ODAK}	[Y _I : bindür -(Y _I)]
Temsilleştirme Düzlemi	BAŞARIM	(x ₁) _{KILICI}	(x ₂) _{EREK}	(x ₃) _{YÖN}	[f _i : bindüre-(f _i)]
Biçim-sözdizimsel Düzlem		[AÖ _i] _{ÖZNE}	[AÖ _j] _{NESNE}	[AÖ _k] _{NESNE}	[bindürdiler] _{EÖi}

(121)'deki yüklemleme birey gösteren Ø boş artgönderimi daha önceki SE'lerinde geçen 'kızlar' AÖ'ne gönderimde bulunmakta ve KONU edimbilimsel işlevinden sonra KILICI anlambilimsel işlevini yüklenmiştir. G₂'de yer alan 'oğlanı' AÖ ise EREK anlambilimsel işlevini yüklenmiştir. Son olarak 'ata' AÖ ise ODAK edimbilimsel işlevinden sonra YÖN anlambilimsel işlevini yüklenmektedir.

(122) [H_{I182} [... [DYP Kongresi yapıp Tansu Hanım genel başkan seçildikten kısa süre sonra, 6 Haziran 1993'te (doğum gününde) İnönü basın toplantısı yaparak kararını duyurdu. [SE₃ Ø Sonbaharda yapılacak kurultayda genel başkanlığı bırakacağını açıkladı..] ...]

(123) [SE₁ [(Ø (İnönü))_{KONU/KILICI/ÖZNE} ... (... bırakacağını)_{KONU/EREK/NESNE} açıkladı]]

H		Ø (İnönü)	... bırakacağımı	(... kurultayda) açıkladı
Kişilerarası Düzlem		[G _I] _{KONU}	[G _J] _{ODAK}	[Y _I : açıkla-(Y _I)]
Temsilleştirme Düzlemi	BAŞARIM	(x ₁) _{KILICI}	(ö ₁) _{EREK}	[f _i : açıkla et _E -(f _i)]
Biçim-sözdizimsel Düzlem		[AÖ _i] _{ÖZNE}	[Y _t] _{NESNE}	[(... kurultayda) açıkladı] _{EÖi}

(123)'teki yüklelemedeki OD'nda KONU edimbilimsel işlevi İ182 Hamlesinin üçüncü SE'sinde yer alan 'İnönü' AÖ'ne gönderme yapan boş-göndergeye yüklenmektedir. Söz konusu dilsel birim KILICI anlambilimsel işlevini yüklenmektedir. Aynı OD'ndaki ikinci Gönderme Alteylemi ise 'genel başkanlığı bırakacağını' yantümcesine gönderme yapmaktadır. Bu dilsel birim ODAK edimbilimsel işlevinden sonra EREK anlambilimsel işlevi yüklenmektedir.

- (124) [H_{D137} ... Denktaş'ın adaya dönüş kararı Genelkurmay'da Özel Harp Dairesi'nde alınmıştı. Dönüşüne hep karşı çıkan Başbakan İnönü ile Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'e ise haber verilmeyecekti. [SE₃ Mektup, Denktaş Erenköy'e çıktıktan sonra başbakana iletilecekti.]
- (125) [SE₃ [T (Mektup)_{KONU/EREK/ÖZNE} ... (Başbakan'a)_{ODAK/ALICI/NESNE} iletilecekti]]

H		Mektup	Başbakan'a	(... sonra) iletilecekti
Kişilerarası Düzlem		[G _I] _{KONU}	[G _J] _{ODAK}	[Y _I : iletil-(Y _I)]
Temsilleştirme Düzlemi	BAŞARIM	(x ₁) _{EREK}	(x ₂) _{ALICI}	[f _i : iletil _E -(f _i)]
Biçim-sözdizimsel Düzlem		[Y _t] _{ÖZNE}	[AÖ _i] _{NESNE}	[(...sonra) iletilecekti] _{EÖ_i}

(125)'teki edilgen yüklelemede belirtisiz yapıda ÖZNE sözdizimsel işlevini yüklenemeyecek olan EREK anlambilimsel işlevini yüklenmiş 'Mektup' AÖ, KONU edimbilimsel işlevini ve ÖZNE sözdizimsel işlevin yüklenmiştir. G_J Gönderme Alteyleminde ODAK edimbilimsel işlevini yüklenen 'Başbakan'a' AÖ ise, ALICI anlambilimsel işlevini yüklenmiştir.

Başarım OD'larının yükleleme çerçevelerini tartıştıktan sonra Başarım_[+DENEY] gösteren OD'larını ele alabiliriz.

6.3.8. Türkçede *Başarım*_[+DENEY] Olay Durumu Gösteren Yükleleme Çerçeveleri

Başarım_[+DENEY] OD'ları Başarım OD'larının [+dev] [+denet] ve [+son] özelliklerine ek olarak [+deney] özelliği de taşımaktadır. Yani Başarım_[+DENEY] OD'ları *devingen, denetimli ve belli bir sonlanma noktası olan deneyimsel* Olay

Durumlarıdır. Bütüncede yer alan Başarım_[+DENEY] OD'ları incelendiğinde aşağıdaki gibi bir yükleme çerçevesiyle karşılaşılmaktadır:

- (126) Başarım [+dev] [+denet] [+son] [+deney]
 (Y₁: (f₁: ♦ (f₁)) (Y₁)) (G₁: (x,ö,f₁)_{Kılıcı,Kılıcı[deney]/Erek,Erek[deney]} (G₁))
 (G₂: (ö,f,x₂)_{Erek,Erek[deney]} (G₂)) (G₃: (x₃)_{Alıcı[deney]} (G₃))

(126)'da Türkçedeki Başarım_[+DENEY] OD'larını temsilleyen yükleme çerçevesi sunulmaktadır. Bu temsilleştirmede yer alan G₁ Gönderme Alteylemi önermesel durumlara, işlevlere ve bireylere gönderme yapılabilmektedir ve belirtisiz yapılarda KILICI ve KILICI_[Deney] anlambilimsel işlevi, edilgen yapıda ise EREK ve EREK_[Deney] anlambilimsel işlevi yüklenebilmektedir. G₂ Gönderme Alteyleminde ise, yine önermesel içeriklere, işlevlere ve bireylere gönderimde bulunabilmekte ve söz konusu dilsel birimlere de EREK ve EREK_[Deney] anlambilimsel işlevleri yüklenebilmektedir. G₃ Gönderme Alteylemi ise, yalnızca bireylere gönderme yapabilmekte ve bu dilsel birimler de ALICI_[Deney] anlambilimsel işlevini yüklenebilmektedir:

- (127) [_H B₁₃₇ ... [_{SE3} Ø O tarihlerde Fahrettin Aslan'ın yeraltı dünyası ile üst düzey yöneticiler arasında irtibat görevi yaptığını; güzel kadınları peşkeş çektiğini; düğün, toplantı ve yemek gibi işleri parasız organize etmek suretiyle yöneticilerle yeraltı dünyasının ilişkisini sıcak tuttuğunu öğrendim.]

- (128) [_{SE3} [_T (Ø)_{KONU/KILICI[deney]/ÖZNE} O tarihlerde (... tuttuğunu)_{EREK/NESNE} (ata)_{ODAK/YÖN/NESNE} öğrendim]]

H		Ø (ben)	... tuttuğunu	(O tarihlerde) öğrendim
Kişilerarası Düzlem		[G ₁] _{KONU}	[G ₁] _{ODAK}	[Y ₁ : öğren -(Y ₁)]
Temsilleştirme Düzlemi	BAŞARIM _[+DENEY]	(x ₁) _{KILICI[deney]}	(ö ₁) _{EREK}	[f _i : öğren _E -(f _i)]
Biçim-sözdizimsel Düzlem		[AÖ _i] _{ÖZNE}	[Y _t] _{NESNE}	[(o tarihlerde) öğrendim] _{EÖi}

(128)'deki örnekte birey gösteren Ø boş artgönderimi daha önceki 1. Tekil Kişi gönderimidir ve KONU edimbilimsel işlevinden sonra KILICI_[Deney] anlambilimsel işlevini yüklenmiştir. '... tuttuğunu' yantümcesi ise, ODAK edimbilimsel işlevi ile EREK anlambilimsel işlevini yüklenmiştir.

(129) [_{H D8} Lefkoşa'da yeni bir hayat başlıyordu. Babası... Anneannesi, babaannesi ve dedesiyle. Babaannesiyle her gece yatağa girince birlikte dua ederlerdi... [_{SE4} Babaannesi tek tek öğretmişti ona uyku duasını]]

(130) [_{SE1} [(Babaannesi)_{KONU/KILICI/ÖZNE} tek tek öğretmişti (ona)_{ALICI[deneş]}/NESNE (uyku duasını)_{ODAK/EREK/NESNE}]]

H		babaannesi	ona	uyku duasını	tek tek öğretmişti
Kişilerarası Düzlem		[G _I] _{KONU}	[G _J]	[G _K] _{ODAK}	[Y _I : öğret-(Y _I)]
Temsilleştirme Düzlemi	BAŞARIM [+DENEŞ]	(x ₁) _{KILICI}	(x ₃) _{ALICI[deneş]}	(x ₂) _{EREK}	[f _i : öğret et _E -(f _i)]
Biçim-sözdizimsel Düzlem		[AÖ _i] _{ÖZNE}	[AÖ _k] _{NESNE}	[AÖ _j] _{NESNE}	[tek tek öğretmişti] _{EÖi}

(130)'daki örnekte KONU edimbilimsel işlevi 'babaannesi' AÖ'ne yüklenmektedir. Bu dilsel birime KILICI anlambilimsel işlevi yüklenmektedir. İkinci Gönderme Alteylemiyle 'ona' AÖ'ne gönderme yapmaktadır ve bu dilsel birime ALICI_[Deneş] anlambilimsel işlevi yüklenmektedir. Son olarak 'uyku duasını' AÖ'ne ODAK edimbilimsel işlevinden sonra EREK anlambilimsel işlevi yüklenmektedir.

(131) [_{H B114} ... Salvatore Catalano pizza dükkânından kazandıklarını İsviçre ve İtalyan bankalarına yatırıyor. İhtiyacı olduğu zaman da çekiyordu. Yatırılan ve çekilen para öyle "üç- beş kuruş" değildi. İnanılmayacak boyutta, nakdi para değişimi yapılıyor. ABD'nin Federal Soruşturma Bürosu (FBI), bu küçük pizza dükkânının hesaplarına akıl erdirememişti. [_{SE6} Sonunda paraların nereden geldiği anlaşıldı.] ABD'yi bir baştan diğer başa kuşatan pizza dükkânlarında, uyuşturucu satılıyor.]

(132) [_{SE6} [_T Sonunda (paraların nereden geldiği)_{KONU/EREK/ÖZNE} anlaşıldı]]

H		paraların nereden geldiği	(sonunda) anlaşıldı
Kişilerarası Düzlem		[G _I] _{KONU}	[Y _I : anlaşıldı-(Y _I)]
Temsilleştirme Düzlemi	BAŞARIM _[+DENEŞ]	(ö ₁) _{EREK}	[f _i : anlaşıldı _E -(f _i)]
Biçim-sözdizimsel Düzlem		[Y _t] _{ÖZNE}	[(sonunda) anlaşıldı] _{EÖi}

(132)'deki edilgen yapıda EREK anlambilimsel işlevini yüklenmiş 'paraların nereden geldiği' yantümcesi KONU edimbilimsel işlevini ve belirtisiz yapıda yüklenemeyeceği ÖZNE sözdizimsel işlevini yüklenmiştir.

Başarım ve Başarım_[+DENEŞ] OD'larının yüklemleme çerçevelerini tartıştıktan sonra Değişim ve Değişim_[+DENEŞ] OD'larını inceleyelim.

6.3.9. Türkçede Değişim Olay Durumu Gösteren Yükleleme Çerçevesi

Değişim OD'ları [+dev] ve [+son] özelliklerini taşımaktadır. Yani Değişim OD'ları *devingen* ve *belli bir sonlanma noktası olan* Olay Durumları olarak tanımlanabilir. Bütüncede yer alan Değişim OD'larını ele aldığımızda aşağıdaki gibi bir yükleleme çerçevesiyle karşılaşılmaktadır:

$$(133) \quad \text{Değişim [+dev] [+son]} \\ (Y_1: (f_1: \blacklozenge (f_1)) (Y_1)) (G_1: (x_1)_{\text{İşlemlenen/Güç}} (G_1)) (G_2: (x_2)_{\text{Erek}} (G_2))$$

(133) Türkçedeki Değişim OD'larını temsil ettiren yükleme çerçevesini sunmaktadır. Bu temsilleştirmeye göre G_1 Gönderme Alteylemi yalnızca bireylere gönderme yapılabilmektedir bu alteylemde yer alan dilsel birim İŞLEMLENEN anlambilimsel işlevini yüklenmektedir. G_2 Gönderme Alteyleminde ise yine yalnızca bireylere gönderimde bulunabilmekte ve söz konusu dilsel birime de EREK anlambilimsel işlevleri yüklenebilmektedir. Bütüncedeki incelenen Değişim OD'larında edilgen yapıya rastlanmamıştır. Değişim OD'larını aşağıdaki gibi örneklendirebiliriz:

(134)	[_H _{I137} ... Bizden sonraki bakanlar ve hükümetler ilgilenmedi. [_{SE7} İstanbul'a yapılması planlanan üçüncü Boğaz köprüsü de yılan hikayesine döndü.]]
(135)	[_{SE3} [_T (...Boğaz köprüsü) _{KONU/İŞLEMLENEN/ÖZNE} (yılan hikayesine) _{ODAK/EREK/NESNE} döndü]]]
H	...Boğaz Köprüsü yılan hikayesine döndü
Kişilerarası Düzlem	[_{G₁}] _{KONU} [_{G₂}] _{ODAK} [_{Y₁} : dön -(Y ₁)]
Temsilleştirme Düzlemi	DEĞİŞİM (x ₁) _{İŞLEMLENEN} (x ₂) _{EREK} [_{f_i} : dön _E -(f _i)]
Bişim-sözdizimsel Düzlem	[AÖ ₁] _{ÖZNE} [AÖ ₂] _{NESNE} [döndü] _{EÖ_i}

(135)'te birey gösteren '... Boğaz Köprüsü' AÖ, KONU edibilimsel işlevinden sonra İŞLEMLENEN anlambilimsel işlevini yüklenmiştir. 'yılan hikayesi' AÖ ise, ODAK edibilimsel işlevi ile EREK anlambilimsel işlevini yüklenmiştir.

(136) [_{H D61} Makarios'un tutuklanmasını önleyen İngiliz vali kapattığı dosyaların bir işe yaramadığını görecek, EOKA'yı örgütlediği için başpiskoposu Seychelles Adaları'na sürgüne gönderecekti. Ama geç kalmıştı... Artık Makarios, Enosis hayaliyle yanıp tutuşan Rumların gözünde sadece bir kahraman değildi. [_{SE5} Ø (Makarios) Bir efsaneye dönüşüyordu...]

(137) [_{SE5} [(Ø)_{KONU}/İŞLEMLENEN/ÖZNE (bir efsaneye)_{ODAK/EREK/NESNE} dönüşüyordu]]

H		Ø (Makarios)	Bir efsaneye	dönüşüyordu
Kişilerarası Düzlem		[G ₁] _{KONU}	[G ₁] _{ODAK}	[Y ₁ : dönüş -(Y ₁)]
Temsilleştirme Düzlemi	DEĞİŞİM	(x ₁) _{İŞLEMLENEN}	(x ₂) _{EREK}	[f _i : dönüş _E -(f _i)]
Baçım-sözdizimsel Düzlem		[AÖ ₁] _{ÖZNE}	[AÖ ₁] _{NESNE}	[dönüşüyordu] _{EÖ_i}

(137)'deki örnekte KONU edimbilimsel işlevi bir önceki SE'ndeki 'Makarios' AÖ'ne gönderimde bulunan boş artgönderime yüklenmektedir. Bu dilsel birime İŞLEMLENEN anlambilimsel işlevi de yüklenmektedir. İkinci Gönderme Alteylemi 'bir efsaneye' AÖ'ne gönderme yapmaktadır ve bu dilsel birime EREK anlambilimsel işlevi yüklenmektedir.

Bir sonraki bölümde Değişim_[+DENEY] OD'larını temsilleştiren yüklemleme çerçevelerini ele alabiliriz.

6.3.10. Türkçede *Değişim_[+DENEY]* Olay Durumu Gösteren Yüklemleme Çerçeveleri

Değişim_[+DENEY] OD'ları [+dev], [+son] ve [+deney] özelliklerini taşımaktadır. Bir başka deyişle Değişim_[+DENEY] OD'ları *devingen* ve *belli bir sonlanma noktası olan deneyimsel* Olay Durumları olarak tanımlanabilir. Bütünceden elde ettiğimiz bulgular çerçevesinde Değişim_[+DENEY] OD'larını aşağıdaki gibi bir yüklemleme çerçevesiyle temsilleştirebiliriz:

(138) Değişim [+dev] [+son]
 (Y₁: (f₁: ♦ (f₁)) (Y₁)) (G₁: (x,ö,f₁)_{İşlemlenen[deney],Güç/Erək} (G₁)) (G₂:
 (x,ö,f₂)_{Erək,Erək[deney]} (G₂))

(138)'deki yükleme çerçevesinde Türkçedeki Değişim_[+DENEY] OD'ları temsilştirilmektedir. Bu yükleme çerçevesine göre G₁ Gönderme Alteylemi önermesel içerik, işlev ve bireylere gönderme yapılabilmektedir bu alteylemde yer alan dilsel birim İŞLEMLENEN_[Deney] ve GÜÇ anlambilimsel işlevlerini yüklenmektedir. G₂ Gönderme Alteyleminde ise yine önermesel içerik, işlev ve bireylere gönderimde bulunabilmekte ve söz konusu dilsel birime EREK ve EREK_[Deney] anlambilimsel işlevleri yüklenmektedir. Bütüncedeki incelenen Değişim_[+DENEY] OD'larında da edilgen yapıya rastlanmamıştır. Bu türden OD'larını aşağıdaki gibi örneklendirebiliriz:

- (139) [_H D1 ... Umutsuzca "Başka şansımız yok mu?" diye sordu. [_{SE6} Ø (Raif Bey) O an boğazında bir şeylerin düğümlendiğini hissetti.] Doktor, Raif Bey'in yüzüne yansıyan derin kederi görünce ne söyleyeceğini bilemedi. Ama gereksiz yere umut vermenin bir anlamı var mıydı?]
- (140) [_{SE6} [_T (Ø)_{KONU}/İŞLEMLENEN_[deney]/ÖZNE (...düğümlendiğini)_{ODAK}/EREK/NESNE döndü]...]

H		Ø (Raif Bey)	...düğümlendiğini	hissetti
Kişilerarası Düzlem		[G ₁] _{KONU}	[G _j] _{ODAK}	[Y _i : hisset-(Y _i)]
Temsilleştirme Düzlemi	DEĞİŞİM _[+DENEY]	(x ₁)İŞLEMLENEN _[deney]	(ö ₁) _{EREK}	[f _i : hisset _E -(f _i)]
Biçim-sözdizimsel Düzlem		[AÖ _i] _{ÖZNE}	[Y _{t_i}] _{NESNE}	[hissetti] _{EÖi}

(140)'da birey gösteren boş-artgönderim D1 Hamlesinin ilk SE'nde yer alan 'Raif Bey' AÖ'ne gönderimde bulunmakta ve KONU edimbilimsel işlevinden sonra İŞLEMLENEN_[Deney] anlambilimsel işlevini yüklenmektedir. 'boğazına bir şeylerin düğümlendiğini hissetti' yantümcesi ise, ODAK edimbilimsel işlevi ile EREK anlambilimsel işlevini yüklenmiştir.

- (141) [_H I116 Özellikle 2006 yılında Erdoğan'la Baykal'ın birbirlerini suçladıkları polemik neredeyse komiktir. [_{SE2} "1 Mart tezkeresi'nin elbirliği ile reddedilmesi ... , PKK terörünü ve Barzani'yi yüreklendirmiştir.
- (142) [_{SE2} [(... reddedilmesi)_{KONU}/GÜÇ/ÖZNE (... Barzani'yi)_{ODAK}/EREK_[deney]/NESNE yüreklendirmiştir]]

H		... reddedilmesi	... ve Barzani'yi	yüreklendirmiştir
Kişilerarası Düzlem		[G ₁] _{KONU}	[G _j] _{ODAK}	[Y _i : yüreklendir -(Y _i)]
Temsilleştirme Düzlemi	DEĞİŞİM _[+DENEY]	(x ₁) _{GÜÇ}	(x ₂) _{EREK_[deney]}	[f _i : yüreklendir _E -(f _i)]
Biçim-sözdizimsel Düzlem		[Y _{t_i}] _{ÖZNE}	[AÖ _i] _{NESNE}	[yüreklendirmiştir] _{EÖi}

(142)'deki örnekte KONU edimbilimsel '1 Mart tezkeresinin elbirliği ile reddedilmesi' yantümcesine yüklenmektedir. Bu yantümceye daha sonra GÜÇ anlambilimsel işlevi yüklenmektedir. İkinci Gönderme Alteylemi ise, 'PKK ve Barzani'yi' AÖ'ne gönderimde bulunmaktadır ve bu dilsel birime EREK_[Deney] anlambilimsel işlevi yüklenmektedir.

Değişim ve Değişim_[+DENEY] OD'larını temsilleştiren yüklemleme çerçevelerini belirledikten sonra Devingenlik v Devingenlik_[+DENEY] OD'larını inceleyebiliriz.

6.3.11. Türkçede *Devingenlik* Olay Durumu Gösteren Yüklemleme Çerçevesi

Dik (1989) Devingenlik OD'ları [+dev] ve [-son] özellikleriyle tanımlamaktadır. Diğer bir deyişle Devingenlik OD'ları *devingen olan* ve *belli bir sonlanma noktası olmayan* Olay Durumlarıdır. Bütünceden elde edilen veriler ışığında Devingenlik OD'ları aşağıdaki gibi bir yüklemleme çerçevesiyle temsilleştirilebilir:

(143) Devingenlik [+dev] [-son]
(Y₁: (f1: ♦ (f1)) (Y₁)) (G₁: (x,ö,f₁)_{İşlemlenen,Güç} (G₁)) (G₂: (x,ö,f₂)_{Erek} (G₂))

(143)'teki yüklemleme çerçevesinde Türkçedeki Devingenlik OD'ları temsilleştirilmektedir. Bu yüklemleme çerçevesine göre G₁ Gönderme Alteylemi önermesel içerik, işlev ve bireylere gönderme yapılabilmektedir. Bu alteylemde yer alan dilsel birim İŞLEMLENEN_[Deney] ve GÜÇ anlambilimsel işlevlerini yüklenmektedir. G₂ Gönderme Alteyleminde ise yine önermesel içerik, işlev ve bireylere gönderimde bulunabilmekte ve söz konusu dilsel birime EREK anlambilimsel işlevini yüklenmektedir. Bu türden OD'larını aşağıdaki gibi örneklendirebiliriz:

(144) [H D130 Enosis, Kıbrıs'ı güçlü bağlarla Batı'ya bağlayacak, aynı zamanda da Türkiye, İngiltere ve ABD'nin güvenlik endişelerini ortadan kaldıracaktır. [SE2 Ø(Enosis) Adada komünizmin daha da güçlenmesini önleyecektir.]

(145) [SE2[T(Ø)KONU/GÜÇ/ÖZNE (...güçlenmesini)ODAK/EREK/NESNE önleyecektir]]

H		Ø (Enosis)	... güçlenmesini	(adada) önleyecektir
Kişilerarası Düzlem		[G ₁] _{KONU}	[G ₁] _{ODAK}	[Y ₁ : önle-(Y ₁)]
Temsilleştirme Düzlemi	DEVİNGENLİK	(x ₁) _{GÜÇ}	(ö ₁) _{EREK}	[f _i : önle _E -(f _i)]
Biçim-sözdizimsel Düzlem		[AÖ ₁] _{ÖZNE}	[Y _t] _{NESNE}	[(adada) önleyecektir] _{EÖ_i}

(145)'ta birey gösteren boş-artgönderim bir önceki SE'ndeki 'Enosis' AÖ'ne gönderimde bulunmakta ve KONU edimbilimsel işlevinden sonra GÜÇ anlambilimsel işlevini yüklenmektedir. 'komünizmin güçlenmesini' yantümcesi ise, ODAK edimbilimsel işlevinden sonra EREK anlambilimsel işlevini yüklenmiştir.

(146) [H D185 ... Kapıda otomobiller bekliyordu. Zaman geçirmeden atlayıp Esenboğa Havaalanı'na gittiler. [SE5 O gün Esenboğa Havaalanı tarihi günlerinden birini yaşıyordu

(147) [SE2 [O gün (Esenboğa Havaalanı)_{KONU/İŞLEMLENEN/ÖZNE} (... birini)_{ODAK/EREK/NESNE} yaşıyordu]]

H		Esenboğa havalanı	... birini	(o gün) yaşıyordu
Kişilerarası Düzlem		[G ₁] _{KONU}	[G ₁] _{ODAK}	[Y ₁ : yaşa -(Y ₁)]
Temsilleştirme Düzlemi	DEVİNGENLİK	(x ₁) _{İŞLEMLENEN}	(x ₂) _{EREK}	[f _i : yaşa _E -(f _i)]
Biçim-sözdizimsel Düzlem		[AÖ ₁] _{ÖZNE}	[AÖ ₁] _{NESNE}	[(o gün) yaşıyordu] _{EÖ_i}

(147)'de 'Esenboğa Havaalanı' AÖ KONU edimbilimsel işlevinden sonra İŞLEMLENEN anlambilimsel işlevini yüklenmektedir. İkinci Gönderme Alteylemi de, 'tarihi günlerinden birini' AÖ'ne gönderimde bulunmaktadır ve bu dilsel birime EREK anlambilimsel işlevi yüklenmektedir.

Devingenlik OD'larını temsilleştiren yükleme çerçevelerini belirledikten sonra Devingenlik_[+DENEY] OD'larını inceleyebiliriz.

6.3.12. Türkçede *Devingenlik*_[+DENEY] Olay Durumu Gösteren Yükleleme Çerçevesi

Dik (1989) *Devingenlik*_[+DENEY] OD'ları [+dev], [-son] ve [+deney] özellikleriyle tanımlamaktadır. Diğer bir deyişle *Devingenlik* OD'ları *devingen olan ve belli bir sonlanma noktası olmayan deneyimsel* Olay Durumlarıdır. Bütüncede yer alan *Devingenlik*_[+DENEY] OD'ları incelendiğinde aşağıdaki gibi bir yükleleme çerçevesiyle temsil edilebilir:

- (148) *Devingenlik*_[+DENEY] [+dev] [-son] [+deney]
 (Y₁: (f₁: ♦ (f₁)) (Y₁)) (G₁: (x₁)_{işlemlenen[deney]} (G₁)) (G₂:
 (x,ö,f₂)_{Erek/Kaynak} (G₂))

(148)'deki yükleleme çerçevesinde Türkçedeki Değişim_[+DENEY] OD'ları temsil edilmektedir. Bu yükleleme çerçevesine göre G₁ Gönderme Alteylemi bireylere gönderme yapılabilmektedir bu alteylemde yer alan dilsel birim İŞLEMLENEN_[Deney] anlambilimsel işlevini yüklenmektedir. G₂ Gönderme Alteyleminde ise önermesel içerik, işlev ve bireylere gönderimde bulunabilmekte ve söz konusu dilsel birime EREK anlambilimsel işlevini yüklenmektedir. Bu türden OD'larını aşağıdaki gibi örneklendirebiliriz:

- (149) [_H 173 Mecliste Süleyman Demirel konuşacağı zaman Erdal Bey mutlaka yerini alır, "Bakalım Süleyman Bey neler söyleyecek?" derdi. Hem DYP'nin görüşlerini ana muhalefet lideri olarak kaçırmaz hem de [_{SE4} Ø (Erdal Bey) Demirel'in esprili sözlerini dinlemekten keyif alırdı.]

- (150) [_{SE4}[_T (Ø)_{KONU}/İŞLEMLENEN_[deney]/ÖZNE (... dinlemekten)_{ODAK/KAYNAK/NESNE} keyif alırdı]]

H		Ø (Erdal Bey)	...dinlemekten	(keyif alırdı
Kişilerarası Düzlem		[G ₁] _{KONU}	[G _J] _{ODAK}	[Y ₁ : keyif al-(Y ₁)]
Temsilçilik Düzlemi	DEVİNGENLİK [+DENEY]	(x ₁) _{işlemlenen[deney]}	(ö ₁) _{KAYNAK}	[f _i : keyif al _E -(f _i)]
Biçim-sözdizimsel Düzlem		[AÖ ₁] _{ÖZNE}	[Y _t] _{NESNE}	[keyif alırdı] _{EÖ_i}

(150)'de birey gösteren boş-artgönderim bir önceki hamlenin ilk SE'ndeki 'Erdal Bey' AÖ'ne gönderimde bulunmakta ve KONU edimbilimsel işlevinden sonra İŞLEMLENEN_[Deney] anlambilimsel işlevini yüklenmektedir. 'Demirel'in esprili

sözlerini dinlemekten' yantümcesi ise, ODAK edimbilimsel işlevinden sonra KAYNAK anlambilimsel işlevini yüklenmiştir.

(151) [_H D₁ ... Tanrısevdi'nin Üsküp müftüsü olan dedesi Hasan Fehmi Arslan, Sırp işgali sırasında Bursa'ya göç etmişti. Milliyetçi ve Atatürkçü'yü. Fesi atıp ilk şapka giyenlerin arasındaydı. [_{SE6} Babası ise Bursa'da tüccarlık yaparken Yunan işgalini yaşamış], Kemal henüz iki yaşındayken Marmara'da vapurlarının çarpışması sırasında boğularak ölmüştü.]

(152) [_{SE6} [_T (Babası)_{KONU/İŞLEMLENEN[deney]/ÖZNE} (Yunan işgalini)_{ODAK/EREK/NESNE} yaşamış(t)]...]

H	Babası	Yunan işgalini	(...yaparken) yaşamış
Kişilerarası Düzlem	[G _I] _{KONU}	[G _J] _{ODAK}	[Y _i : yaşa-(Y _i)]
Temsilleştirme Düzlemi	DEVİNGENLİK _[+DENEY] (X ₁) _{İŞLEMLENEN[deney]}	(X ₂) _{EREK}	[f _i : yaşa _E -(f _i)]
Bişim-sözdizimsel Düzlem	[AÖ _i] _{ÖZNE}	[AÖ _j] _{NESNE}	[(...yaparken) yaşamış] _{EÖi}

(152)'de 'Babası' AÖ KONU edimbilimsel işlevinden sonra İŞLEMLENEN_[+DENEY] anlambilimsel işlevini yüklenmektedir. İkinci Gönderme Alteylemi de, 'Yunan işgalini' AÖ'ne gönderimde bulunmaktadır ve bu dilsel birime EREK anlambilimsel işlevi yüklenmektedir.

Buraya kadar olan bölümlerde belirlediğimiz yüklemleme çerçevelerini aşağıdaki gibi bir çizelgede topluca görebiliriz:

Çizelge 7. Türkçedeki Yüklemleme Çerçevesleri

Durum [-dev] [-denet]

(Y₁: (f₁: ♦ (f₁)) (Y₁)) (G₁: (x, y₁)_{Sıfır} (G₁)) (G₂: (x, y, z₂)_{Erek, Yerlik}, (G₂))

Durum_[+DENEY] [-dev] [-denet] [+deney]

(Y₁: (f₁: ♦ (f₁)) (Y₁)) (G₁: (ö, f, x₁)_{Sıfır, Sıfır[+Deney]} (G₁)) (G₂: (ö, f, x₂)_{Erek, Erek[+Deney]} (G₂))

Konum [-dev] [+denet]

(Y₁: (f₁: ♦ (f₁)) (Y₁)) (G₁: (x₁)_{Konumlayıcı/Erek} (G₁)) (G₂: (x, y₂)_{Erek, Yerlik} (G₂)) (G₃ (y₃)_{Yerlik} (G₃))

Konum_[DENEY] [-dev] [+denet] [+deney]

(Y₁: (f₁: ♦ (f₁)) (Y₁)) (G₁: (x₁)_{Konumlayıcı[+DENEY]/Erek} (G₁)) (G₂: (ö, f, x₂)_{Erek, Kaynak ???} (G₂))

Etkinlik [+dev] [+denet] [-son]

(Y₁: (f₁: ♦ (f₁)) (Y₁)) (G₁: (x₁)_{Kılıcı/Erek} (G₁)) (G₂: (ö, f, x₂)_{Erek, Araç/Eşlik} (G₂))

Etkinlik_[+DENEY] [+dev] [+denet] [-son] [+deney]

(Y₁: (f₁: ♦ (f₁)) (Y₁)) (G₁: (x, ö, f₁)_{Kılıcı, Kılıcı[deney]/Erek} (G₁)) (G₂: (ö, f, x₂)_{Erek, Erek[deney]} (G₂))

Başarım [+dev] [+denet] [+son]

(Y₁: (f1: ♦ (f1)) (Y₁)) (G₁: (x,ö,f₁)_{Kılıcı/Erek} (G₁)) (G₂: (ö,f,x₂)_{Erek,Alıcı,Yön,Yerlik} (G₂)) (G₃: (x₃)_{Alıcı,Yön,Yerlik} (G₃))

Başarım [+dev] [+denet] [+son] [+deney]

(Y₁: (f1: ♦ (f1)) (Y₁)) (G₁: (x,ö,f₁)_{Kılıcı,Kılıcı[deney]/Erek,Erek[deney]} (G₁)) (G₂: (ö,f,x₂)_{Erek,Erek[deney]} (G₂)) (G₃: (x₃)_{Alıcı[deney]} (G₃))

Değişim [+dev] [+son]

(Y₁: (f1: ♦ (f1)) (Y₁)) (G₁: (x₁)_{İşlenen/Güç} (G₁)) (G₂: (x₂)_{Erek} (G₂))

Değişim [+dev] [+son]

(Y₁: (f1: ♦ (f1)) (Y₁)) (G₁: (x,ö,f₁)_{İşlenen[deney],Güç/Erek} (G₁)) (G₂: (x,ö,f₂)_{Erek,Erek[deney]} (G₂))

Devingenlik [+dev] [-son]

(Y₁: (f1: ♦ (f1)) (Y₁)) (G₁: (x,ö,f₁)_{İşlenen,Güç} (G₁)) (G₂: (x,ö,f₂)_{Erek} (G₂))

Devingenlik_[+DENEY] [+dev] [-son] [+deney]

(Y₁: (f1: ♦ (f1)) (Y₁)) (G₁: (x₁)_{İşlenen[deney]} (G₁)) (G₂: (x,ö,f₂)_{Erek/Kaynak} (G₂))

Çizelge 7’de Dik’in (1989) Olay Durumları sınıflandırmasında yer alan OD türlerinin Türkçede nasıl temsilştirildiğini gösteren yüklemleme çerçeveleri yer almaktadır. Türkçenin Dağarcık’ında yer alan bu yüklemleme çerçeveleri uzun-erimli bilgiyi, durumsal ve bağlamsal bilgiyi kapsayan edimbilimsel bilgiler ışığında yine Dağarcık’ta saklanan sözlükbirimlerle doldurulmaktadır.

Türkçedeki OD’larını temsilştiren bütün yüklemleme çerçevelerini ele aldığımız bu bölümden sonra Türkçede Yüklememenin biçimlenişinin genel görünümü üzerine yorumlamalarımıza ve bütüncede karşılaşılan özel durumları incelemeye başlayabiliriz.

6.4. Türkçede Yüklememenin Biçimlenişinin Genel Görünümü ve Özel Durumlar

Bu bölümde oluşturduğumuz bütüncedeki yüklemlemelerin genel dağılımı ve görünüşü yorumlandıktan sonra bu yüklemlemelere ilişkin özel durumlar ele alınacaktır.

6.4.1. Türkçede Yüklelemenin Genel Görünümü

Türkçede Yüklelemenin nasıl biçimlendiğini incelemek için oluşturduğumuz bütüncedeki veriler aşağıdaki gibi bir görünüm sergilemektedir:

Çizelge 8. Yükleleme Bütüncesinde Yer Alan Yüklelemelerin Dağılımı

ESER ADI OD	Orhun Yazıtları	Battalname	Dede Korkut	Beco: Behçet Cantürk'ün anıları	Denktaş: Yeniden yaşasaydım	İnönü'lü günler
Durum	0	0	1	4	6	7
Durum _[+DENEY]	1	2	7	8	9	11
Konum	0	8	18	9	16	8
Konum _[+DENEY]	0	0	1	3	21	61
Etkinlik	201	304	323	143	256	166
Etkinlik _[+DENEY]	21	26	37	29	79	56
Başarım	160	183	177	179	270	163
Başarım _[+DENEY]	4	12	9	10	14	24
Değişim	0	5	2	10	11	17
Değişim _[+DENEY]	1	2	2	11	21	22
Devingenlik	1	1	1	2	15	12
Devingenlik _[+DENEY]	0	0	0	1	5	4
TOPLAM YÜKLEME	389	543	578	409	723	551

Çizelge 8, Yükleleme Bütüncesinde yer alan yüklelemelerin Olay Durumu türlerine ve eserlere göre dağılımını göstermektedir. Çizelgedeki dağılımı incelediğimizde, toplam 3193 yüklelemenin 18'i Durum, 38'i Durum_[+DENEY], 59'u Konum, 86'sı Konum_[+DENEY], 1393'ü Etkinlik, 248'i Etkinlik_[+DENEY], 1132'si Başarım, 73'ü Başarım_[+DENEY], 45'i Değişim, 59'u Değişim_[+DENEY], 32'si Devingenlik ve 10'u Devingenlik_[+DENEY] OD gösteren yüklelemelerdir. Çizelgeden de görüldüğü gibi, Türkçedeki yüklelemeler büyük çoğunlukla Etkinlik ve Başarım OD'larını (2525 yükleleme) temsil etmektedir. Bu da Türkçedeki yüklelemelerin büyük bir bölümünün KILICI anlambilimsel işlevi yüklenmiş bir sözlükselbirim içerdiğini göstermektedir. Buna karşın [+deney] özellikli OD'larının bütüncede çok küçük bir yer tuttuğu görülmektedir.

Hem Etkinlik ve Başarım OD gösteren yüklememelerin bütüncedeki yüklememelerin büyük bir bölümünü oluşturması hem de [+deney] özellikli yüklememelerin çok az rastlanır olmasının nedeni olarak bütüncüyü oluşturmak üzere seçilen metinlerin biyografik anlatı metinleri olduğu düşünülmektedir. Çünkü söz konusu metinler, genellikle bir kişinin ya da birden fazla kişinin yaşamları boyunca ya da yaşamlarının bir bölümünde başlarından geçen olayları anlatmaktadır. Metinlerde ve özellikle artzamanlı bütüncüyü oluşturan metinlerde anlatılan olaylar genellikle kişilerin dış dünyada deneyimledikleri fiziksel olaylardan oluşmaktadır. Bizce, bütüncüyü oluşturan metinlerin biyografik olması yani, yazarın bir başkasının başından geçen olayları aktarması, biyografisi aktarılan kişinin olayların büyük bir kısmında Kılıcı anlambilimsel rolünde olmasına neden olmaktadır. Metinlerin otobiyografik değil de biyografik olmasının, yazarın yaşamını aktardığı kişinin iç dünyasına ilişkin bilgi vermemeye yanaşmasına, dolayısıyla da zamanda [+deney] özellikli OD'larının çok az görünmesine neden olabileceği düşünülmektedir. Biz, daha farklı metin türlerinden oluşturulan bütüncelerde daha farklı sonuçlar elde edilebileceğini düşünmekteyiz.

Çizelge 8 dışında, farklı OD'larını temsilleştiren yüklememelerde yer alan eylemler incelendiğinde aynı eylemin farklı OD'larında yer alması çok sık rastlanan bir olgu olarak karşımıza çıkmamaktadır. Bunun nedeni olarak yine bütüncü için seçilen metinlerin aynı türe ait olmasını gösterebiliriz. Çizelge 8'de de görüldüğü gibi yüklememeler temelde iki OD türünü (Etkinlik ve Başarım) temsilleştirmekte, diğer OD türlerine ilişkin temsilleştirmelere bütüncede çok az sayıda rastlanmaktadır. Aynı metin türünde, aynı eylemin genellikle benzer OD türlerini temsilleştirmek için kullanılacağı düşünülebilir. Ancak az da olsa, bazı eylemlerin farklı yüklememe çerçevelerinde yer aldığı görülmektedir. Bu eylemler bir sonraki bölümde 'Özel Durumlar' başlığı altında ele alınacaktır.

Türkçenin tarihsel gelişimi açısından baktığımızda yüklememe çerçevelerinin genel biçimlenişinde bir değişikliğe rastlanmamıştır. Ancak günümüz Türkçesi ile Eski, Orta ve Yeni Türkçe metinlerde yer alan yüklememelerin dağılımı incelendiğinde Eski, Orta ve Yeni Türkçe metinlerde [+deney] özellikli

yüklememelerin hemen hemen hiç bulunmadığı görülmektedir. Günümüz Türkçesine ait metinlerden oluşturulan bütüncede 514 yüklememe [+deney] özellikli OD'nu temsilştirirken, bu sayı artzamanlı bütüncede 125 olmaktadır. Bütüncedeki metinlerde yer alan tek değerlikli yüklememeler ve ad soylu sözcüklerle oluşturulan yüklememeler bütünceye dahil edilmeden yorum yapmak güç olsa da, günümüz Türkçesine ait metinlerle artzamanlı bütüncedeki metinler arasında görülen bu farklılığın metin türünden çok, iki dönem arasındaki toplumsal ve kültürel değışimlerden (göçebe kültürden yerleşik kültüre geçiş) ya da metinlerin kapsam açısından farklılaşmasından kaynaklanabileceği söylenebilir. Artzamanlı metinler konusal olarak genelde belli kişilerin başlarından geçen savaş, kıtlık, göç, alışveriş gibi maddesel olayları aktarmaktadır. Günümüz Türkçesine ait metinlerde ise bir kişinin yaşamının büyük bir kısmı, ayrıntılarıyla ve o kişilerin ruh durumlarını belirterek aktarılmaktadır. Bu nedenle artzamanlı bütüncedeki metinlerle günümüz Türkçesinden seçilen metinler arasında [+deney] özellikli OD'larının dağılımı bakımından böyle bir farklılık görülmesinin daha çok dil-dışı etmenlerden kaynaklanabileceğini söyleyebiliriz.

Bütüncede yer alan yüklememelere ilişkin genel izlenim ve yorumlarımızı aktardıktan sonra bir sonraki bölümde karşılaşılan özel durumları inceleyebiliriz.

6.4.2. Türkçede Yüklememeye İlişkin Özel Durumlar

Bu bölümde aynı eylemin farklı yüklememe çerçevelerinde görüldüğü durumlar ele alınacak ve bunların nedenleri tartışılacaktır.

6.4.2.1. aş- eylemiyle oluşturulmuş yüklememeler

Yüklememe bütüncesinde geçen aş- eylemleri incelendiğinde bu eylemin iki farklı yüklememe çerçevesinde görüldüğü gözlemlenmiştir: Başarım ve Değişim:

- (153) [H 1173 ... Pazar günü olması nedeniyle Bakanlık kapalıymış. Bana ilginç geldi. Bizim yaklaşımımız farklıdır. Gece gündüz, pazar, bayram dinlemeyiz. [SE9 Konuklarımız için her engeli aşarız.]

(154) [SE9 [T (Ø)_{KONU/KILICI/ÖZNE} Konuklarımız için (her engeli)_{ODAK/EREK/NESNE} aşarız]...]

H		Ø (Biz)	her engeli	(konuklarımız için) aşarız
Kişilerarası Düzlem		[G _i] _{KONU}	[G _j] _{ODAK}	[Y _i : aş-(Y _i)]
Temsilleştirme Düzlemi	BAŞARIM	(x ₁) _{KILICI}	(x ₂) _{EREK}	[f _i : aşE-(f _i)]
Biçim-sözdizimsel Düzlem		[AÖ _i] _{ÖZNE}	[AÖ _j] _{NESNE}	[(konuklarımız için) aşarız] _{EÖi}

(154)'te yer alan aş- eylemi Başarım OD'nu temsilleştiren bir yüklemleme çerçevesi içinde yer almaktadır ve bu yüklemleme çerçevesinde birinci Gönderme Alteylemi bir boş-göndergeyle gerçekleştirilmektedir. Söz konusu dilsel birim ODAK edimbilimsel işlevini yükledikten sonra KILICI anlambilimsel işlevini yüklenmiştir.

(155) [_H B₁₁₀ ... ABD, Türkiye'de haşhaş ekiminin yasaklanması için, siyasi ve ekonomik tüm gücünü kullandığı 1972 yılında, ülkesinde uyuşturucu kullananların sayısı 500 bin kişiydi. [_{SE2} Bugün bu rakam 20 katını aştı.] ABD'de, 11 milyon kişi sürekli uyuşturucu kullanıyor.]

(156) [_{SE2} [T Bugün (bu rakam)_{KONU/İŞLEMLenen/ÖZNE} (20 katını)_{ODAK/EREK/NESNE} aştı]]

H		bu rakam	20 katını	(Bugün) aştı
Kişilerarası Düzlem		[G _i] _{KONU}	[G _j] _{ODAK}	[Y _i : aş-(Y _i)]
Temsilleştirme Düzlemi	DEĞİŞİM	(x ₁) _{İŞLEMLenen}	(x ₂) _{EREK}	[f _i : aşE-(f _i)]
Biçim-sözdizimsel Düzlem		[AÖ _i] _{ÖZNE}	[AÖ _j] _{NESNE}	[(bugün) aştı] _{EÖi}

(156)'daki yüklemleme bir Değişim OD'nu temsilleştirmektedir. Bu yüklemleme de aş- eylemiyle kurulmuştur ancak içinde yer aldığı yüklemleme çerçevesi gereği, birinci Gönderme Alteylemiyle yüklemleme yaptığı ilk üyesi, yani 'bu rakam' AÖ Başarım OD'ndaki gibi KILICI değil İŞLEMLenen olmuştur. (154) ve (156)'daki yüklemlemeler bakıldığında her iki yüklemlemenin de [+dev] ve [+son] özelliği taşıdığı görülmektedir. Bir başka deyişle her iki yüklemleme de *devingen* ve *sonlanma noktası olan* Olay Durumlarını temsilleştirmektedir. Bu iki yüklemlemeyi birbirinden ayıran nokta temsilleştirdikleri OD'larının doğası gereği [denet] özelliği yani *denetimli* ya da *denetimsiz* olmalarıdır. Burada [denet] özelliğindeki farklılaşmanın Konuşucunun zihninde temsilleştirdiği Olay Durumuna göre belirlendiğini söyleyebiliriz. Yani burada konuşucu biçimci yaklaşımlarda eylemle birlikte sözlükçede yer aldığı varsayılan üye yapısı bilgisinden yola çıkmamakta,

biliş-çıkışlı olarak zihninde temsilleştirdiği ve dış dünyada gerçekleşmesi olanaklı olan bir Olay Durumundan yola çıkmaktadır. Olay Durumundan yola çıkan Konuşucu bu Olay Durumunu temsilleştirebilmek için Dağarcık'ta yer alan yüklemleme çerçevelerinden en uygun olanını seçip OD'nda yer alan katılımcılara yapacağı gönderimlerde kullanacağı sözlüksel ya da dilsel birimleri bu yüklemleme çerçevesine eklemektedir.

6.4.2.2. bin- eylemiyle oluşturulmuş yüklemlemeler

Bütüncede geçen bin- eylemleri iki tanesi dışında Başarım OD'nu temsilleştirirken Yeni Türkçe ve günümüz Türkçesinde aynı eylemin Etkinlik OD'nu temsilleştirildiği görülmüştür.

(157)	[_H K65 ... [_{SE1} Ø (Salur Kazan) Konur atın çekdürdi, butun bindi]...]			
	(Konur (kestane rengi) atını getirtti, butuna (üstüne) bindi).			
(158)	[_{SE2} [_T (Ø) _{KONU/KILICI/ÖZNE} (butun) _{ODAK/EREK/NESNE} bindi]]			
H	Ø (Salur Kazan)	butun	bindi	
Kişilerarası Düzlem	[G _i] _{KONU}	[G _j] _{ODAK}	[Y _i : bin-(Y _i)]	
Temsilleştirme Düzlemi	BAŞARIM (x ₁) _{KILICI}	(x ₂) _{EREK}	[f _i : bin _E -(f _i)]	
Bîçim-sözdizimsel Düzlem	[AÖ _i] _{ÖZNE}	[AÖ _j] _{NESNE}	[bindi] _{EÖi}	

(158)'de verilen ve bin- eylemiyle oluşturulan yüklemlemede bir Başarım OD temsilleştirilmektedir. Bu örnekte bin- eylemi atın üstüne yerleştiğinde son noktasına ulaşmaktadır.

(159)	[_H D38 ... Aydın'ın da okula gidip gelmek dışında yalnız başına evden çıkması yasaktı... Münir Bey, kızı çok istediği için bisiklet almıştı ama [_{SE7} Aydın bisikletine evin salonunda biniyordu.]]			
(160)	[_{SE2} [_T (Aydın) _{KONU/KILICI/ÖZNE} (bisikletine) _{EREK/NESNE} (salonda) _{ODAK/YERLİK/NESNE} biniyordu]]			
H	Aydın	bisikletine	salonda	biniyordu
Kişilerarası Düzlem	[G _i] _{KONU}	[G _j]	[G _k] _{ODAK}	[Y _i : bin-(Y _i)]
Temsilleştirme Düzlemi	ETKİNLİK (x ₁) _{KILICI}	(x ₂) _{EREK}	(y ₁) _{YERLİK}	[f _i : bin _E -(f _i)]
Bîçim-sözdizimsel Düzlem	[AÖ _i] _{ÖZNE}	[AÖ _j] _{NESNE}	[AÖ _k] _{NESNE}	[biniyordu] _{EÖi}

(160)'ta yer alan yükleme ile (158)'deki yüklemenin gösterdiği OD'ları arasındaki farklılık [son] özelliği, bir başka deyişle OD'nın belli bir sonlanma noktası olup olmamasıdır. (158)'deki yüklemede bin- eylemi atın üzerine yerleştiğinde sonlanmaktadır. Ancak (160)'daki yüklemede bin- eylemi sonlanma noktası olmayan bir yüklemede yer almaktadır. Bu örneklerde temsil edilen OD'ları arasındaki farklılığın dilsel kodlaması (160)'daki yüklemeye eklenen YERLİK anlambilimsel işlevli 'salonda' AÖ'dir. Bu durum, çalışmanın Birinci Bölümü'nde sözü edilen Olay Durumlarında eylem dışındaki etmenlerden 'dolaysız nesne' eklenmesini örneklemektedir.

6.4.2.3. dağıt- eylemiyle oluşturulmuş yüklemeler

Bütüncede geçen dağıt- eylemleri Başarım ve Değişim OD'larını temsil eden yüklemelerde yer almaktadır.

- (161) [H D28 ... Evin borcunun bittiği gün geldi gözlerinin önüne. Babası ne kadar mutluydu. [SE3 Babası kurban kestirmiş, [T2 Ø (kurbanı) tanıdıklara ve mahallenin muhtaç ailelerine dağıtmıştı.]]
- (162) [SE2 [T2 (Ø)KONU/KILICI/ÖZNE (Ø)EREK/NESNE (... ailelerine)ODAK/ALICI/NESNE dağıtmıştı]]

H		Ø (babası)	Ø (kurbanı)	... ailelerine	dağıtmıştı
Kişilerarası Düzlem		[G _i] _{KONU}	[G _j]	[G _k] _{ODAK}	[Y _i : dağıt-(Y _i)]
Temsilleştirme Düzlemi	BAŞARIM	(x ₁) _{KILICI}	(x ₂) _{EREK}	(y ₁) _{ALICI}	[f _i : dağıt _E -(f _i)]
Biçim-sözdizimsel Düzlem		[AÖ _i] _{ÖZNE}	[AÖ _j] _{NESNE}	[AÖ _k] _{NESNE}	[dağıtmıştı] _{EÖi}

(162)'deki örnekte Başarım OD, yani *devingen, denetimli ve belli bir sonlanma noktası* olan bir Olay Durumu temsil edilmektedir.

- (163) [H I165 ... Hemen Bakan'a dönerek, "bir saat olmaz mı?" diye takılıyorum. [SE4 Bu şaka gergin havayı dağıtıyor...]]
- (164) [SE2 [(Bu şaka)_{KONU/GÜÇ/ÖZNE} (gergin havayı)_{ODAK/EREK/NESNE} dağıtıyor]]

H		Bu şaka	gergin havayı	dağıtıyor
Kişilerarası Düzlem		[G _i] _{KONU}	[G _j] _{ODAK}	[Y _i : dağıt-(Y _i)]
Temsilleştirme Düzlemi	DEĞİŞİM	(x ₁) _{GÜÇ}	(x ₂) _{EREK}	[f _i : dağıt _E -(f _i)]
Biçim-sözdizimsel Düzlem		[AÖ _i] _{ÖZNE}	[AÖ _j] _{NESNE}	[dağıtıyor] _{EÖi}

(164)'teki örnekte ise *devingen* ve *belli bir sonlanma noktası olan ama denetimli olmayan* bir Olay Durumu temsilştirilmektedir. Bu iki örnekte temsilştiririlen OD'larının arasındaki fark [denet] özelliğidir. [denet] özelliği, 162'deki yüklemlemede G₁ KONU edimbilimsel işlevli üyeye KILICI anlambilimsel işlevinin yüklenmesiyle gerçekleştirilmektedir ve böylece OD'nun gerçekleşip gerçekleşmemesi o OD üzerinde doğrudan etkili olabilecek bir bireye bağlı olmaktadır. Yüklemlemede KILICI anlambilimsel işlevli bir üyenin bulunması Olay Durumunda yer alan hareketin denetimini KILICI'ya bırakmakta ve değişimin bir birey tarafından 'başarılması'na olanak sağlamaktadır. 164'te ise OD'nun gerçekleşip gerçekleşmemesini denetleyebilecek bir KILICI yoktur. Bu durumda OD'nda yer alan hareketin bir birey tarafından 'başarılması' değil, bir durumun başka bir duruma dönüşmesi yani 'değişmesi' gerçekleşmektedir.

6.4.2.4. geç- eylemiyle oluşturulmuş yüklemlemeler

Bütüncü üzerinde yaptığımız incelemelerde geç- eyleminin de iki farklı yüklemleme çerçevesinde yer aldığı gözlemlenmiştir.

(165)	[_H D ₁₇₂ ... Durdular... Dinlediler... Kamyon çalışmış ve durmuştu. Önlerinde küçük bir tarla vardı. [_{SE6} Orayı da koşarak geçtiler.]		
(166)	[_{SE6} [(Ø) _{KONU/KILICI/ÖZNE} (orayı) _{ODAK/EREK/NESNE} koşarak geçtiler]]		
H	Ø (onlar)	orayı	(koşarak) geçtiler
Kişilerarası Düzlem	[G ₁] _{KONU}	[G ₁] _{ODAK}	[Y ₁ : geç-(Y ₁)]
Temsilştirirme Düzlemi	BAŞARIM (x ₁) _{KILICI}	(x ₂) _{EREK}	[f _i :geç _E -(f _i)]
Biçim-sözdizimsel Düzlem	[AÖ _i] _{ÖZNE}	[AÖ _j] _{NESNE}	[(koşarak) geçtiler] _{EÖi}

(166)'daki yüklemlemede geç- eylemi KILICI anlambilimsel işlevini yüklenmiş bir bireyin denetimini gerektiren bir hareketin 'başarılması'nı içeren Başarım OD'nu temsilştirirmektedir. Aynı eylem başka bir örnekte bir durumun herhangi bir denetleyici olmadan başka bir duruma 'değişmesi'ni içeren bir Değişim OD'nu temsilştirirmektedir:

(167)		[_H B111 ... [_{SE1} Bu ülkede "uyuşturucunun ticari hacmi" 50 milyar doları geçti.] Mafyanın kazancı; ITT, General Motors, General Electric, Ford Motor, IBM, Chrysler, RCA gibi dev şirketlerden daha fazlaydı!.]		
(168)		[_{SE1} [Bu ülkede (uyuşturucunun ticari hacmi) _{KONU} /İŞLEMLENEN/ÖZNE (50 milyar doları) _{ODAK/EREK/NESNE} geçti]]		
H		... ticari hacmi	... doları	(Bu ülkede) geçti
Kişilerarası Düzlem		[G _i] _{KONU}	[G _j] _{ODAK}	[Y _i : geç-(Y _i)]
Temsilleştirme Düzlemi	DEĞİŞİM	(x ₁) _{İŞLEMLENEN}	(x ₂) _{EREK}	[f _i :geç _E -(f _i)]
Biçim-sözdizimsel Düzlem		[AÖ _i] _{ÖZNE}	[AÖ _j] _{NESNE}	[(Bu ülkede) geçti] _{EÖi}

(168)'deki geç- eylemi Değişim OD'nu temsilleştiren bir yüklemleme çerçevesinde yer almaktadır. (166) ve (168)'deki yüklemlemelerin arasındaki farklılık [denet] değiştirgeninin farklı değerler almasından kaynaklanmaktadır. (166)'daki OD *denetimli* bir Olay Durumuyken, (168)'deki Olay Durumu *denetimsiz* bir Olay Durumudur.

6.4.2.5. oluştur- eylemiyle oluşturulmuş yüklemlemeler

Bütüncede yer alan oluştur- eylemleri Başarım ve Durum gösteren OD'larında kullanılmaktadır.

(169)		[_H İ24 Ecevit kendisine inanan, gönül vermiş çok kişiyi üzdü. Umutlarını kırdı. Çoğunu politik yaşamdan uzaklaştırdı. [_{SE4} Ø (Ecevit) Adeta kimseye güvenmeyen, kuşkucu, ikircikli, bencil görüntülü bir yeni kişilik oluşturdu.]		
(170)		[_{SE4} [(Ø) _{KONU/KILICI/ÖZNE} (... yeni kişilik) _{ODAK/EREK/NESNE} oluşturdu]]		
H		Ø (Ecevit)	... yeni kişilik	(Adeta) oluşturdu
Kişilerarası Düzlem		[G _i] _{KONU}	[G _j] _{ODAK}	[Y _i : oluştur-(Y _i)]
Temsilleştirme Düzlemi	BAŞARIM	(x ₁) _{KILICI}	(x ₂) _{EREK}	[f _i :oluştur _E -(f _i)]
Biçim-sözdizimsel Düzlem		[AÖ _i] _{ÖZNE}	[AÖ _j] _{NESNE}	[(Adeta) oluşturdu] _{EÖi}

(170)'te *devingen, belli bir son noktası olan ve denetimli* bir Olay Durumunu, yani Başarım OD'nu temsilleştiren bir yüklemleme görülmektedir. Aynı eylem aşağıdaki örnekte farklı bir yüklemleme çerçevesinde görülmektedir:

(171)		[_H İ46 En gerçekçi değerlendirmeleri yapanlar bile, sonuçların hep kendi beklentileri doğrultusunda çıkacağına inanırlar. Bu ortak nitelikleridir diyebilirim.[_{SE4} Aslında politikanın özünü inanç oluşturuyor.]]		
-------	--	--	--	--

(172)		[_{SE4} [Aslında (politikanın özünü) _{KONU/EREK/NESNE} (inanç) _{ODAK/SIFIR/ÖZNE} oluşturuyor]]		
H		politikanın özünü	inanç	(Aslında) oluşturuyor
Kişilerarası Düzlem		[G ₁] _{KONU}	[G ₂] _{ODAK}	[Y ₁ : oluştur-(Y ₁)]
Temsilleştirme Düzlemi	DURUM	(x ₁) _{EREK}	(x ₂) _{SIFIR}	[f ₁ :oluştur _E -(f ₁)]
Biçim-sözdizimsel Düzlem		[AÖ ₁] _{NESNE}	[AÖ ₂] _{ÖZNE}	[(Aslında) oluşturuyor] _{EÖ₁}

(172)'deki oluştur- eylemi *devingen olmayan ve denetimsiz* bir Olay Durumu olan Durum OD'nu temsilleştirmektedir.

6.4.2.6. ulaş- eylemiyle oluşturulmuş yüklemlemeler

ulaş- eylemi de bütüncede farklı yüklemleme çerçevelerinde yer alan eylemler arasındadır. Söz konusu eylem Başarım ve Değişim OD'nı temsilleştiren yüklemleme çerçevelerinde yer almaktadır:

(173)		[_{H D239} Aydın Hanım meraktan radyonun başından ayrılmıyordu. Kırk sekiz saat sonra müthiş haber geldi: [_{SE3} Türk birlikleri hedeflenen bölgeye kadar ulaştılar..]]		
(174)		[_{SE3} [(Türk birlikleri) _{KONU/KILICI/ÖZNE} (hedeflenen bölgeye kadar) _{ODAK/EREK/NESNE} ulaştılar]]		
H		Türk birlikleri	Hedeflenen bölgeye kadar	ulaştılar
Kişilerarası Düzlem		[G ₁] _{KONU}	[G ₂] _{ODAK}	[Y ₁ : ulaş-(Y ₁)]
Temsilleştirme Düzlemi	BAŞARIM	(x ₁) _{KILICI}	(x ₂) _{EREK}	[f ₁ :ulaş _E -(f ₁)]
Biçim-sözdizimsel Düzlem		[AÖ ₁] _{ÖZNE}	[İÖ ₁] _{TÜMLEÇ}	[ulaştılar] _{EÖ₁}

Yukarıdaki örnekte ulaş- eylemi Başarım gösteren, yani *devingen, belli bir sonlanma noktası olan ve denetimli* bir Olay Durumunu temsilleştirmektedir. Bu örnekte 'Türk Birlikleri' AÖ ile gösterilen G₁ üyesi KILICI anlambilimsel işlevini yüklenmiş ve OD üstünde bir denetim sağlamıştır. Yani, G₁ üyesi 'hedeflenen bölgeye kada ulaşma' hareketinin 'başarılmasından' sorumludur. Bir diğer örnekte aynı eylem Değişim gösteren bir yüklemleme çerçevesinde görülmektedir:

- (175) [_H ₁₁₅₀ [_{SE1} Koalisyon ortağı da olsalar, partilerarası, daha doğrusu partililerarası rekabet kendiliğinden gelişir, [_{T2} Ø (partiler arası rekabet) bazen çekişme düzeyine ulaşır.]]]
- (176) [_{SE1} [_{T2}(Ø)_{KONU/İŞLEMLenen/ÖZNE} bazen (çekişme düzeyine)_{ODAK/EREK/NESNE} ulaşır]]

H		Ø (...rekabet)	Çekişme düzeyine	(bazen) ulaşır
Kişilerarası Düzlem		[G ₁] _{KONU}	[G ₁] _{ODAK}	[Y ₁ : ulaş-(Y ₁)]
Temsilleştirme Düzlemi	DEĞİŞİM	(x ₁) _{İŞLEMLenen}	(x ₂) _{EREK}	[f ₁ :ulaş _E -(f ₁)]
Bicim-sözdizimsel Düzlem		[AÖ ₁] _{ÖZNE}	[AÖ ₁] _{NESNE}	[(bazen) ulaşır] _{EÖi}

(176)'daki ulaş- eylemi *devingen, belli bir sonlanma noktası olan ama denetimli* olmayan bir Olay Durumunu, yani Değişim Olay Durumunu temsilleştirmektedir. Boş-artgönderimle ('rekabet') gösterilen G₁ üyesinin durumu, OD'nda açıkça belli olmayan bir nedenden ötürü ve G₁ üyesinin denetimi dışında 'çekişme düzeyine' AÖ'yle gösterilen G₁ üyesinin durumuna doğru 'değişmiş'tir.

Buraya kadar sunduğumuz örneklerde de görüldüğü gibi aynı eylem birbirinden çok farklı Olay Durumunu temsilleştiren yüklemleme çerçevelerinde yine birbirinden çok farklı özellikteki üyelerle yer almaktadır.

Aynı eylemlerin farklı yüklemleme çerçevelerinde görülmesi yüklemleme çerçevesine ilişkin bilginin eylemden bağımsız olduğu görüşümüzü desteklemektedir. Ayrıca yüklemleme çerçevelerinin Türkçenin tarihsel gelişimi içerisinde değişikliğe uğramaması yüklemlemelere ilişkin Dağarcık'ta saklanan bilginin kaynağının kavramsal şemalar, betikler ya da çerçeveler olabileceği olasılığını düşündürmektedir. Ancak bu olasılığın desteklenebilmesi için, kavramsal şemalar, betikler ya da çerçeveleri temel alam bilişsel bir kuramla çözümleme yapılması gerekmektedir. Çalışmamızın kapsamı böyle bir araştırma için uygun olmasa da daha önceki bölümlerde Mauner ve Koenig'den (1999) aktardığımız '*katılımcı bilginin sözlüksel kaynaklardan değil, kavramsal olarak kodlanmış durumsal bilgiden (dünya bilgisi) elde edildiği*' görüşü elde edilen bulgular bağlamında öne çıkmaktadır. Aynı eylemin farklı yüklemleme çerçevelerinde görülebilmesi, yüklemleme çerçevelerine eklenen sözlüksel ya da dilsel birimlerin edimbilimsel bilgi çerçevesinde seçildiğini göstermektedir. Olay Durumunun gerektirdiği üyeler, yine Olay Durumunun gerektirdiği edimbilimsel, anlambilimsel

ve biçim-sözdizimsel işlevleri yüklenerek yükleme çerçevelerine eklenmekte ve söz konusu OD'nu temsillemektedir. Sözü ettiğimiz edimbilimsel bilgi de uzun-erimli bilgiyi, *durumsal* ve bağlamsal bilgiyi kapsamaktadır. Dolayısıyla Olay Durumlarının temsilştirilmesinde en az içerdikleri sözlükbirimler (eylem, üyeler) kadar önemli olan yüklemenin biçimlenmesinde *durumsal* bilginin kullanıldığı görüşü desteklenmiş olmaktadır.

Bizce, olay Durumlarının temsilştirilmesine ilişkin bilginin sınırlı sayıda yükleme çerçevesinde saklanması, dil kullanımının DAĞARCIK'taki bilgi yükünü hafifletmekte ve işleme hızını da arttırmaktadır. 'Eylemin sözlüksel temsilştirilmesinin, eylemin gösterdiği olaydaki katılımcılara karşılık gelen üyelerin sayı ve türlerini yansıttığı' görüşünü temel alan anlambilimsel rol kuramları bir eylemin bulunabileceği hemen hemen bütün üye yapısı düzenlemelerini eylemin sözlükçedeki girdisine ekleyerek, girdinin, dolayısıyla da dil kullanıcısının zihinsel yükünü arttırmaktadırlar. Sözlükselci yaklaşımlar ise olay bilgisinin eylemlerle birlikte saklandığı sözlükçe ile bu bilginin kodlandığı sözdizim arasına bir ilişki, bir arayüz bileşeni ekleyerek kullanıcının işleme yükünü arttırmaktadırlar. Oysa yükleme çerçevelerini temel alan İşlevsel Söylem Dilbilgisi çerçevesinde önceki bölümlerde sergilediğimiz yaklaşım sınırlı sayıda yükleme çerçevesi (12 adet) içermektedir. Bu çalışmadaki yaklaşımımızla, bu kadar az sayıda yükleme çerçevesi kullanarak bir eylemin, daha genel olarak bir yükleyicinin (ad, sıfat, eylem) görünebileceği olası bütün yapılanmaları daha etkili bir biçimde belirlemiş olmaktadır.

Kuramsal çerçevede yer alan Olay Durumları sınıflandırması ve bu sınıflandırmaya göre çözümlenmeler sonucunda elde edilen bulgular ve sonuçta ortaya çıkan Türkçeye özgü yükleme çerçeveleri anlambilimsel rol kuramları ya da sözlükselci yaklaşımlar gibi olayı temel alır gibi görünüp yüklem ya da tümce sınıflandırması yoluna gitmeden gerçekten olayları sınıflandırabilmektedir.

Son olarak, bu çalışmada kuramsal çerçeve olarak belirlediğimiz İşlevsel Söylem Dilbilgisi kapsamında yaptığımız çözümlenmelerden elde edilen yükleme

çerçeveleri, dilin, yalnızca sözlüksel birimlerden gelen veri-çıkışlı bilgiyi değil, biliş-çıkışlı bilgiyi kullandığını daha iyi sergileyebilme olanağı sunmuştur. Dil kullanıcıları, yalnızca eylem ya da diğer sözlüksel birimlerden gelen veri-çıkışlı bilgilerden yararlanmayıp biliş-çıkışlı bilgi olan yüklemleme çerçevelerini de kullanmakta ve bu iki farklı bilgi türünü birleştirerek yüklemlemeyi, dolayısıyla da dış dünyadaki olayların bir temsilleştirmesini oluşturabilmektedirler.

Buraya kadar tartıştığımız ve yüklemlemenin biçimlenmesinde temel rolü oynayan edimbilimsel bilgiyi oluşturan durumsal bilgi dışında bağlamsal bilgi de yer almaktadır. Bağlamsal bilginin yüklemlemenin biçimlenmesindeki etkisinin ortaya çıkartılması bize ikinci araştırma sorumuz olan *‘Türkçede yüklemlemenin biçimlenmesinde edimbilim ve anlambilimle biçim-sözdizim arasındaki etkileşim nasıl kodlanmaktadır’* sorusunun yanıtını verecektir. Bu sorunun yanıtını, yani bağlamsal bilginin yüklemlemede nasıl bir etkisi olduğunu bir sonraki bölümde ele alacağız.

6.5. Türkçedeki Yüklemlemelerde Bağlamsal Bilginin Etkisi

Bir önceki bölümde edimbilimsel bilginin konuşucuya, belli bir Olay Durumunu aktarabilmek için durumsal bilgidен yararlanarak o durumu temsilleştirmek için en uygun yüklemleme çerçevesini sağladığını ileri sürmüştük. Aynı eylemlerin farklı yüklemleme çerçeveleri içinde yer alabilmesi de bu görüşü desteklemekteydi. Ancak, edimbilimsel bilginin, durumsal bilgi aracılığıyla sağladığı yüklemleme çerçeveleri tek başlarına bir iletişim eylemindeki bilginin tamamını sağlayamamaktadır. Yüklemleme çerçeveleri her ne kadar Konuşuculara belli bir Olay Durumunu temsilleştirebilmeleri için gerekli şablonları sağlasalar da, Konuşucular bu şablonları her zaman açık dilsel birimlerle doldurmamaktadır. Bazı durumlarda yüklemleme çerçevelerinde doldurulması gereken boşluklar, yani Gönderme Alteylemleriyle gönderimde bulunulan kurucuların hatta Yüklemleme Alteylemiyle gönderimde bulunulan eylemin örtük ya da daha farklı bir şekilde kodlanması tercih edilmektedir. Bu noktada yüklemleme çerçeveleri ve bunların

arkasındaki itici güç olan durumsal bilgi Konuşucu/Dinleyiciye daha fazla katkıda bulunamamaktadır.

Tam bu noktada devreye bağlamsal bilgi girmektedir. İSD'ne göre dilbilgisel bileşen sürekli olarak, yükleme çerçevelerini de içeren Dağarcık'ın bulunduğu *Kavramsal Bileşen* ve bağlamsal bilgiyi sağlayan *Bağlamsal Bileşen*le etkileşim içindedir (Bkz. Şekil 3). Yükleme çerçevesinde farklı dilsel birimlerle ya da örtük biçimde kodlanmış Gönderme ve/veya Yükleme Alteylemlerinin üretilmesi ya da yorumlanmasında *Bağlamsal Bileşenden* gelen bağlamsal bilgiden elde edilmektedir.

Aşağıdaki çizelgede Türkçedeki yüklemelerde hangi kurucunun hangi konumda ve dilsel olarak nasıl kodlandığına ilişkin bilgiler sunulmaktadır:

Çizelge 9. Türkçe Yüklemelerde Kurucuların Konumları ve Kodlanma Biçimleri

ESER ADI Gönderme Alteylemi	Orhun Yazıtları	Battalname	Dede Korkut	Beco: Behçet Cantürk'un anıları	Denktaş: Yeniden yaşasaydım	İnönü'lü günler
1. Kurucu Konumu						
Özne	251	434	560	391	699	525
x	251	434	560	386	691	501
∅	220	350	430	221	303	292
Adıl	2	28	11	7	23	9
ö, f				5	8	24
∅						
Nesne	13	28	21	20	29	26
x	12	26	21	17	28	23
∅						
Adıl		2	1	2	5	1
ö, f	1	2		3	1	2
∅						
2. Kurucu Konumu						
Nesne	250	532	541	370	636	469
x	245	397	427	292	480	302
∅	36	60	66	13	17	8
Adıl	9	14	10	20	49	25
ö, f	5	135	114	78	156	167
∅						
Özne	7	37	26	21	29	19
x	7	34	26	21	28	19
∅						
Adıl		8	7	4	6	
ö, f						
∅						

Yukarıdaki çizelgeyi ilk sütün olan Orhun Yazıtları bağlamında şu şekilde okuyabiliriz. Orhun Yazıtlarında 1. Kurucu Konumunda yer alan dilsel birimlerden 251'i ÖZNE, 13'ü NESNE sözdizimsel işlevlerini yüklenmiştir. 251 ÖZNE işlevli dilsel birimin tamamı bireylere (x) gönderimde bulunmaktadır ve bu birey gönderimlerinden 220 tanesi boş-artgönderim yoluyla, 2 tanesi adıl yoluyla, geri kalanları ise tam AÖ'leri ile yapılmıştır. 1. Kurucu Konumunda yer alan NESNE işlevli dilsel birimlere bakıldığında, 13 dilsel birimin 12'sinin bireylere tam AÖ'leri ile gönderimde bulunduğunu, 1 tanesinin ise yantümceleme yoluyla önermesel içerik (ö) ya da işlevlere (f) gönderimde bulunduğu görülmektedir. 2. Kurucu Konumundaki dilsel birimlere baktığımızda ise, Orhun Yazıtlarında bu konumda 250 tane NESNE sözdizimsel işlevi yüklenmiş dilsel birim olduğu görülmektedir. Söz konusu dilsel birimlerden 245'i (36 boş-artgönderim, 9 adıl) bireylere gönderimde bulunurken 5'i önermesel içerik ya da işlevlere gönderimde bulunmaktadır. 2. Kurucu Konumunda yer alan ÖZNE işlevli dilsel birimler ise yalnızca bireylere ve yalnızca tam AÖ'leri ile gönderimde bulunmaktadır.

Yukarıda verilen örnek okumadan sonra çizelgenin geneline baktığımızda 1. Kurucu Konumunda (KONU Edimbilimsel İşlevi) yer alan dilsel birimlerin büyük oranda ÖZNE sözdizimsel işlevi yüklenmiş, genellikle bireylere ve yüksek oranda boş-artgönderimle gönderme yapan dilsel birimler olduğu gözlenmektedir. Bu konumda yer alan ÖZNE işlevli önermesel içerik ya da işlevleri kodlayan yantümcelere Eski, Orta ve Yeni Türkçe metinlerde rastlanmamıştır. Günümüz Türkçesindeki metinlerde ise çok düşük oranda rastlanmıştır. 1. Kurucu Konumunda yer alan NESNE sözdizimsel işlevi yüklenmiş dilsel birimler incelendiğinde bunların da genellikle bireylere ve tam AÖ'leriyle gönderimde bulunduğu görülmektedir. Önermesel içerik ya da işleve gönderimi kodlayan NESNE işlevli yantümceler ise 1. Kurucu Konumunda çok düşük oranda görünmektedir. 2. Kurucu Konumuna geldiğimizde şöyle bir görünüm ortaya çıkmaktadır: Bu konumdaki (ODAK Edimbilimsel İşlevi) NESNE işlevli dilsel birimler genellikle bireylere gönderimde bulunmaktadır ve bu gönderimlerde boş-artgönderim ve adıl kullanımı, 1. Kurucu Konumundaki ÖZNE işlevine göre oldukça azalmaktadır. Ayrıca, 2. Kurucu Konumundaki NESNE işlevli dilsel birimlerin önermesel içerik ve işlevlere

gönderimde bulunma oranları artmıştır. 2. Kurucu Konumundaki ÖZNE işlevli dilsel birimler incelendiğinde ise bunların bireylere gönderimde bulunduğu ve bunu da tam AÖ'leriyle ya da Adıllarla gerçekleştirdiği görülmektedir.

Çizelge 9'daki veriler çalışmamızın Üçüncü Bölümünde sunduğumuz KONU edimbilimsel işlevinde 'yüklememenin hakkında olduğu varlığın', ODAK edimbilimsel işlevinde ise, 'konuşucu ve dinleyicinin edimbilimsel bilgisinde görelilik olarak en önemli / belirgin / yeni olan bilgiyi temsilleştiren kurucunun' kodlandığı saptamamızı doğrulamaktadır. Çizelge 9'da da görüldüğü gibi 1. Kurucu konumunda, yani KONU edimbilimsel işlevini yüklenen üye konumunda 1815 boş-artgönderim kullanılmışken, ODAK edimbilimsel işlevini yüklenen üye konumunda boş-artgönderim yalnızca 200 kez kullanılmıştır. Bu sayılar da ODAK konumunda 'konuşucu ve dinleyicinin edimbilimsel bilgisinde görelilik olarak en önemli / belirgin / yeni olan bilgiyi temsilleştiren kurucunun' kodlandığını göstermektedir. Kullanıcılar, içinde buldukları söylem bağlamındaki edimbilimsel bilgide bu kadar önemli / belirgin / yeni gördükleri bilgiyi boş-artgönderimle kodlamaya yanaşmamakta, bu bilgiyi daha çok tam AÖ'leri ve Adıllarla kodlamaktadırlar.

Şimdi Çizelge 9'da genel görünüşünü sunduğumuz kurucu konumlarına göre Gönderme Altyapılarının kodlanma biçimlerini örneklendirebiliriz.

(177)	[_H O ₆ [_{SE1} [Men benggü taş tikdim], Tabgaç kağanta bedizçi kelürtüm, bedizettim. Mening sabımın simadı, Tabgaç kağaning içreki bedizçiğ itti. [_{SE3} Ø Angar adınçığ bark yaraturtum....] (Ben benggü taş diktim, Çin kağanından ressam ve heykeltıraşlar getirttim. (Çinliler) benim sözümü kırmadılar ve Çin Kağanının has sanatçılarını gönderdiler Onlara olağanüstü türbe yaptırdım ...)			
(178)	[_{SE1} [_T (Men) _{KONU/KILICI/ÖZNE} (benggü taş) _{ODAK/EREK/NESNE} tikdim]]			
H		(Men)	benggü taş	Tikdim
Kişilerarası Düzlem		[G ₁] _{KONU}	[G ₁] _{ODAK}	[Y ₁ : tik-(Y ₁)]
Temsilleştirme Düzlemi	BAŞARIM	(x ₁) _{KILICI}	(x ₂) _{EREK}	[f _i :tik _E -(f _i)]
Bişim-sözdizimsel Düzlem		[AÖ ₁] _{ÖZNE}	[AÖ _j] _{NESNE}	[tikdim] _{EÖ_i}

(179)	[_{SE3} [_T (Ø) _{KONU/KILICI/ÖZNE} Angar (adınçığ bark) _{ODAK/EREK/NESNE} yaraturtum]]			
H	Ø (Ben)	adınçığ bark	(Angar) yaraturtum	
Kişilerarası Düzlem	[G _I] _{KONU}	[G _J] _{ODAK}	[Y _I : yaratur-(Y _I)]	
Temsilleştirme Düzlemi	BAŞARIM (x ₁) _{KILICI}	(x ₂) _{EREK}	[f _i : yaratur _E -(f _i)]	
Biçim-sözdizimsel Düzlem	[AÖ _i] _{ÖZNE}	[AÖ _j] _{NESNE}	[(Angar)yaraturtum] _{EÖi}	
(180)	[_H 1167 [Türkmenistan gezisi çok olumlu geçti. Özellikle Hazar Denizi üzerinden Türkmen doğalgazının Türkiye'ye getirilmesine ilişkin ilk prensip anlaşmasını petrol bakanlarıyla imzaladık. [_{SE3} ABD ve Rusya'nın da projeye katılmalarının hızlandırıcı etkisi olacağını söylemem Türkmenleri görülür şekilde rahatlatı ve sevindirdi.]]			
(181)	[_{SE1} [_T (... söylemem) _{KONU/GÜÇ/ÖZNE} (Türkmenleri) _{ODAK/EREK[denej]/NESNE} rahatlatı]]			
H	... söylemem	Türkmenleri	(gözle görülür şekilde) rahatlatı	
Kişilerarası Düzlem	[G _I] _{KONU}	[G _J] _{ODAK}	[Y _I : rahatlat-(Y _I)]	
Temsilleştirme Düzlemi	DEĞİŞİM _[+DENEJ] (ö ₁) _{GÜÇ}	(x ₁) _{EREK[denej]}	[f _i : rahatlat _E -(f _i)]	
Biçim-sözdizimsel Düzlem	[Y _t] _{ÖZNE}	[AÖ _i] _{NESNE}	[(gözle görülür şekilde) rahatlatı] _{EÖi}	

(178)'de 1. Kurucu konumunda yer alan ve ÖZNE sözdizimsel işlevini yüklenmiş 'Men' (ben) adılı görülmektedir. Bu adıl (179)'da verdiğimiz ve Hamlede daha sonra gelen SE'nde yerini boş-artgönderime bırakmıştır. (179)'daki boş-artgönderim Hamlenin ilk SE'ndeki 'Men' adılına gönderimde bulunmaktadır.

(181)'de 1. Kurucu Konumunda önermesel içerik gösteren bir Gönderme Alteyleminde yer alan bir yantümce görülmektedir. 'ABD ve Rusya'nın da projeye katılmalarının hızlandırıcı etkilerini söylemem' yantümcesi OD'nu temsilleştiren yüklemleme çerçevesinde KONU edimbilimsel işlevinden sonra GÜÇ anlambilimsel işlevini yüklenmiştir.

- (182) [_H 154 Konuşmacı olarak Genel Merkez'den nazlansa da Genel Sekreter Prof. Hicri Fişek'i, akademisyen olarak Prof. Cevat Ge-ray'ı getirdiğimizi anımsıyorum. Ben yine paneli yönetme görevini üstlenmişim. Ama ilgi odağı Nazlı Ilıcak Hanım'dı. [_{SE4} Onun katılacağına yönetimdeki arkadaşlarım bile inanmamışlardı.]]
- (183) [_{SE1} [_T (onun katılacağına)_{KONU/EREK/NESNE} (yönetimdeki arkadaşlarım)_{ODAK/KONUMLAYICI[denej]/ÖZNE} bile inanmamışlardı]]

H		Onun katılacağına	... arkadaşlarım	bile inanmamışlardı
Kişilerarası Düzlem		[G _i] _{KONU}	[G _j] _{ODAK}	[Y _i : inan-(Y _i)]
Temsilleştirme Düzlemi	KONUM _[+DENEY]	(ö _i) _{EREK}	(x ₁) _{KONUMLAYICI} [denny]	[f _i : inan _E -(f _i)]
Biçim- sözdizimsel Düzlem		[Y _t] _{NESNE}	[AÖ _i] _{ÖZNE}	[inanmamışlardı] _{EÖ_i}

(183)'de 1. Kurucu Konumunda NESNE anlambilimsel işlevini yüklenmiş bir yantümce bulunmaktadır. Aynı konumdaki NESNE işlevli AÖ'lerini de aşağıdaki gibi örneklendirebiliriz:

- (184) [H B30 La Mattina, borcunun ilk taksidi olan 5 milyon doları, 5- 10-20-100'lük dolardan desteler yapıp, bavullara doldurmuş ve adamı Carlo (Antonino) Rotolo ile Sarı Avni'ye göndermişti. [SE2 Parayı Sarı Avni'nin adamı Paul Waridel, Roberto Vito Palaz-zolo adlı bir Sicilyalı'nın bürosunda teslim almıştı.]
- (185) [SE2 [T (Parayı)_{KONU/EREK/NESNE} (... Paul Waridel)_{ODAK/KILICI/ÖZNE} ... bürosunda teslim almıştı]]

H		Parayı	... Paul Waridel	(... bürosunda) teslim almıştı
Kişilerarası Düzlem		[G _i] _{KONU}	[G _j] _{ODAK}	[Y _i : teslim al-(Y _i)]
Temsilleştirme Düzlemi	BAŞARIM	(x ₁) _{EREK}	(x ₂) _{KILICI}	[f _i : teslim al _E -(f _i)]
Biçim- sözdizimsel Düzlem		[AÖ _i] _{NESNE}	[AÖ _j] _{ÖZNE}	[(...bürosunda) teslim almıştı] _{EÖ_i}

(184)'teki Hamlenin ilk SE'nde ODAK edibilimsel işlevi yüklenmiş 'borcunun ilk taksidi olan 5 milyon doları' AÖ, SE2'de 'Parayı' AÖ aracılığıyla KONU konumunda kodlanmıştır. Bu durum da Türkçenin belirtisiz ÖNE dizilişinde ÖZNE işlevli dilsel birimden sonra gelmesi gereken NESNE işlevli dilsel birimin neden 1. Kurucu Konumuna taşındığını açıklamaktadır. Bağlamsal bilgiyi değerlendiren konuşucu Olay Durumundaki 'para'nın verilmiş bilgi olduğunu ancak, aynı Olay Durumundaki 'Paul Waridel'in ise edibilimsel bilgideki görelî olarak en önemli / belirgin /yeni olan bilgiyi kodlayan kurucu olduğunu düşünerek dilsel seçimlerini yapmaktadır.

2. Kurucu Konumundaki dilsel birimlerin nasıl kodlandıklarına ilişkin örnekler aşağıda verilmiştir:

(186) [H₀₆₀... [SE₁ Ø Yeti yeğirmi yaşında Tangut tapa süledim. Tangut bodunuğ buzdum ...] (17 yaşında Tangut'lara doğru sefer ettim. Tangut halkını bozguna uğrattım).

(187) [SE₁ [T (Ø)_{KONU/KILICI/ÖZNE} (Tangut bodunuğ)_{ODAK/EREK/NESNE} buzdum]]

H	Ø (Ben)	Tangut bodunuğ	buzdum
Kişilerarası Düzlem	[G _I] _{KONU}	[G _J] _{ODAK}	[Y _I : buz-(Y _I)]
Temsilleştirme Düzlemi	BAŞARIM (x ₁) _{KILICI}	(x ₂) _{EREK}	[f _i :buz _E -(f _i)]
Biçim-sözdizimsel Düzlem	[AÖ _i] _{ÖZNE}	[AÖ _j] _{NESNE}	[buzdum] _{EÖi}
(188)	[H ₀₂₁ ... [SE ₈ Ø Altı çub Soğdak tapa süledimiz [T ₂ Ø buzdımız.] (Altı bölgeyi Soğdaklara doğru sefer ettik ve (onları) bozguna uğrattık).		
(189)	[SE ₈ [T ₂ (Ø) _{KONU/KILICI/ÖZNE} (Ø) _{ODAK/EREK/NESNE} buzdımız]]		
H	Ø (Biz)	Ø (onları)	buzdımız
Kişilerarası Düzlem	[G _I] _{KONU}	[G _J] _{ODAK}	[Y _I : buz-(Y _I)]
Temsilleştirme Düzlemi	BAŞARIM (x ₁) _{KILICI}	(x ₂) _{EREK}	[f _i :buz _E -(f _i)]
Biçim-sözdizimsel Düzlem	[AÖ _i] _{ÖZNE}	[AÖ _j] _{NESNE}	[buzdımız] _{EÖi}

(187) ve (189)'daki örneklerde buz- (bozguna uğrat) eyleminin 2. Kurucu konumundaki NESNE işlevli dilsel birimlerin tam AÖ ve boş-artgönderimle kodlandığı durumlar sunulmuştur. (187)'deki yüklemlemede NESNE sözdizimsel işlevini yüklenen dilsel birim açık olarak tam AÖ ile kodlanırken, (189)'daki yüklemlemede NESNE işlevli boş-artgönderim bir önceki yüklemlemede yer alan 'altı çub Soğdak' AÖ'ne gönderimde bulunmaktadır.

(190) [H_{D13} ... Dedesi keyifli keyifli gülerken nenesinin çılgınlığının durulmasını beklemişti. Sonra büyük bir soğukkanlılıkla odasına girip, tüfeği bırakarak dışarı çıkmıştı...

[SE₉ Rauf ise dehşet içinde, "kanlı canavar"ı seyrediyor, [T₂ ne diyeceğini bilmiyordu.]

(191) [SE₁ [T₂ (Rauf)_{KONU/SIFIR[denny]/ÖZNE} (ne diyeceğini)_{ODAK/EREK/NESNE} bilmiyordu]]

H	Rauf	ne diyeceğini	bilmiyordu
Kişilerarası Düzlem	[G _I] _{KONU}	[G _J] _{ODAK}	[Y _I : bil-(Y _I)]
Temsilleştirme Düzlemi	DURUM _[+DENEY] (x ₁) _{SIFIR[denny]}	(ö _i) _{EREK}	[f _i :bil _E -(f _i)]
Biçim-sözdizimsel Düzlem	[AÖ _i] _{ÖZNE}	[Y _t] _{NESNE}	[bilmiyordu] _{EÖi}

Yukarıdaki örnekte 2. Kurucu Konumunda NESNE işlevli bir yantümce yer almaktadır. Bu örnekte bir önermesel içerik (ö) kişilerarası düzlemde konuşucuya göre en önemli / belirgin / yeni bilgiyi kodlamaktadır. Bu önermesel içerik

temsilleştirme düzleminde bir yantümceyle kodlanmakta ve hemen eylem öncesi konuma yerleştirilerek önemli bilgi olduğu belirtilmektedir.

(192)		[H ₁₁₀₇ Grup başkanvekilliği sorumluluk gerektiren bir görevdir. [SE ₂ Grup toplantılarını ve Grup Yönetim Kurulu çalışmalarını grup başkanvekili yönetir.]]		
(193)		[SE ₂ [T ₂ (... çalışmalarını) _{KONU/EREK/NESNE} (grup başkanvekili) _{ODAK/KILICI/ÖZNE} yönetir]		
H		... çalışmalarını	grup başkanvekili	yönetir
Kişilerarası Düzlem		[G ₁] _{KONU}	[G _j] _{ODAK}	[Y _i : yönet-(Y _i)]
Temsilleştirme Düzlemi	ETKİNLİK	(x ₁) _{KILICI}	(x ₂) _{EREK}	[f _i :yönet _E -(f _i)]
Biçim-sözdizimsel Düzlem		[AÖ _i] _{ÖZNE}	[AÖ _j] _{NESNE}	[yönet] _{EÖ_i}

(193)'teki örnekte ise 2. Kurucu konumunda yer alan ÖZNE sözdizimsel işlevi yüklenmiş bir dilsel birim görülmektedir ve bu dilsel birim açık AÖ ile kodlanmaktadır. Söz konusu dilsel birim bir önceki SE'nde yer almasına yani verilmiş bilgi olmasına karşın Konuşucu bu dilsel birimi *edimbilimsel bilgide görelî olarak en önemli / belirgin olan bilgiyi* kodlayacak şekilde yükleme çerçevesine yerleştirmiştir.

Yukarıdaki örneklerle birlikte (193)'teki örnek, daha önce belirlediğimiz yükleme çerçevelerinin yalnızca durumsal bilgiye dayanmadığını, söz konu yükleme çerçevelerinin edimbilimsel bilginin bir diğer bileşeni olan bağlamsal bilgiye göre Konuşucu tarafından değiştirildiğini bir kez daha göstermektedir. Bu nedenle yüklemenin biçimlenmesinde yalnızca durumsal bilgiye göre Dağarcık'tan çağırdığımız yükleme çerçevesi şablonları ve sözlüksel birimler değil, bağlamsal bilgi de önemli bir rol oynamaktadır.

Konuşucu, biliş-çıkışlı bilgiyi kullanarak belli bir Olay Durumunu temsilleştirmek için gereken yükleme çerçevesini seçtikten sonra, bu Olay Durumunu ve katılımcıları kodlamak için gereken dilsel ve sözlüksel birimleri, yani veri-çıkışlı bilgiyi kodlamaya geçmektedir. Olay Durumuna uygun yükleme çerçevesinin seçilmesinde *durumsal bilgi* etkinken, Olay Durumunun ve katılımcıların kodlanmasında *bağlamsal* bilgi de devreye girmektedir. Konuşucu bağlamsal bilgiye dayanarak, o anki söyleme ilişkin edimbilimsel bilgide hangi

üyenin daha önemli/belirgin/yeni olduğunu belirlemekte ve söz konusu üyenin temsilleştirme düzleminde nasıl kodlanacağına (tam AÖ, Adıl, boş-artgönderim, vs.) karar vermektedir. Bu kararın verilmesinde süregelen söylemin önceki yüklemelerinde yer alan bilgi, yani bağlamsal bilgi ön plana çıkmaktadır.

SONUÇ

Türkçede Yüklelemeyi İşlevsel Söylem Dilbilgisi çerçevesinde ve ‘Türkçede yükleleme nasıl biçimlenmektedir?’ ve ‘Türkçede yüklelemenin biçimlenmesinde edimbilim ve anlambilimle biçim-sözdizim arasındaki etkileşim nasıl kodlanmaktadır?’ soruları bağlamında inceleyen çalışmamız ilk olarak, bir tümceyi anlamlandırmanın birincil koşulu olan ‘kim kime ne yaptı?’ bilgisini belirleme işleminde, yani bir tümcenin ne tür bir olayı betimlediğini, katılımcıların kimler olduğunu ve betimlenen olayda bu katılımcıların hangi rolü oynadığının belirlenmesinde hangi yollara başvurulduğunu ortaya koyarak işe koyulmuştur.

Çalışmamızda öncelikli olarak, söz konusu bir belirlemeyi yapabilmek için olayları sınıflandırma yoluna giden dilbilim kuramları ele alınmıştır. İlk olarak Chomsky’den (1965) bu yana baskın olan ‘eylemin sözlüksel temsilleştirmesinin, eylemin gösterdiği olaydaki katılımcılara karşılık gelen üyelerin sayı ve türlerini yansıttığı’ görüşünü temel alan anlambilimsel rol kuramları (Chomsky, 1981; Di Sciullo ve Willams, 1987; Hale ve Keyser, 1986, 1987, 1993; Pinker, 1989, Rappaport ve Levin, 1988), daha sonra da olayları sözlükçede eylemin girdisinde kodlanan dilsel birimler olarak ele alan ya da olayları sözdizimsel yapıyla örtüştüren sözlükselci yaklaşımlar (Katz ve Postal, 1964; Levin, 1985; Levin ve Rappaport-Hovav, 1995; Rappaport ve Levin, 1988; Rappaport, Laughren ve Levin, 1987, 1993; Rappaport-Hovav ve Levin, 1998) tartışılmıştır.

Çalışmada daha sonra, Aristo’dan bu yana tartışma konusu olan Olay sınıflandırmaları incelenmiş ve bu konuda yapılan çalışmalar (Ryle, 1949; Kenny, 1963; Vendler, 1967; Verkuyl, 1972; Mourelatos, 1978; Dowty, 1979, 1991; Hoeksama, 1983; Moens, 1987; Tenny 1987; 1994; Van Voorst, 1988; Grimshaw, 1990; Pustejovsky 1991, 1995; Smith, 1991; Ter Meulen, 1995; Ritter ve Rosen, 1996;) ele alınmıştır. Olay sınıflandırmalarından sonra, çalışmamız Mantıksal Anlambilim alanında yüklelemeye yönelik çalışmaları (Davidson, 1967; Higginbotham, 1985; Kratzer, 1989) incelemiştir. Perlmutter ve Postal (1984) ve Baker’ın (1988) bağ kuramlarına kısaca değinildikten sonra, Rappaport-Hovav ve

Levin (1998, 2001), Jackendoff (1990) ve Croft'un (1991, 1998) sözlüksel anlambilim yaklaşımları tartışılarak buraya kadar özetlenen yaklaşımların yüklemlemeyi açıklamada yetersiz kaldıkları noktalar değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler sonucunda;

- Chomsky'den (1965) bu yana baskın olan 'eylemin sözlüksel temsilleştirmesinin, eylemin gösterdiği olaydaki katılımcılara karşılık gelen üyelerin sayı ve türlerini yansıttığı' görüşünü temel alan anlambilimsel rol kuramlarının, yankategorileme çerçevelerini sözdiziminde zorunlu olarak ÖZNE gerektiren İngilizceye göre oluşturdukları ve rol-çerçevelerine ÖZNE dışındaki üyeleri katmaktadıkları için ÖZNE açık biçimde kodlanmasını gerektirmeyen dillerde eksik bilgi sunma sorunuyla karşı karşıya oldukları,
- Söz konusu yaklaşımların bir eylemin bulunabileceği hemen hemen bütün üye yapısı düzenlemelerini eylemin sözlükçedeki girdisine ekleyerek, girdinin yükünü arttırdıkları,
- Sözlükselci yaklaşımların ise, sözlükçe ve sözdizim arasında bir ilişki, bir arayüz olduğunu varsayarak ve dilbilgisine yeni bir bileşen ekleme yoluna gittikleri,
- Bu yaklaşımların, her ne kadar, eylem dışındaki üyelerin de tümce anlamına ve olayın temsilleştirilmesine katkıda bulduklarını savlasalar da, bu katkının tam olarak nasıl ve dilbilgisinin hangi bileşeninde gerçekleştiğine ilişkin bir uzlaşmaya varamadıkları,
- Her iki yaklaşımın da, olayın kendisini değil, ya eylemleri ya da yüklemeleri veya tümcenin tamamını temel almakta olduğunu ve böylece, aslında, önermesel düzlemde de kapsamlı olan olay tasarımını gerektiği gibi ele alamadıkları,
- Üretici-Dönüşümsel dilbilim çerçevesi içinde yer alan sözlükselci yaklaşımların, sözdizimsel ve anlambilimsel yapının eylemden yansıtıldığı görüşünden yola çıkarak, dilin yalnızca veri-çıkışlı yönünü hesaba kattıkları ve dilin biliş-çıkışlı yönünü göz ardı ettikleri,

belirlemelerine ulaşılmıştır.

Bu belirlemeler ışığında çalışmamız, sözü edilen eksiklikleri aşabilecek, Olay Durumlarını eylem ya da tümcenin tamamına indirgemeyecek ve yüklemleme olgusunu hem veri-çıkışlı bilgi hem de biliş-çıkışlı bilgi açısından ele alabilecek ve olay anlamını farklı dilsel birimlerin birleşimsel bir işlevi olarak irdeleyebilecek bir kuram olan İşlevsel Söylem Dilbilgisini kuramsal çerçeve olarak seçmiştir.

Yüklemlemeyle ilişkili olarak yapılan çalışmaların tartışıldığı ve bu olgunun incelenebilmesi için gereken kuramsal çerçevenin nasıl olması gerektiğinin belirlendiği Birinci Bölümden sonra, İkinci Bölümde yüklemlemenin nasıl tanımlandığı ve Türkçede yüklemlemeyle ilgili olan çalışmalar ele alınmıştır. Bu bölümde yüklemleme, Kintch'in (2001) ifadesiyle '*her bağlamda, kurucularının anlamlarını, yüklem anlam özellikleri arasından özenle seçilen anlamlarla birleştirerek yeni anlamlar üreten bir süreç*' olarak tanımlanmış ve bu sürecin dilin üç düzlemi olan *düşünsel, kişilerarası ve metinlerarası* düzlemlerde işlediği ortaya savı ortaya konmuştur.

Türkçede yüklemlemeyle ilişkili çalışmalara değinildikten sonra Üçüncü Bölümde, çalışmamızın kuramsal çerçevesini oluşturan İşlevsel Söylem Dilbilgisi'nin de içinde olduğu İşlevsel Dizge ve kuramsal çerçevemizin öncülü olan İşlevsel Dilbilgisi tanıtılmış ve İşlevsel Dilbilgisi'nin (Dik 1978, 1989), dilin üç düzlemini nasıl temsilleştirdiği ve çalışmamızın temel kavramlarından biri olan Olay Durumunu nasıl tanımladığı ve sınıflandırdığı incelenmiştir.

Dördüncü Bölümde, çalışmamızın kuramsal çerçevesi olan İşlevsel Söylem Dilbilgisi, çok yeni bir kuram olması ve Türkiye Dilbilim Çevresinde işlevsel dizgeyle yapılan çalışmalar fazla olmadığından ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. Bu bölümde, İşlevsel Söylem Dilbilgisi'nin dilin yapılanışını nasıl gördüğünden, temel kavramlarına ve bu kuramın dilin üç düzlemini nasıl temsilleştirdiğine kadar ayrıntılı açıklamalara yer verilmiştir.

Bir sonraki bölüm olan Beşinci Bölüm’de, inceleme yöntemimiz olan Bütünce Temelli Yaklaşım tanıtılmış ve çalışmamızda kullanmak için oluşturduğumuz bütünceye ilişkin nitel ve nicel bilgiler sunulmuştur.

Altıncı bölümde, bütüncenin çözümlenmesinden elde edilen bulgular sunulmuş ve bu bulgular tartışılmıştır. Bu bölümde İlk olarak Çalışmamızın birinci araştırma sorusu olan ‘Türkçede yükleme nasıl biçimlenmektedir?’ sorusu, OD’larına ilişkin bilginin saklanması ve düzenlenmesini sağlayan ve ‘Yükleme Çerçevesi’ olarak adlandırdığımız sözlükbirimlerin yer alabilecekleri dilsel anlatım düzenlenişlerini belirleyen ve hem anlambilimsel açıdan hem de sözdizimsel açıdan dillere özgü özellikler sergileyen yapılar (García Velasco ve Hengeveld 2002: 107-108) bağlamında yanıtlanmıştır. Bu soruya yönelik çözümlene sonucunda Türkçede geçişli yükleme çerçevelerinin aşağıdaki çizelgedeki gibi bir yapılanma sergiledikleri ortaya konmuştur:

Çizelge 7. Türkçedeki Yükleme Çerçeveleri

Durum [-dev] [-denet]

(Y₁: (f1: ♦ (f1)) (Y₁)) (G₁: (x,y₁)_{Sıfır} (G₁)) (G₂: (x,y,z₂)_{Erek,Yerlik} (G₂))

Durum_[+DENEY] [-dev] [-denet] [+deney]

(Y₁: (f1: ♦ (f1)) (Y₁)) (G₁: (ö,f,x₁)_{Sıfır, Sıfır[+Deney]} (G₁)) (G₂: (ö,f,x₂)_{Erek,Erek[+Deney]} (G₂))

Konum [-dev] [+denet]

(Y₁: (f1: ♦ (f1)) (Y₁)) (G₁: (x₁)_{Konumlayıcı/Erek} (G₁)) (G₂: (x,y₂)_{Erek,Yerlik} (G₂)) (G₃: (y₃)_{Yerlik} (G₃))

Konum_[DENEY] [-dev] [+denet] [+deney]

(Y₁: (f1: ♦ (f1)) (Y₁)) (G₁: (x₁)_{Konumlayıcı[+DENEY]/Erek} (G₁)) (G₂: (ö,f,x₂)_{Erek,Kaynak}???) (G₂))

Etkinlik [+dev] [+denet] [-son]

(Y₁: (f1: ♦ (f1)) (Y₁)) (G₁: (x₁)_{Kılıcı/Erek} (G₁)) (G₂: (ö,f,x₂)_{Erek,Araç/Eşlik} (G₂))

Etkinlik_[+DENEY] [+dev] [+denet] [-son] [+deney]

(Y₁: (f1: ♦ (f1)) (Y₁)) (G₁: (x,ö,f₁)_{Kılıcı,Kılıcı[deney]/Erek} (G₁)) (G₂: (ö,f,x₂)_{Erek,Erek[deney]} (G₂))

Başarım [+dev] [+denet] [+son]

(Y₁: (f1: ♦ (f1)) (Y₁)) (G₁: (x,ö,f₁)_{Kılıcı/Erek} (G₁)) (G₂: (ö,f,x₂)_{Erek,Alıcı,Yön,Yerlik} (G₂)) (G₃: (x₃)_{Alıcı,Yön,Yerlik} (G₃))

Başarım [+dev] [+denet] [+son] [+deney]

(Y₁: (f1: ♦ (f1)) (Y₁)) (G₁: (x,ö,f₁)_{Kılıcı,Kılıcı[deney]/Erek,Erek[deney]} (G₁)) (G₂: (ö,f,x₂)_{Erek,Erek[deney]} (G₂)) (G₃: (x₃)_{Alıcı[deney]} (G₃))

Değişim [+dev] [+son]

(Y₁: (f1: ♦ (f1)) (Y₁)) (G₁: (x₁)_{İşlemlenen/Güç} (G₁)) (G₂: (x₂)_{Erek} (G₂))

Değişim [+dev] [+son]

(Y₁: (f1: ♦ (f1)) (Y₁)) (G₁: (x,ö,f₁)_{İşlemlenen[deneş],Güç/Erek} (G₁)) (G₂: (x,ö,f₂)_{Erek,Erek[deneş]} (G₂))

Devingenlik [+dev] [-son]

(Y₁: (f1: ♦ (f1)) (Y₁)) (G₁: (x,ö,f₁)_{İşlemlenen,Güç} (G₁)) (G₂: (x,ö,f₂)_{Erek} (G₂))

Devingenlik_[+DENEŞ] [+dev] [-son] [+deneş]

(Y₁: (f1: ♦ (f1)) (Y₁)) (G₁: (x₁)_{İşlemlenen[deneş]} (G₁)) (G₂: (x,ö,f₂)_{Erek/Kaynak} (G₂))

Çizelge 7'deki veriler yalnızca geçişli yüklemleme çerçevesine ilişkin temsilleştirmeleri sunmasına karşın, bizce böyle bir çalışma Türkçede Olay Durumlarını eyleme ya da tümcenin tamamına indirgmeden sınıflandıran ve Olay Durumlarının nasıl biçimlendiğini ortaya koyan ilk çalışma olması açısından önemlidir.

Çizelge 7'deki bulguların ve aynı eylemlerin farklı yüklemleme çerçevesinde yer alabildiğini gösteren özel durumların tartışıldığı Altıncı Bölüm'de 'yüklemleme çerçevesine ilişkin bilginin eylemden bağımsız olduğu' görüşü desteklenmiştir. Yüklemleme çerçevesinin oluşturulan artzamanlı bütüncüyle günümüz Türkçesi bütüncüsü arasında farklılık göstermemesi, yüklemlemelere ilişkin bilginin kaynağından salt dilsel bilgi olmadığını, kavramsal şemalar, betikler ya da çerçeveler gibi bilişsel yapıların yüklemlemenin biçimlenmesinde etkili olabileceğini düşündürmektedir. Ancak bu bulguyu destekleyebilmek için gerekli olan kuramsal artalan ve çözümlenmeler başlı başına bir çalışma olacağı için bu çalışmanın kapsamını aşmaktadır.

Çalışmamızda kuramsal çerçeve olarak belirlediğimiz İşlevsel Söylem Dilbilgisi kapsamında yaptığımız çözümlenmelerden elde edilen yüklemleme çerçeveleri, dilin, yalnızca sözlüksel birimlerden gelen veri-çıkışlı bilgiyi değil, biliş-çıkışlı bilgiyi de kullandığını daha iyi sergileyebilmemizi sağlamıştır. Buna göre, konuşucular, yalnızca eylem ya da diğer sözlüksel birimlerden gelen veri-çıkışlı bilgilerden yararlanmayıp biliş-çıkışlı bilgi olan yüklemleme çerçevesini de kullanmakta ve bu iki farklı bilgi türünü birleştirerek yüklememeyi, dolayısıyla da dış dünyadaki olayların temsilleştirmesini oluşturabilmektedirler.

‘Türkçede yüklemlemenin biçimlenmesinde edimbilim ve anlambilimle biçim-sözdizim arasındaki etkileşim nasıl kodlanmaktadır?’ olarak belirlediğimiz ikinci araştırma sorusunu yanıtlayabilmek için yüklemleme çerçevelerinin üye konumlarında yer alan dilsel birimlerin nasıl kodlandıkları (tam AÖ, Adıl, boş-artgönderim, vs.) incelenmiş ve ortaya çıkan dağılım söylemde önce gelen yüklemlemelerle, yani bağlamsal bilgiyle, ilişkili olarak incelenmiştir. Bu soruya ilişkin çözümler sonucu elde edilen bulgular, KONU edimbilimsel işlevinde ‘yüklemlemenin hakkında olduğu varlığın’, ODAK edimbilimsel işlevinde ise, ‘konuşucu ve dinleyicinin edimbilimsel bilgisinde görelilik olarak en önemli / belirgin /yeni olan bilgiyi temsilleştiren kurucunun’ kodlandığını doğrular niteliktedir. 1. Kurucu konumunda, yani KONU edimbilimsel işlevini yüklenen üye konumunda kullanılan dilsel birimlerin dağılımlarıyla (özellikle boş-artgönderim), ODAK edimbilimsel işlevini yüklenen üye konumunda kullanılan dilsel birimlerin dağılımı karşılaştırıldığında, ODAK konumunda ‘konuşucu ve dinleyicinin edimbilimsel bilgisinde görelilik olarak en önemli / belirgin /yeni olan bilgiyi temsilleştiren kurucunun’ kodlandığını görülmektedir. Bu bulgu, konuşucuların, içinde buldukları söylem bağlamındaki edimbilimsel bilgide en önemli / belirgin / yeni gördükleri bilgiyi boş-artgönderimle kodlamak yerine, bu bilgiyi daha çok tam AÖ’leri ve Adıllarla kodlamakta olduklarını, yani yüklemlemeyi oluştururken bağlamsal bilgiye eriştiklerini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, konuşucu ilk olarak, biliş-çıkışlı bilgiyi kullanarak belli bir Olay Durumunu temsilleştirmek için gereken yüklemleme çerçevesini seçmekte, daha sonra da bu Olay Durumunu ve katılımcıları kodlamak için gereken dilsel ve sözlüksel birimleri, yani veri-çıkışlı bilgiyi kodlamaya geçmektedir. Olay Durumuna uygun yüklemleme çerçevesinin seçilmesinde *durumsal bilgi* etkinken, Olay Durumunu ve katılımcıları kodlanmasında konuşucu *bağlamsal* bilgiye başvurmuştur. Bağlamsal bilgi, o anki söyleme ilişkin edimbilimsel bilgide hangi üyenin daha önemli/belirgin/yeni olduğunun bilgisini taşımakta ve söz konusu üyenin temsilleştirme düzleminde nasıl kodlanabileceğine (tam AÖ, Adıl, boş-artgönderim, vs.) ilişkin ipuçları sağlamaktadır.

Çalışmamızın, yüklemede ve bununla ilişkili olarak eylem ve yüklem çalışmalarında bilişsel-temelli yaklaşımlarla inceleme yapılabilmesi için bir basamak oluşturacağını umuyoruz. Bundan sonraki çalışmalarda, yüklelemeye ilişkin Dağarcık'ta saklanan bilginin kaynağının kavramsal şemalar, betikler ya da çerçeveler olabileceği olasılığının araştırılması özel olarak Türkçede ve genelde bütün dillerde yüklelemenin açıklanmasında ve 'kim kime ne yaptı' sorusunun yanıtlanmasında bilişsel bir model geliştirilmesine önayak olabilecektir.

Çalışmamızın bütüncesinin tanıtıldığı Beşinci Bölüm'de, bütüncüyü oluşturan metinlerin hamlelere bölünmesi sırasında karşılaştığımız Türkçe yazı dilinde *Hamlelerin* genellikle paragraflarla ifade edildiği belirlemesine (Hengeveld, 2004: 8) uymayan durumların, İşlevsel Söylem Dilbilgisi kuramının temelde karşılıklı konuşma söylemini hedeflemesinden ve İşlevsel Dizge'nin 'fazla güçlü bir kuram oluşturarak başarısızlığa uğramak yerine, güçsüz bir kuram oluşturarak başarısız olma' seçiminden ve 'daha en başta genelleştirilmiş kurallar koyup daha sonra bu kurallar belli dillerde işlemediğinde süzgeç, dönüşüm gibi istisnai durumları giderici eklemeler yapmak yerine, daha esnek kurallar koyarak daha kapsayıcı olma' çabasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Biz çalışmamızda bu uyumsuzlukları konusal bütünlüğü temel alarak aşmaya çalıştık. Ancak, daha sonra yapılacak, özellikle deneysel çalışmalarda Olay Durumlarında gözlenen değişimle, Hamle bölütlemeleri arasındaki ilişkinin incelenmesi hem Türkçede Hamlelerin belirlenmesini kolaylaştıracak hem de kuramda, en azından yazılı söylemde, zayıf halka gibi görünen Hamle kavramının daha iyi betimlenmesine katkıda bulunacaktır.

KAYNAKÇA

- Ahrens, K. (2003). Verbal Integration: The Interaction of Participant Roles and Sentential Argument Structure. *Journal of Psycholinguistic Research*, 32(5). s.497-516.
- Ahrens, K. ve Swinney, D. (1995). Participant roles and the processing of verbs during sentence comprehension. *Journal of Psycholinguistic Research*, 24, 533–547.
- Aksan, M. (1999). Durum değişikliği eylemleri türetimi ve anlambilimsel kısıtlamalar. Y. Aksan ve M. Aksan (haz.) *XII. Dilbilim Kurultayı Bildirileri*, Mersin: Mersin Üniversitesi Yayınları içinde.
- Aksan, Y. (1997). Konu yorumu ve Türkçede kimi geçişsiz eylemler. *Dilbilim Araştırmaları 1993*, Ankara: Kebikeç Yayınları.
- Aksan, Y. (2003). Türkçede durum değişikliği eylemlerinin kılınış özellikleri. *Dilbilim Araştırmaları 2003*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları. s.1-14.
- Aksan, Y. (2004). Aspectual properties of Turkish denominal verbs. *Dilbilim Araştırmaları 2004*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Anderson, S. R. (1971). On the role of deep structure in semantic interpretation. *Foundations of Language*, 6, s.197–219.
- Baker, M. C. (1988). *Incorporation: A Theory of Grammatical Function Changing*. Chicago: University of Chicago Press.
- Banguoğlu T. (1974). *Türkçenin Grameri*. İstanbul.
- Bateman, J. (2000). “Predication: short notes on a (meta) functional view.” Workshop Zur Prädikation adlı çalıştayda sunulan bildiri. Universität Bremen 2000.
- Batur, N. (2007). *Rauf Denktaş: Yeniden Yaşasaydım*. İstanbul: Doğan Kitapçılık.
- Bencini, G. ve Goldberg, A. (2000). The contribution of argument structure constructions to sentence meaning. *Journal of Memory and Language*, 43(4), s.640-651.
- Biber, D., S. Conrad, and R. Reppen. (1998). *Corpus linguistics: Investigating language structure and use*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Borer, H. (1994). The projection of arguments. E. Benedicto ve J. Runner (haz.) *Functional Projections, University of Massachusetts Occasional Papers 17*, Amherst, MA: GLSA, UMass, içinde.
- Borer, H. (1996). Passive without theta grids. P. Farrell ve S. Lapoint (haz.), *Morphological Interfaces*, Stanford: Center for the Study of Language and Information, içinde.
- Borkin, A. (1973). *Problems in form and function*. Norwood, NJ: Ablex.
- Chomsky, N. (1965). *Aspects of the Theory of Syntax*. MIT Press, Cambridge.
- Chomsky, N. (1981). *Lectures in Government and Binding*. Dordrecht: Foris.
- Cinque, G. (2001). A note on mood, modality, tense and aspect affixes in Turkish. E. Erguvanlı Taylan (haz.), *The Verb in Turkish*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company içinde, s.47-60.
- Conklin, K., Koenig, J. P. ve Mauner, G. (2004). The role of specificity in the lexical encoding of participants. *Brain and Language*, 90, s.221-230

- Conrad, S. (2002). Corpus linguistics approaches for discourse analysis. *Annual Review of Applied Linguistics*, 22: 75-95.
- Cornish, F. (2002). Downstream' effects on the predicate in Functional Grammar clause derivations. *Journal of Linguistics*, 38, 247-278.
- Croft, W. (1991). *Syntactic categories and grammatical relations*. Chicago, Illinois: University of Chicago Press.
- Croft, W. (1998). Event structure in argument linking. M. Butt ve W. Geuder (haz.), *The projection of arguments: Lexical and compositional factors*, Stanford, California: CSLI Publications, içinde.
- Demir, N. ve Erdem, M. D. (2006). *Battal-nāme*. Ankara: Hece Yayınları.
- Davidson, D. (1967). The logical form of action sentences. N. Rescher (haz.), *The Logic of Decision and Action*, Pittsburgh: University of Pittsburgh Press. D. Davidson (1980) *Essays on Actions and Events*, (yeniden basım) Oxford: Clarendon Press, içinde.
- Dik S. C. (1989). *Theory of Functional Grammar. Part 1: The structure of the clause*. Dordrecht: Foris.
- Dik, S. C. (1978). *Functional Grammar*. Amsterdam: North-Holland Publishing Co.
- Dik, S. C. (1979). *Functional Grammar 2. Basım*. Amsterdam: North-Holland Publishing Co.
- DiSciullo, A. ve Williams, E. (1987). *On the definition of a word*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Dowty, D. (1979). *Word Meaning in Montague Grammar*, Dordrecht: Reidel.
- Dowty, D. (1991). Thematic proto-roles and argument selection. *Language* 67, 547-619.
- Erdem, M. (2004). Verbs and their arguments in Turkish: Accusative and dative case. K. İmer ve G. Doğan (haz.) *Current issues in Turkish Linguistics*, Gazimağusa: Eastern Mediterranean University Press içinde. s.249-257.
- Erguvanlı Taylan, E. (2001a). *The Verb in Turkish*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Erguvanlı Taylan, E. (2001b). On the relation between temporal/aspectual adverbs and the verb form in Turkish. E. Erguvanlı Taylan (haz.), *The Verb in Turkish*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company içinde, s.97-128.
- Erkman Akerson, F. (1994). Türkçe yüklemde görünüş, zaman ve kip. *VIII. Dilbilim Kurultayı Bildirileri* İstanbul: İ.Ü. İletişim Fakültesi Yayınları içinde. s.79-88.
- Fillmore, C. (1965). Indirect Object Constructions in English and the Ordering of Transformations, The Hague, Holland, Mouton and Company
- Fillmore, C. (1968). The case for case. E. Bach ve R.T. Harms (haz.), *Universals in Linguistic Theory*, New York: Holt, Rinehart, and Winston, içinde.
- Flowerdew, L. J. (1998) Corpus linguistic techniques applied to textinguistic, *System*, 26(1): 545-556.
- García Velasco, D. ve Hengeveld, K. (2002) Do we need predicate frames? R. Mairal Usón ve M.J. Pérez Quintero (haz.) *New perspectives on argument structure in Functional Grammar*. Berlin: Mouton de Gruyter içinde, 95–123.

- Gencan, T. N. (1979). *Dilbilgisi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Goldberg, A. E. (1992). Argument structure constructions. Yayınlanmamış Doktora Tezi. University of California, Berkeley, ABD.
- Goldberg, A. E. (1995). *Constructions: A Construction Grammar Approach to Argument Structure*, Chicago: University of Chicago Press.
- Gómez-González, M. de los A. (2004). Functional grammar and the dynamics of discourse. J. L. Mackenzie ve M. de los A. Gómez-González (haz.) *A new architecture for Functional Grammar*. Berlin: Mouton de Gruyter. s.211-242.
- Grabe, W. ve Kaplan, R.B. (1996) *Theory and Practice of Writing: An Applied Linguistics perspective*, Longman, London.
- Grimshaw, J. (1990). *Argument Structure*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Hale, K. ve Keyser, J. (1986). Some transitivity alternations in English. *Lexicon Project Working Papers 7*. Cambridge, MA: Center for Cognitive Science, MIT.
- Hale, K. ve Keyser, J. (1993). On argument structure and the lexical expression of syntactic relations. K. Hale ve J. Keyser (haz.), *The view from building 20: Essays in honor of Sylvian Bromberger*, Cambridge, MA: MIT Press, içinde.
- Hale, K. ve Keyser, J. (1987). A view from the middle. *Lexicon Project Working Papers 10*, Cambridge, MA: Center for Cognitive Science, MIT.
- Hale, K. Ve Keyser, J. (1993). On argument structure and the lexical expression of syntactic relations. K. Hale ve J. Keyser (haz.), *The view from building 20: Essays in honor of Sylvian Bromberger*, Cambridge, MA: MIT Press, içinde.
- Halliday, M.A.K. (1985). *An Introduction to Functional Grammar*. London: Edward Arnold.
- Halliday, M.A.K. (1994). *An Introduction to Functional Grammar*. London: Edward Arnold.
- Hengeveld, K. (2004). The architecture of functional discourse grammar. J. L. Mackenzie ve M. de los A. Gómez-González (haz.), *A New Architecture for Functional Grammar*, Berlin: Mouton de Gruyter içinde, s.1-22.
- Hengeveld, K. (1992) *Non-verbal predication: theory, typology, diachrony*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Hengeveld, K. (2005). Dynamic expression in Functional Discourse Grammar. Groot, C. de ve Hengeveld, K. (haz.), *Morphosyntactic expression in Functional Grammar*. Berlin: Mouton de Gruyter. 53-86, içinde.
- Hengeveld, K. ve J. L. Mackenzie. (2005a). *Functional Discourse Grammar*. home.hum.uva.nl/fg/working_papers/FDG.pdf adresinden 20.06.2006 tarihinde erişilmiştir.
- Hengeveld, K. ve J. L. Mackenzie. (2005b). Interpersonal functions, representational categories, and syntactic templates in Functional Discourse Grammar. M.Á. Gómez-González ve J. L. Mackenzie (haz.), *Studies in Functional Discourse Grammar* (Linguistic Insights 26), 9-27. Bern: Peter Lang, içinde.
- Higginbotham, James 1985 On semantics. *Linguistic Inquiry* 16, 547-593.

- Hockett, C. F. (1958). *A course in modern linguistics*. New York: Macmillan.
- Hoeksema, J. (1983). Plurality and conjunction. A.G.B. ter Meulen (haz.), *Studies in Modaltheoretic Semantics*. Dordrecht: Foris, içinde.
- İbe, P. (2004). Türkçede ruh durumu eylemleri için bir sınıflama önerisi. A. Sezer (haz.), *Dil ve Edebiyat Dergisi*, Mersin: Mersin Üniversitesi Yayınları içinde, s. 35-45.
- İbe, P. (2005). Türkçede ruh durumu eylemlerinin biçim ve yapı görünüşleri. İ. Ergenç, S. İşsever, S. Gökmen, Ö. Aydın (haz.) *Dilbilim İncelemeleri*, Ankara: Doğan Yayıncılık içinde. s.328-339.
- Jackendoff, Ray 1990 *Semantic Structures*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Katz, J., ve Postal, P. (1964). *An integrated theory of linguistic descriptions*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Kenny, Anthony 1963 *Action, Emotion and Will*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Ketrez, F. N. (2000). Eylem öge yapılarının ediniminde eden-özne ilişkisi. A. S. Özsoy ve E. Erguvanlı Taylan (haz.), *XIII Dilbilim Kurultayı Bildirileri*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi içinde.
- Kintsch, W. (2001). Predication. *Cognitive Science*, 25(2): 173-202.
- Kratzer, A. (1989). Stage-level and individual-level predicates. E. Bach, A. Kratzer, ve B. Partee (haz.), *Papers on Quantification*. NSF Report, University of Massachusetts, Amherst, içinde.
- Kroon, C. (1995). *Discourse Particles in Latin: A Study of nom, enim, autom, vera and at*. Amsterdam: Gieben.
- Kumbaracıbaşı, O. (2007). *İnönü' lü Günler*. İstanbul: Detay Yayıncılık.
- Leech, G. (1992). "Corpora and theories of linguistic performance". Jan Svartvik (haz) *Directions in corpus linguistics*, Berlin: Mouton de Gruyter içinde, 105-122.
- Levin, B. (1985). Lexical semantics in review: An introduction. B. Levin (haz.), *Lexical semantics in review, Lexicon Project Working Papers I*. Cambridge, MA: Center for Cognitive Science, MIT, içinde.
- Levin, B. ve Rappaport Hovav, M. (1995). *Unaccusativity*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Levin, B. (1993). *English Verb Classes and Alternations: A Preliminary Investigation*. Chicago: University of Chicago Press.
- Levin, B. ve Rappaport Hovav, M. (1995). *Unaccusativity: At the Syntax-Lexical Semantics Interface*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Lin, J. (2004). Event Structure and the Encoding of Arguments: The Syntax of the Mandarin and English Verb Phrase. Yayımlanmamış doktora tezi. Massachusetts Institute of Technology. ABD.
- Maurer, G. ve Koenig, J. P. (1999). Lexical Encoding of Event Participant Information. *Brain and Language* 68, s.178-184.
- Meyer, C. F. (2002). *English Corpus Linguistics*. Cambridge University Press.
- Minsky, M. (1975). A framework for representing knowledge. P. Winston (haz.), *The psychology of computer vision*, New York: McGraw-Hill, içinde.
- Moens, M. (1987). *Tense, Aspect and Temporal Reference*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, University of Edinburgh, İngiltere.

- Mourelatos, A.P.D. (1978). Events, processes and states. *Linguistics and Philosophy* 2, s.415-434.
- Nakipoğlu-Demiralp, M. (2002). Türkçe'de ayırık-geçişsiz eylemlerin olay yapısal incelenmesi. *Dilbilim Araştırmaları 2002*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Napoli, D.J. (1989). *Predication theory: a case study in indexing theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Özmen, N. ve Dönük, D. (2001). Türkçede eylem anlambilimi üzerine bir çalışma: Eylem üye yapısı ve görünüş kategorileri. F.Ö. Ekmekçi, S. Zinzade Akıncı, N. Aslan ve T. Bulut (haz.), *Bildiriler*, Adana: Çukurova Üniversitesi Yayınları içinde. s. 288-298.
- Özsoy, B. S. (2006). *Dede Korkut Kitabı*. İstanbul: Akçağ Yayınları.
- Partee, B. H. (1965). *Subject and object in modern English*. New York: Garland.
- Perlmutter, D. ve Postal, P. (1984) The 1-Advancement Exclusiveness Law. D. Perlmutter ve P. Postal (haz.), *Studies in Relational Grammar 2*. Chicago: University of Chicago Press, içinde.
- Pickering, M. J. ve Branigan, H. P. (1998). The representation of verbs: Evidence from syntactic priming in language production. *Journal of Memory & Language*, 39, s.633-651.
- Pinker, S. (1989). *Learnability and Cognition: The Acquisition of Argument Structure*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Pustejovsky, J. (1988). The geometry of events. C. Tenny (haz.), *Studies in Generative Approaches to Aspect*. Lexicon Project Working Papers 24. Cambridge, MA: Center for Cognitive Science, MIT, içinde.
- Pustejovsky, J. (1991). The syntax of event structure. *Cognition* 41, 47-81.
- Pustejovsky, J. (1995). *The Generative Lexicon*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Rappaport Hovav, M. ve Levin, B. (1998). Building verb meanings. M. Butt ve W. Geuder (haz.), *The projection of arguments: Lexical and compositional factor*. Stanford, CA: CSLI Publications, içinde.
- Rappaport Hovav, M. ve Levin, B. (2001). An event structure account of English resultatives. *Language* 77, s.766-797.
- Rappaport, M. ve Levin, B. (1988). What to do with theta-roles. W. Wilkins (haz.), *Syntax and semantics* (Vol. 21). New York: Academic Press, içinde.
- Rappaport, M., Laughren, M. ve Levin, B. (1993). Levels of lexical representation. J. Pustejovsky (haz.), *Semantics and the lexicon*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, içinde.
- Rappaport, M., Laughren, M. ve Levin, B. (1987). Levels of lexical representation. *Lexicon Project Working Papers 20*. Cambridge, MA: Center for Cognitive Science, MIT.
- Ritter, E. ve Rosen, S. T. (1996). Strong and weak predicates: Reducing the lexical burden, *Linguistic Analysis* 26, 29-62.
- Rosen, S. T. (1996). Events and verb classification. *Linguistics* 34, 191-223.
- Rosen, S. T. (1999). The Syntactic Representation of Linguistic Events. *Glott International*. <http://www-rcf.usc.edu/~borer/LSA/readings/Rosen-1999.pdf> adresinden 06.05.2007 tarihine erişilmiştir.

- Rumelhart, D. ve Ortony, A. (1977). The representation of knowledge in memory. R. Anderson, R. Spiro ve W. Montague (haz.), *Schooling and the acquisition of knowledge* (pp. 99–133). Hillsdale, NJ: Erlbaum, içinde.
- Ryle, G. (1949). *The Concept of Mind*. London: Barnes and Noble.
- Say, B., Zeyrek, D., Oflazer, K. ve Özge, U. (2002). “Development of a Corpus and a Treebank for Present-day Written Turkish”. K. İmer ve G. Doğan (haz.) *Current Research in Turkish Linguistics, Proceedings of 11th International Conference on Turkish Linguistics*, Gazimağusa: Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınları içinde, 183-192.
- Schank, R. ve Abelson, R. (1977). *Scripts, plans, goals, and understanding*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Schroeder, C. (2000). Almanca ve Türkçe’de ikincil yüklemeler. A. S. Özsoy ve E. Erguvanlı-Taylan (haz.), *XIII. Ulusal Dilbilim Kurultayı Bildirileri*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları içinde. s.79-92.
- Seuren, P.A.M. (1998). *Western Linguistics: an historical introduction*. Oxford: Blackwell
- Sezer, E. (2001). Finite inflection in Turkish. E. Erguvanlı Taylan (haz.), *The Verb in Turkish*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company içinde, s.1-46.
- Smith, C. (1991). *The Parameter of Aspect*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Tenny, C. (1987) *Grammaticalizing Aspect and Affectedness*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Massachusetts Institute of Technology, Cambridge, MA, ABD.
- Tenny, C. (1994). *Aspectual Roles and the Syntax-Semantics Interface*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Ter Meulen, A.G.B. (1995). *Representing Time in Natural Language: The Dynamic Interpretation of Tense and Aspect*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Tognini-Bonelli, E. (2001). *Corpus Linguistics at Work*. Amsterdam: Benjamins. University of California at Berkeley.
- Travis, L. (1997). The syntax of achievements. *Proceedings of AFLA III*, içinde.
- Tekin, T. (1995). *Orhun Yazıtları*. İstanbul: Simurg Yayıncılık.
- Tekin, T. ve Ölmez, M. (1999). *Türk Dilleri: Giriş*. İstanbul: Simurg Yayıncılık.
- Van Schaaijk, G. (2001). Periphrastic tense/aspect/mood. E. Erguvanlı Taylan (haz.), *The Verb in Turkish*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company içinde, s.61-96.
- Van Voorst, J. (1988). *Event Structure*. Amsterdam: John Benjamins.
- Vendler, Z. (1967). *Linguistics in Philosophy* Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Verkuyl, H. (1972). *On the Compositional Nature of the Aspects*. Dordrecht: Reidel.
- Verkuyl, H. (1993). *A theory of Aspectuality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Von Der Gabalentz, H.G.C. (1869). Ideen zu einer vergleichenden Syntax. Wort- und Satzstellung. *Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft* 6, s.376-384.
- Wierzbicka, A. (1988). *The semantics of grammar*. Amsterdam: John Benjamins.
- Yalçın, S. (1999). *Behçet Cantürk’ün Anıları: Beco*. İstanbul: Su Yayınları.

Zhang, R. (2006). Symbolic flexibility and argument structure variation. *Linguistics*, 44(4), s.689-720.

Zeyrek, D. (1993). Eylemlerle anlatılar. *Dilbilim Araştırmaları 1993*, Ankara: Hitit Yayınevi

SÖZLÜKÇE

—A—

Alıcı : Recipient
altdizi: subset
Altta yatan yapı: underlying structure
Anlatımsallar: Expressives
anlık: momentaneous
anlık olmayan: non-momentaneous
artgönderim zinciri: anaphoric chain
artzamanlı: diachronic
aşamalı yapı: hierarchy
ayrıştırılmaz: monolithic

—B—

bağımlı biçimbirim: bound morpheme
Bağlamsal Bileşen: Contextual Component
baş: head
başarım: accomplishment
Belirlenim: Specification
Belirlilik: Definiteness
belirtlilik kayması: markedness shift
betimleyici: descriptive
Biçimlendirici: Formulator
Biçimlendirme: Formulation
biçim-sözdizim: morpho-syntax
BİLDİRİM: DECLARATIVE
bilgi değeri: information value
bilgi-çıkışı: top-down
birey: individual
birincil işleç: primary operator
birleşim: composition
birleşimsel: compositional
birolgusal: semelfactive
Bulunma: Stative Location
Bütünce Temelli Yaklaşım: Corpus Based Approach
bütünce: corpus

—C—

—Ç—

çekirdek yüklemleme: nuclear predication
çerçeve: frame
Çıktı Bileşeni: Output Component
çoklu-içlem: multi-sense

—D—

değerlik: valency
değişim: change
değişken: variable
değiştirgen: parameter
devingen: dynamic
devingenlik: dynamism
denetim: control
dil kullanımı: language use
dilbilgiselleşmiş: grammaticalized
dilsel anlatım: linguistic expression
dilsel birim: linguistic unit
Dinleyici: Addressee
dizi:set
doğruluk: truth
dolaylamak: mediate
Dönüşüm: Transformation
durum: state
durumsallık: situation
Düzenleniş: configuration
düzlem: level

—E—

Edimsel: Illocutive
Edimsöz: Illocution
Edimsözel: Illocutionary
eklemleme: articulation
Erek : Goal
eşzamanlı: synchronic
Etkileşimleyiciler: Interactives
etkinlik: activity

—F—

—G—	—M—
gerçeklik: actuality	metin çıkışlı: bottom-up
gönderge: anaphor	—N—
Gönderme Altelemi: Subact of Reference	niteleyici: modifier
gösterme: designation	niyet: intention
—H—	—O—
Hamle: Move	Odak: Focus
Hareket: Action	Olay: Event
—I—	Olay durumu: State-of-Affairs
—İ—	—Ö—
ikincil işleç: secondary operator	öncül: antecedent
İletilen İçerik: Communicated Content	ön-dilsel: prelinguistic
ilke: principle	önermesel içerik: propositional content
ilkeller: primitives	öngörücü: predictor
işitimsel: acoustic	örüntü: pattern
işleç: operator	özellik: property
İşlevsel Dilbilgisi: Functional Grammar	—P—
İşlevsel Dizge: Functional Paradigm	—R—
İşlevsel Söylem Dilbilgisi: Functional Discourse Grammar	—S—
—J—	seçme kısıtlaması: selection restriction
—K—	sesbilim: phonology
katılımcı: participant	sonradan akla gelme: afterthought
katman: layer	sonlu: telic
Kavramsal Bileşen: Conceptual Component	sonlu olmayan: atelic
Kaynak: Source	söylem bölütü: discourse segment
kazanım : achievement	Söylem Eylemi: Discourse Act
Kılıcı: Agent	söylem parçacığı: discourse marker
Kişilerarası Düzlem: Interpersonal Level	sözlükbirim: lexeme
konu: thema, theme	Sözlüksel Kavramsal Yapı : Lexical Conceptual Structure
Konum: Position	sözel etkileşim: verbal interaction
Konuşma: Speech Occurence	Sözylem: Speech Act
Konuşucu: Speaker	Sözlükçe: Lexicon
kurucu: constituent	Süreç: Process
Kuyruk: Tail	süzgeç : filter
—L—	—Ş—
lambda soyutlaması: lambda abstraction	şablon: template

biliş-çıkışlı: top-down

—T—

DAĞARCIK: FUND

temsil: representation

Temsilleştirme Düzlemi: Representational
Level

—U—

uyarı: warning

uyumlulaştırma: accommodation

—Ü—

üç-öğeli: three-place

Ünlemler: Interpellatives

üst-işlev: meta-function

üye: element, argument

—V—

varlık: entity

veri-çıkışlı : bottom-up

—Y—

Yaklaşım: Approximation

yapı-duyarlı: structure-sensitive

yapılandırıcı işlev: structuring function

yapılanmacı: constructional

yer: place

Yerlik: Locative

yeterlilik: adequacy

yorum: rhema

Yönelme: Direction

yüklem çerçevesi: predicate frame

yüklem: predicate

Yükleme Alteylemi: Subact of Ascription

yükleme: assignment

yüklemleme: predication

yüklemleyici: predicator

yükseltme: raising

—Z—

zaman: time

